

T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI'NIN YUKARI KARABAĞ SORUNUNA
BAKIŞI VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI**

HAZIRLAYAN

NİYAZİ GASİMOV

100043778

İSTANBUL-2017

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI'NIN YUKARI KARABAĞ SORUNUNA
BAKIŞI VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

HAZIRLAYAN

NİYAZİ GASİMOV

100043778

TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ. DR. AYŞEM BİRİZ KARAÇAY

İSTANBUL-2017

TELİF HAKLARI

Bu yüksek lisans tezinin tüm telif hakları Niyazi Gasimov'a aittir. “Yeniden ifadelendirme” veya belli bir bölümden “özet çıkarma” şeklinde de olsa kaynak belirtmeden ve sayfa numarası göstermeden alıntı yapılamaz. Aynen yapılan metin alıntıları, “tırnak işaretine alma” veya “girintili yazım biçimi” kullanılmaksızın gösterilemez. Aynen alıntılarda makul yararlanma ölçüsü aşılamaz. Yazara ait şekil ve tabloları; “niteliğini büyük ölçüde farklılaştırmayan değişiklikler yaparak” veya “orijinal biçimiyle” kendi çalışmasına almak isteyen kişiler yazılı izin almalıdırlar.

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ONAY SAYFASI

Yüksek lisans öğrencisi Niyazi Gasimov'un "İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Yukarı Karabağ Sorununa Bakışı ve Çözüm Arayışları" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans tezi olarak **oybirliği** ☐ / **ovcokluğu** ☐ ile başarılı bulunmuştur.

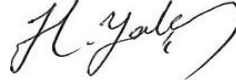
Adı – Soyadı

İmza

Tez Danışmanı : YRD. DOÇ. DR. AYŞEM BİRİZ KARAÇAY

Jüri Üyesi : DOÇ. DR. HASAN BASRİ YALÇIN

Jüri Üyesi : YRD. DOÇ. DR. HÜSEYİN ALPTEKİN

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İTİCÜ Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamıyla uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

İTHAF

benim için hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan Sevgili anne babama ve aileme...

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tezimi hazırlama sürecinde beni bilgilendiren, yönlendiren, yazdıklarımı sabırla okuyup hatalarımı düzelten, eksikliklerimi tamamlamama yardım eden danışman öğretim üyesi Sayın Yrd. Doç. Dr. Ayşem Biriz Karaçay'a öncelikle teşekkür ederim. Tez çalışmam sırasında benden desteğini eksik etmeyen aileme çok teşekkür ederim. Bu tez konusunun şekillenmesinde bana yol gösteren Doç. Dr. Cavid Qasimov Ziya Velişov ve Zaur Beyoğlu'na teşekkürlerimi ve minnettarlığımı sunarım. Tez savunma jürimde bulunan Doç.Dr. Hasan Basri Yalçın ve Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Alptekin hocalarımla yaptıkları eleştiriler ile tezimi geliştirmeme yardımcı oldukları için çok teşekkür ederim. Bu süreçte bana destek olan bütün aileme, hocalarıma, arkadaşlarıma, özellikle nişanlıma ayrı ayrı teşekkür ederim. Tatlı yeğenlerim Maya Hatice ve Leyla'ya olmalarının verdikleri olumlu enerjiden dolayı çok teşekkür ederim. Umarım büyüdüklerinde dünya güzel bir yere dönüşür.

ÖZ

İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI'NIN YUKARI KARABAĞ SORUNUNA BAKIŞI VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

NİYAZİ GASİMOV

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)'nin bir uluslararası örgüt olarak uluslararası sistemdeki rolü farklı değerlendirmelere konu olmuştur. Genellikle, İİT'nin pasif rolü üzerinde önemle durulmuştur. Tabii ki, bu değerlendirmeler, değerlendirenin sisteme bakışı ve ideolojisi ile ilgili olmaktadır. Yazmış olduğumuz tezde İİT'yi sosyal inşacı perspektiften değerlendirerek İİT'nin uluslararası sistemdeki yeri ve faaliyetleri incelenecektir.

Bu bağlamda İİT hakkında yapılacak daha tutarlı ve sağlam analizler inşacılık teorisi içerisinde anlam bulacaktır. Bir uluslararası örgüt olarak İİT kuruluş amacı ve faaliyetleri, inşacılık teorisinin başat kavramları üzerinden değerlendirilmektedir. Yani bu perspektif de, inşacı teorisinin aktör-yapı kavramları bağlamında çözümlenecektir.

Günümüzde, Yukarı Karabağ sorunu artık iki devlet (Azerbaycan-Ermenistan) arasındaki sorun olmaktan çıkarak bölgesel bir sorun yumağına dönüşmüştür. Yukarı Karabağ sorunu bağlamın 'da İİT'nin etkinliğinin yine inşacı teorik perspektiften daha tutarlı bir analize tabi tutulması olağandır. İİT'nin Yukarı Karabağ sorununa yaklaşımını yine kimlik bağlamında okuyabiliriz.

Tezde İİT'nin Yukarı Karabağ sorununa yönelik çıkardığı kararlar analize tabii tutulacaktır. Tezimizde eleştirel kaynak incelemesi metodu kullanılacaktır. Tüm potansiyel üyeleri İslam ülkelerinden oluşan İİT Yukarı Karabağ sorunun 'da Ermenistan'ı bir işgalci olarak değerlendirmektedir. Bu konuda İİT diğer uluslararası örgütler içinde pozisyonunu bu kadar net olarak ortaya koymuş ilk ve tek örgüttür. Bunda İİT'nin kimliğinin esas neden olduğu tartışılmazdır. İİT'nin Yukarı Karabağ konusunda beyanatlarını incelediğimizde bunu net olarak görmekteyiz. Bahsedilen bağlamda, bir uluslararası örgüt olarak İİT'nin pozisyonunun en doğru analizinin sosyal inşacılık konumundan yapılacağı gösterilecektir.

Anahtar kelimeler: İslam İşbirliği Teşkilatı, Yukarı Karabağ sorunu, İslam Dünyası, Dünya Örgütleri, Azerbaycan ve Dağlık Karabağ, Uluslararası İlişkiler Teorileri.

ABSTRACT

THE ORGANIZATION OF ISLAMIC COOPERATION'S POINT OF VIEW AND SOLUTION SEARCHING ON UPPER KARABAGH PROBLEM

NIYAZI GASIMOV

The role of the Organization of Islamic Cooperation (OIC) in international system has been the subject of various evaluations. In general, the passive role of the OIC is emphasized. Of course, these evaluations relate to the evaluator's view of the system and its ideology. In the thesis we wrote, OIC will be evaluated from the social constructivist perspective and its place and activities in the international system will be examined. In this context more consistent and robust analyzes of OIC will be meaningful in constructive theory. As an international organization, the aims and activities of the OIC are to be evaluated on the basis of the concepts of constructivism. This perspective will also be analyzed in terms of the actor-structure concepts of constructivist theory.

Nowadays, the Nagorno-Karabagh (Upper Karabagh) problem is a problem between two states (Azerbaijan-Armenia), becoming a regional problem. In the context of the Nagorno-Karabagh problem, the effectiveness of the OIC is again subject to a more consistent analysis than the constructive theoretical perspective. We can read the approach of OIC to the Karabagh problem again in the context of identity.

The decisions made in the thesis for the Upper Karabagh problem will be analyzed. OIC, which all potential members consist of Islamic countries consider Armenia as an invader in the Upper Karabagh problem. OIC is the first and only organization in the world that has made its position so clear unlike other international organizations. It is indisputable that the identity of OIC is the main reason for this. When we examine the statement of OIC on Nagorno-Karabagh we see this clearly.

Keywords; Organization of Islamic Cooperation, Nagorno-Karabagh problem, Islamic World, World Organizations, Azerbaijan and Nagorno-Karabagh, International Relations Theories

Keywords; Organization of Islamic Cooperation, Nagorno-Karabagh problem, Islamic World, World Organizations, Azerbaijan and Nagorno-Karabagh, International Relations Theories

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN TEORİLER ÜZERİNDE TANIMI

1.1.İslam İşbirliği Teşkilatı'nın ve Uluslararası Örgütlerin Teoriler Üzerinde Tanımı .5	
1.2.Realizm Açısından Uluslararası Örgütler ve İslam İşbirliği Teşkilatı	7
1.3. Uluslararası Sistemde Realizm ve Güç	9
1.4. Neo-realizm ve Güç.....	13
1.5. Liberalizm Bakış Açısından Uluslararası Örgütler ve İslam İşbirliği Teşkilatı	14
1.6. Liberalizm Teorisi ve Örgütler	15
1.7. Liberal Kuramsalcılık ve Örgütler.....	17
1.8. Neo-Liberal Kuramsalcılık ve Örgütler.....	18
1.9.Konstrüktivizm (Sosyal İnşacılık) Teorisi ve Uluslararası Örgütler.....	19

İKİNCİ BÖLÜM27

İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI'NIN TARİHİ27

2.1. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Kuruluşu	27
2.2. İİT'de Yeniden Yapılanma.....	28
2.3. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Organları	30
2.3.1. İslam Zirvesi.....	31
2.3.2. Dışişleri Bakanlar Konseyi (DBK).....	31
2.3.3. Daimi Komiteler veya Encümenlikler.....	32

2.3.4. İcra Komitesi	33
2.3.5. Daimi Temsilciler Komitesi	33
2.3.6. Uluslararası İslam Adalet Divanı (UİAD).....	33
2.3.7. Bağımsız Daimi İnsan Hakları Komisyonu.....	34
2.3.8. Genel Sekreterlik	34
2.3.10. Uzmanlık Kuruluşları veya Özelleşmiş Kurumlar	36
2.3.11. İlgili Kuruluşlar	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM38

KARABAĞ SORUNU'NUN ARKA PLANI

3.1. Yukarı Karabağ Tarihi.....	38
3.2. Coğrafi Olarak Karabağ Bölgesi	48
3.3.Karabağ Sözü'nün Etimolojisi.....	50
3.4. Karabağ'ın Etnik Yapısı	53
3.5. Sovyetler Birliği'nin Anayasasında Karabağ.....	55
3.6. Karabağ Sorunuyla İlgili Ermenistan ve Azerbaycan'ın Ortaya Koydukları Tezler	61
3.6.1.Ermenistan'ın Tezi	61
3.6.2. Azerbaycan'ın Tezi	62
3.7. Günümüzde Karabağ Sorunu	63

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM68

İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI VE YUKARI KARABAĞ68

4.1.İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI'NIN KARABAĞ SORUNUNA YAKLAŞIMI	68
4.2. Sosyal İnşacılık ve Kavramları Açısından İİT ve Soruna Yaklaşımı.....	70
4.2.İİT üyesi devletlerin Karabağ Sorununa Yaklaşımı	72
(İran, Türkiye ve Pakistan Örneği).....	72

4.2.1. İran Örneği	73
4.2.2. Türkiye Örneği	81
4.2.3. Pakistan Örneği	86
4.3. Karabağ Sorununun Çözümüne Yönelik İİT Kararları	89
SONUÇ	94
EK.1. İslam Zirvesinin Olağan ve Olağanüstü Toplantıları	100
EK.2. Dışişleri Bakanlar Konseyi Olağan Konferansları	101
Ek.3.1809-1817 Yıllarında Karabağ.....	105
Ek.5.1920 Yılında Azerbaycan.....	106
Ek.6.Yukarı Karabağ'ın Şimdiki Durumu	106
EK.7. Ermenistan Tarafından İşgal Edilen Azerbaycan Toprakları.....	107
EK.8. BM Güvenlik Konseyinin Çıkardığı Kararlar (884,874,853,822)	110
EK.9. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Yukarı Karabağ Sorunuyla İlgili Kararları	116
KAYNAKÇA	120

KISITLAMALAR.

A.g.e - adı geçen eser

A.g.m - adı geçen makale

A.g.t. - adı geçen tez

AC - Azerbaycan Cumhuriyeti

ADC - Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti

ASSC - Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

ESSC - Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

İİT - İslam İşbirliği Teşkilatı (eski ismi İKO İslam Konferansı Örgütü)

AGİT - Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

OPEC - Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü

OESD - Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü veya İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı

DTÖ - Dünya Ticaret Örgütü

BM - Birleşmiş Milletler

NATO - Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

VP - Varşova Paktı

AB - Avrupa Birliği

SSCB- Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

ABD - Amerika Birleşik Devletleri

UNESCO- Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

YYŞK - Yüksek Yetkili Şahıslar Komitesi

YKÖB - Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi

MG - Minsk Grubu

AİHM - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AKPM - Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi

AK - Avrupa Konseyi

BDT- Bağımsız Devletler Topluluğu

GİRİŞ

"İslam İşbirliği Teşkilatı'nın (İİT) Yukarı Karabağ Sorununa Bakışı Ve Çözüm Arayışları" isimli yüksek lisans tezini Yukarı Karabağ sorunu ile ilgili çok az çalışılmış bir konu olmakla beraber mahiyet itibari ile çeşitlik göstermemektedir. Zikredilen konuyla ilgili uluslararası ilişkiler kapsamında farklı zamanlarda farklı teoriler üzerinde araştırmalar yapılmasına rağmen yine de yeterli çalışmalar bulunmamaktadır. İİT'nin kuruluşu, gelişme süreci ve İslam devletleri arasında siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin koordine edilmesinde yapmış olduğu hizmetlerle ilgili kısıtlı sayıda akademik araştırma bulunmaktadır. Azerbaycan'ın çeşitli araştırma merkezlerinde ve eğitimimle ilgili hâlihazırda bulunduğum Türkiye Cumhuriyeti'nin çeşitli üniversitelerinin ve YÖK Ulusal Tez Merkezinin dijital kütüphanesinde tarafımızdan yapılmış kapsamlı tarama sonucunda İslam İşbirliği Teşkilatı'nın kuruluşu ve faaliyeti ile ilgili çok kısıtlı sayıda tez ve makale tespit ettik. Fakat yapılan tez çalışmalarını değerlendirdiğimiz zaman İslam İşbirliği Teşkilatı'nın faaliyeti ile ilgili genelde bilgi verildiğini, fakat hiç bir teorik analizin yapılmadığını görebiliriz. İslam İşbirliği Teşkilatı ile kıyasladığımız zaman Yukarı Karabağ sorunu ile ilgili dünyanın çeşitli dillerinde yayınlanan hayli sayıda tez, makale, bildiri ve raporlardan oluşan akademik kaynağa ulaştığımızı söyleyebiliriz. Sorunla ilgili yeteri kadar çalışma bulunmasa da, yapılan çalışmalara vurgu yapmanın konunun aydınlanması sürecinde önemli olacağını düşünmekteyim. Yapılan çalışmalardan öne çıkanlar; Ensar Muslu ve İlay Aygün Kılıç*. Aynı zamanda Toğrul Aliyev ve Zaur Şiriyev** olarak örnek gösterilebilir¹.

¹ * Ensar Muslu, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyasi Bilimler Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalının Yüksek Lisans öğrencisi (Uluslararası Sistemde Uluslararası Örgütlerin Rolü: İslam Konferansı Örgütü Örneği)

İlay Aygün Kılıç, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyasi Bilimler Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalının Yüksek Lisans öğrencisi (İslam İşbirliği Teşkilatı ve Ekmeleddin İhsanoğlu örneği)

** Toğrul Aliyev, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalının Yüksek Lisans öğrencisi (Dağlık Karabağ sorunu ve uluslararası Örgütler)

Zaur Şiriyev, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalının Yüksek Lisans öğrencisi (Avrupa Birliği'nin bölgesel çatışmalara yönelik politikaları çerçevesinde Yukarı Karabağ ve Güney Osetya sorunları)

Günümüzde İİT elli sekiz Müslüman ülkeden ve on bir kurumdan müteşekkildir. En önemli kurumu ise İslam Zirvesi, Dışışleri Bakanlar Konseyi ve Genel Sekreterliktir. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın kurulması fikri 1969 yılında Mescid-i Aksa (kundaklama) olayından sonra ortaya çıkmış ve uluslararası bir kuruluşa dönüştürülmüştür. İlk zamanlar teşkilatın merkezi Kudüs olmuştur. Kudüs, 1980'de İsrail Knesset'i tarafından çıkarılan Kudüs yasasıyla, tam ve birleşik halde İsrail'in manevi başkenti ilan edilmiştir. Akabinde teşkilatın merkezi Suudi Arabistan'a (Cidde) taşınmıştır. Mescid-i Aksa'nın kundaklaması olayı ile ortaya çıkan İslam İşbirliği Teşkilatı çok önemli projeler yapan ve İslam devletleri arasında siyasi, ekonomik ve kültürel işbirliğinin oluşmasına katkıda bulunan bir kurum haline dönüşmüştü².

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Kafkasya'ya miras kalan sorunlardan biri de Yukarı Karabağ sorunudur. Yukarı Karabağ sorunu bölgesel çatışmalarla başlayıp uluslararası sistemin gündemini meşgul eden bir soruna dönüşmüştü. Bu sorundan dolayı Ermenistan ve Azerbaycan arasında ilişkiler bozulmuş, yıllardan beri tüm uluslararası örgütlerin ve küresel güçlerin çabalarına rağmen bir türlü çözüme kavuşturulamamıştı.

Ermenistan'ı iddiasına göre Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin sınırları içerisinde bulunan ve ahalisinin büyük çoğunun Ermenilerden oluştuğu Yukarı Karabağ'ın özerkliği Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde, yani 1989 senesinde, Azerbaycan tarafından tek taraflı feshedilmiştir. Bu sebepten dolayı Yukarı Karabağ bölgesinde meskûnlaşan etnik Ermeniler self-determinasyon hakkını kullanmışlardır.

Azerbaycan ise Yukarı Karabağ sorununun kendi iç meselesi olduğunu belirterek Ermenistan'ı problem çıkaran taraf olarak belirtmiştir. Fakat Yukarı Karabağ'da bulunan bölücü Ermeni güçleri doğrudan Ermenistan'ın askeri desteğini alarak Yukarı Karabağ'daki Azerbaycan Türkeri'nin göçe zorlamış ve etnik temizlik yapmıştır. Bundan sonra olaylar farklı bir mecraaya kaymış ve Ermenistan ordusu

² Baskın Oran, Türk Dış Politikası (Kuruluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar) İletişim yayınları, İstanbul 2016,s 791-780.

Yukarı Karabağ'ın sınırlarını aşarak çevredeki sekiz ili (rayonu); Ağdam, Fuzuli, Cebrayıl, Zengilan, Gubadlı, Laçın ve Kelbecer'i işgal ederek 1.055.407 Müslüman-Türk ahali göçe zorlanmış ve onların tüm malvarlığına el konulmuştur. Ermenistan'ın Yukarı Karabağ sorununa askeri olarak müdahil olması sonucunda, Yukarı Karabağ sorunu uluslararası bir soruna dönüşmüştü.

Savaşın başlamasından bitene kadar, BM'nin sorunla ilgili kabul ettiği dört önemli karar (882, 853, 847, 884³) Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanımış ve sorunun müzakere edilerek çözülmesini önermişti. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra ortaya çıkan bu sorunun çözülmesi için AGİT tarafından Minsk Grubu oluşturulmuş ve bu grup tarafından günümüze kadar devam eden müzakere sürecinde farklı öneriler ortaya atılmıştı. Yukarı Karabağ sorunu 1991 yılından itibaren Uluslararası bir örgüt olan İİT'nin gündemine taşınmış ve kurum tarafından çok önemli çözüm önerileri getirilmişti. "İslam İşbirliği Teşkilatının Yukarı Karabağ Sorununa Bakışı Ve Çözüm Arayışları" isimli Yüksek Lisans Tezinin amacı, öncelikle Yukarı Karabağ sorununa İİT'nin bakışı ve çözüm önerilerini akademik disiplinle araştırarak ortaya koymaktır.

Ortaya koyduğum tezin temel varsayımı, uluslararası örgütlerin, SSCB'nin dağılmasından sonra Kafkasya'da sorunlu topraklardan biri olan Yukarı Karabağ bölgesinde çözüm üretmek amacıyla Avrupa Güvenlik Konseyi ve İslam İşbirliği Teşkilatı'nın öncülüğünde oluşturulan Minsk Grubu vasıtasıyla çözüm girişimlerinde bulunulmuştur. Yukarı Karabağ bölgesi için yapılan çözüm ve girişimlerin şimdiki duruma bakarsak, uluslararası örgütlerin bölgede söz sahibi olma çabası içerisinde olan büyük devletler tarafından yürütülen politikaların ortasında sıkışıp kaldığını görebiliriz. Bu sıkışıklık içerisinde uluslararası örgütlerin bir takım başarısız girişimleri olmuştur.

³United Nationus, Security Council, S/RES/822, 30 Nisan 1993.

United Nationus, Security Council, S/RES/853, 29 Temmuz 1993.

United Nationus, Security Council, S/RES/874, 14 Ekim 1993.

United Nationus, Security Council, S/RES/ 884, 12 Kasım 1993.

Tez çalışmam Öz, Giriş ve Sonuç bölümü dışında dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Yukarı Karabağ sorununu incelemeden önce hâlihazırda Uluslararası sistemde örgütleri tanımlayan teorileri tanımlamaya çalışacağım. Daha çok sosyal inşacılık teorisinin üzerinde durmaya çalışacağım.

İkinci bölümde İİT'nin kuruluş nedeni ve niteliği incelenerek teşkilatın kuruluş sürecini ve bugüne kadar yapmış olduğu tüm toplantıların maksatları ve teşkilatın yeniden yapılanma sürecini ele almağa çalışacağız.

Üçüncü bölümde Yukarı Karabağ bölgesinin tarihi, etnik yapısı, Sovyet işgali sonrası Ermeni etnik unsurunu baz alarak Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi'nin kurulmasının siyasi nedenleri ve Ermenistan'ın Yukarı Karabağ vilayetiyle ilgili siyasi argümanları incelenecektir.

Sonuncu bölümde ise İİT'nin Karabağ sorununun çözümüne yönelik kararları ve İİT'nin üye devletlerinin (İran, Türkiye ve Pakistan örneğinde) Karabağ sorununa yaklaşımı incelenmiştir. Bunun yanısıra İİT'ye üye olan bazı devletlerin sorunla ilgili tutumunu inceleyerek devletlerin bakışlarını aydınlatmaya çalışacağız.

Sonuç kısmında, yazmış olduğum tezin ilk sayfasından itibaren ileri sürülen varsayımları desteklemek üzere ortaya konulan verilerin ne ölçüde ve ne kadar çözüm getirebildiğini anlatmaya çalışacağız. Kesin bir dille belirtmek gerekirse teşkilatın çıkardığı kararların bugün ne kadar etkili olup olmadığını görmeye çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN TEORİLER ÜZERİNDE TANIMI

1.1.İslam İşbirliği Teşkilatı'nın ve Uluslararası Örgütlerin Teoriler Üzerinde Tanımı

Uluslararası ilişkiler teorileri üzerinden Uluslararası örgütleri tanımlanmadan önce, uluslararası örgütlerin yapıları ilgili bilgi vermek daha da aydınlatıcı olacaktır. Uluslararası ilişkiler teorileri üzerinden uluslararası örgütleri sınıflandırmaya çalışırsak net bir sınıflandırmada bulunamayız. Bulunmasını beklemek de doğru olmaz. Bunun nedeni uluslararası örgütlerin birbirinden kesin çizgilerle ayrılmamasıdır. Fakat tezimdeki sınıflandırmanın amacı örgüt türleri arasındaki farkları netleştirmektir. Uluslararası örgütleri net olmasa da, iki farklı biçimde sınıflandırmamız mümkündür⁴.

İlk olarak coğrafi kriterler esas alınarak sınıflandırılan örgütler, ikicisi ise, çok amaçlı olarak sınıflandırılan örgütler. Coğrafi kriterleri esas alırsak örgütleri; Global, Evrensel ve Bölgesel örgütler olarak sınıflandırabiliriz. Çok amaçlı örgütler ise sosyal, askeri, ekonomik, siyasi ve çok amaçlı olarak değerlendirilebilir.⁵

Global örgütler: Global örgütler dediğimiz zaman üyeleri farklı kıtalardan olabilir. Ama her devlete açık olmayan örgütlerdir. İİT (İslam İşbirliği Teşkilatı), OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü), OESD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü veya İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı) , DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) gibi örgütleri örnek verebiliriz.

⁴Ensar Muslu, Uluslararası sistemde Uluslararası örgütlerin rolü: İslam Konferansı Örgütü örneği, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı. İstanbul - 2012. s. 7.

⁵Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, Alfa Yayınlar, İstanbul 1999, s. 27-28.

Evrensel Örgütler: Evrensel örgütleri global örgütlerden ayıran esas çizgi tüm devletlere üyeliğin açık olmasıdır. Örnek; BM (Birleşmiş Milletler)

Bölgesel Örgütler: Bölgesel örgütler ise dünyanın belli bir bölgesinden olan devletlerin üye olabildiği örgütlerdir. Örnek olarak, NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü), VP (Varşova Paktı) AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı), OAU(Afrika Birliği Örgütü), Avrupa Birliği (AB), Ekonomik İşbirliği Örgütü(ECO) , Amerikan Devletleri Örgütü (OAS), Batı Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA), Avrupa Konseyi bu tip örgütlerdendir.

Çok amaçlı örgütleri incelediğimiz zaman coğrafi kriterlerin esas alındığı örgütlerle çok da farklı olmadığını görebiliriz. Mesela, sosyal amaçlı örgütlere bakıldığında hepsinin evrensel örgütlerle kesiştiğini görebiliriz. Örnek olarak; BM Nüfuz Fonu (UNFPA), BM Çocuk Fonu (UNICEF), BM Eğitim ve Bilim Örgütü(UNESCO), Dünya Sağlık Örgütü(WHO).

Askeri amaçlı örgütler de bölgesel örgütlere dâhil edilebilir. Örnek olarak; Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü(NATO), Batı Avrupa Birliği (BAB). Global örgütler içerisindeki bazı örgütler de ekonomik amaçlı örgütlerdir. Örnek verecek olursak, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü(OPEC), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü veya İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OESD), Uluslararası Para Fonu (IMF) bunlardandır.

Siyasi amaçlı örgütler daha çok bölgesel özellikler taşımaktadır. Örneğin; Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı(AGİT), Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK)⁶.

Bugün bahsettiğimiz uluslararası örgüt kavramının siyaset bilimine fiilen girmesi XIX. yüzyıl olmasına rağmen, uluslararası örgütlerin tasarımı çok eskiye

⁶Roymond Tanter, Explanation, Prediction and Forecasting in International Politics, James Rosenau, Vincet Davis (ed),The Analysis of international Politics, Now York, the free Press,s. 42-44.

Quincy Wright, “The Form of A Discipline of International Relations”, James Rosenau, (ed), International Politics and Foreign Policy, New York: The Free Press,1972, s.

(<http://www.forumaski.com/uluslararasi-iliskiler/100132-uluslararasi-orgutler.html>)

dayanmaktadır. XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başından itibaren uluslararası örgüt terimi çeşitli akademik çalışmalarda kullanılsa da ilk defa Milletler Cemiyeti'nin (MC) sözleşmesinde dolaylı olarak kullanılmıştır. Uluslararası Örgütler kavramının tam terim olarak kullanılması İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiş ve kavrama daha kapsamlı olarak yaklaşılmaya başlanılmıştır. Kavram daha sonraki süreçte kendini şekillendirmiştir.

Uluslararası örgütlerin ortaya çıkmasında farklı gerekçeler mevcuttur. Bu gerekçelerin başında dini, iktisadi ve siyasi düşünceler gelmektedir. Bahsettiğimiz gerekçeler uluslararası örgütlerin şekillenmesinde önemli roller üstlenmiştir.⁷

1.2.Realizm Açısından Uluslararası Örgütler ve İslam İşbirliği Teşkilatı

Siyasal gerçeklik ismi verilen realizm ister bakış açısı ister uluslararası çatışmada, isterse de diğer devletlerin davranışlarını etkileme konusunda devletin sahip olduğu kapasiteye daha çok önem vermektedir. Felsefî temeli insanlık tarihine dayanan Realizm ilk defa 1955 yılında Quincy Wrigyt'ın yazdığı "Uluslararası İlişkiler Çalışması" adlı eserinde yer almıştır. Ancak bir bilim dalı olarak ilk defa Edward Hallet Carr tarafından yazılmış "Yirmi Yılın Krizi 1919-1939" adlı eserinden sonra uluslararası ilişkilerde bugünkü akademik anlamını kazanmıştır.⁸

Realist düşüncenin önemli isimlerinden olan Carr'a göre I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan uluslararası sistem düzeni(liberal ütopyacılık), II. Dünya Savaşı'ndan sonra bitmiş yerini realizme bırakmıştır.⁹ Carr'a göre, II. Dünya Savaşı'nın

⁷ Torbjorn L. Knutsen, History of International Relations Theory, Manchester University Press,1997,s.

⁸ Caner Sancaktar, Hesret Çomak. Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar, Beta Yayınları, İstanbul 2013, s.67-68. ; Mustafa Aydın. Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi " Teorisi Kökeni, Kapsamı, Kırıtığı, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası İlişkiler Dergisi, s.33-34.

⁹ Borry Buzan, The Level of Analysis Problem in International Relations Reconsidered, Chapter 9, Author(s) Ken Booth, Steve Smith, Polity Press Pub place Cambridge, England 1995,s.198-216.

başlamasının sebebi I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan liberal düzenin başarısızlığıdır. Realizm de bu başarısızlığa tepki olarak ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan realizm düşüncesine Carr ve Margenthau'nun çalışmaları damgasını vurmuştur. Bunun dışında, Nicholas Spykman, Arnold Wolfets, Walter Lippmann, John Herz ve başkaları realizme önemli katkılarda bulunmuştur¹⁰.

Realizm II. Dünya Savaşı sonrasında daha güncel olmasına rağmen tarihi çok eskiye dayanmaktadır. Yaklaşık 2000 yıl önce savaşın daha sistematik bir güç olduğu dönemde Çin stratejisti Sun Tzu yöneticilerin nasıl hayatta kalabileceğini yazmıştır. Tzu'ya göre devlet, düşmanlarından korunmak ve kendi çıkarlarını korumak amacıyla güç kullanmaktan çekinmemelidir¹¹. Aynı dönemde, Yunan tarihçisi Thucydides, Peloponnesian Savaşı'nın tarihini yazarken güç faktörüne vurgu yapmıştır¹². Daha sonra Rönesans döneminde Niccolo Machivelli; hükümdarların iktidarda kalması için gereken politikaya yoğunlaşmasını ve savaşa daha fazla önem vermesi gerektiğini söylemiştir. Başka bir ifadeyle, N. Machivelli hak ve haksızlık gibi kavramlara ya da saldırı ve saldırgan kavramlarına vurgu yapmıştır. Bundan

Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri. Çatışma, Hegemonya, İşbirliği, Alfa Yayınları, İstanbul 2004, s.163. ; Scott Burchill, Andrew Linklater, Ricard Devetak, Jock Donnelly, Terry Nardin, Matthew Paterson, Christan Reus-smit, Jacqui True,(ter: Muhammed Ağca, Ali Aslan)Uluslararası İlişkiler Teorileri, Küre Yayınları, İstanbul 2014, s.53-55. ;Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, (ter:Özge Keleşçi) Uluslararası İlişkiler Teorileri (Disiplin ve Çeşitlilik) Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya 2016,s.86-87

¹⁰Edward H. Carr, Yirmi Yıl Krizi 1919 –1939, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s.15-27; Edward Hallett Carr, Utopian Background, Robert L. Pfaltzgraff, [politics and the international system](#), New York, s.23-40.

Tayyar Arı, a.g.e, s. 163. ; Şaban Kardeş, Ali Balcı, Uluslararası İlişkilere Giriş (Tarih, Teori, Kavram ve Konular), Küre Yayınları İstanbul 2013, s.120-121. ;Scott Burchill, Andrew Linklater, Ricard Devetak, Jock Donnelly, Terry Nardin, Matthew Paterson, Christan Reus-smit, Jacqui True,(ter: Muhammed Ağca, Ali Aslan)Uluslararası İlişkiler Teorileri, Küre Yayınları, İstanbul 2014, s.55-57.

¹¹Sun Tzu, Savaş Sanatı, (çev. Osman Pamukoğlu) Anahtar Kitaplar, İstanbul 2016.

¹² Haydar Çakmak, Uluslararası İlişkiler (Giriş, Kavram ve Teoriler), Pluton yayınları 2007,s.138-143.

dolayı realistler güç kavramı üzerinde durmanın gerekli olduğunu vurgulamaktadırlar¹³.

XVII. yüzyılın başlarında ise İngiliz fikir adamı Thomas Hobbes; herkesin kendi çıkarlarını düşündüğünü ve merkezi bir otoritenin olmadığı durumlarda monark kavramına vurgu yapmıştır.¹⁴

XX. yüzyılın başlarından itibaren uluslararası teorilerin farklı süreçlerden geçtiğini ifade edebiliriz. Bu süreç içerisinde realizm teorisi bazı dönemlerde aktüel bazı dönemlerde eleştirel bir teori olarak göze çarpmıştı. Bu süreç dört dönem halinde incelenmektedir. 1919-1945 yıllarını kapsayan birinci dönem daha çok liberal akımların hâkim olduğu dönemdir. Bu dönem, güvenliğin daha çok uluslararası hukuk ve uluslararası örgütler vasıtasıyla sağlanmaya çalışıldığı güç kullanımının sınırlandırıldığı dönem olarak bilinmektedir. İkinci dönem 1945-1980 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönem daha çok realist akımın etkili olduğu dönemdir. Bu dönem realist yazarların en parlak dönemi olarak bilinmektedir. 1980-1990 yıllarını kapsayan üçüncü dönem ise realist teorinin zayıfladığı dönem olarak bilinmektedir. Dördüncü dönem ise soğuk savaşın bittiği döneme tesadüf etmiş ve daha çok eleştirilen teoriler ortaya çıkmış (post modernizm, sosyal inşacılık vs.) ve bugüne kadar devam etmiştir¹⁵.

1.3. Uluslararası Sistemde Realizm ve Güç

Bir akademik teorinin yaygın ve önemli kabul edilmesi için ilk önce betimleyici, korelasyon ve açıklayıcı özelliklere sahip olmalı gereklidir. Diğer taraftan uluslararası ilişkiler alanındaki genel teorinin kapsayıcı, anlaşılması kolay ve

¹³Niccolo Machivelli, Hükümdar (çev. Hasan Ali Yücel), İş Bankası yayınları, İstanbul 2008.

¹⁴ Lloyd Gruber, Ruling the World: Power Politics and the Rise of Supranational Institutions. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000, s. ; Caner Sancaktar , Hesret Çomak, a.g.e, s.67.; Şaban Kardeş, Ali Balcı. a.g.e, s.120-121.

¹⁵Caner Sancaktar , Hesret Çomak, a.g.e., s.68-69 ; Ceki Bilmen, Uluslararası İlişkilerde Realizm. (http://www.salom.com.tr/haber-73829-uluslararasi_iliskilerde_realizm.html) .

dünya siyasetini ve devletlerarası ilişkileri kontrol edebilen, anlayan, öngörebilen ve değerlendirme yapabilecek niteliğe sahip olabilmelidir. Bu niteliğe sahip olmayan bir düşünce teorisi, uluslararası sistemde olgun ve süreci analiz etme gücüne sahip olamaz ve sistemi analiz etmede yoksun kalır.¹⁶

Tüm bu kuramlara ilişkin diğer bir tespit, uluslararası sistemde "Güç" faktörünün tahlil edilmesindeki başarı ölçüsüdür. Güç mücadelesine baktığımız zaman mücadele, savaş ve barış ortamlarında devam etmiştir. Bu iki kavram sayesinde güç faktörü oluşum, paylaşım, denge ve dağılım şeklinde incelenmiştir. Kısacası güç mücadelesinde şekillenen siyasi, ekonomik ve sosyal oluşumların bir sonucu olarak ortaya çıkmalıdır.¹⁷

Realizm (Güç Siyaseti) perspektifli teoriye göre, güç dengesi savaşın çıkmaması ve barışın devam etmesi için çok önemlidir. Uluslararası sistemde güç dengesi bozulursa savaş kaçınılmaz olur. Bu sebeple tek kutuplu dünya düzeni problemlili bir yapıdır ve savaş ihtimali daha yüksektir. Bu durumun bozulması savaş çıkma durumunu daha da artırmaktadır. Bundan dolayı realistler uluslararası sistemde barışın korunması için güç dengesinin önemli olduğuna vurgu yaparlar. Realist perspektif, güç kavramını amacı gerçekleştirmek için bir araç olarak açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle söylersek güç, bir aktörün, diğerlerinin düşünce ve davranışlarını kontrol edebilme ya da bir aktörün diğerine, o aktörün aksi takdirde yapmayacağı bir şeyi yaptırabilme kabiliyetidir. Başka bir ifadeyle, gücün önemini kesinleştirmek istersek A devletinin B devletine karşı uyguladığı ve normal şartlarda

16 Jonathan Fox, Shmuel Sandle, Bringing Religion Into International Relations, New York: Palgrave Macmillan, 200,s. ; Caner Sancaktar, Hesret Çomak, a.g.e., s. 66-67. ; Mustafa Aydın. a.g.m, s.35-37.

17Caner Sancaktar , Hesret Çomak, a.g.e., s. 67-68.; Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, (ter:Özge Keleşçi) Uluslararası İlişkiler Teorileri (Disiplin ve Çeşitlilik) Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya 2016,s.87-90.

B devletinin yapmak istemeyeceği bir şeyi yapmasını sağlayan dönük etkiye güç denir¹⁸.

Realistler, devletlerin ilk amacı ne olursa olsun, son amacının daima güç kazanmak olduğunu savunmaktadırlar. Devletler daima güç elde etmek için uğraşır, bu da sistemde devamlı olarak bir rekabetin var olması sonucunu doğurur. Realizme göre, devlet anarşik bir sistemdir. Bir devlet diğer devletin yaptığı defansif silahlanmayı ofansif bir silahlanma olarak algılayabilir¹⁹.

Realist perspektife göre devlet, uluslararası sistemde temel aktördür ve NATO, İİT veya BM gibi uluslararası örgütleri aktör olarak kabul etmemektedir. Ayrıca devlet realist perspektife göre üniter ve rasyonel bir sistemdir. Devleti oluşturan bürokrasi, siyasi liderler ve kamuoyu ayrı ayrı ele alınamaz. Bunun sebebi ise bazen aralarında bakış ve görüş ayrılığı olsa da, en son aşamada bunların hepsi çözülerek diğer devletler karşısında tek politika altında fikir yürütmeleridir²⁰. Devleti rasyonel aktör olarak gören realist düşünce, belli amaçlar içerisinde hareket eden devletin, mevcut durum ve kapasitesini dikkate alarak araçlar vasıtasıyla amaca ulaşmaya çalıştığını düşünmektedir.

Bununla birlikte realist perspektifte düşünen insanların pek çoğu uluslararası işbirliğinin imkansız olmadığını düşünmekte fakat bu işbirliğinin kırılğan yapıya sahip olduğunu söylemektedirler. Bunun nedeni ise herhangi bir devlet önceden belirlenen anlaşmalar çerçevesinde işbirliği ortaya koyar ama herhangi bir zorluk karşısında önceden belirlenen işbirliğinden vazgeçebilir. Uluslararası sistemde ve anlaşmalarda zorlayıcılar yoktur. Bu sebeple dünya devletlerinin davranış ve

¹⁸ Tayyar Arı.a.g.e, s.172 ; Haydar Çakmak, Uluslararası İlişkiler, Giriş, Kavram ve Teoriler, Doğu Kitabevi İstanbul2014, s.119-120.;Tim Dunne, Milja Kurkı, Steve Smith, (ter:Özge Keleşçi) Uluslararası İlişkiler Teorileri (Disiplin ve Çeşitlilik) Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya 2016,s.90-92.

¹⁹Ensar Muslu, a.g.t., s.27-28.; Alexander Wendt (ter; Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer İlhamur Öner), Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi,Küre yayınları, İstanbul 2012, s.73-77.

²⁰Tayyar Arı, a.g.e.,s. 166.; Tim Dunne, Milja Kurkı, Steve Smith, (ter:Özge Keleşçi) Uluslararası İlişkiler Teorileri (Disiplin ve Çeşitlilik) Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya 2016, s.92-97.

hareketlerinin dünya politikası üzerinde kısıtlı bir seviyede etkisi vardır. Dolayısıyla özneler ve sistemler içerisinde bir otoriteler olmadığı için bir güçler de yoktur²¹.

Devletlerin uluslararası örgütlerin bünyesinde işbirliği yapmaları için diğer devletlerin kendilerinden daha az kazanç sağlayacağına emin olmaları gerekir. Uluslararası örgütlerin bünyesinde devletlerarasında işbirliği ancak bir süper gücün zorlaması ya da bir kazanç sunması durumunda gerçekleşebiliyor. Realistlere göre, uluslararası örgütler anarşik sistemi değiştirmedikçe güç mücadelesine çok küçük bir katkı dışında başka bir şey sunamaz. Zaten güçlü devletler uluslararası örgütleri kendi çıkarları doğrultusunda araç olarak kullanmaktadır²².

Realizmin önemli isimlerinden biri olan Morgenthau uluslararası örgütleri şöyle tanımlamıştır: "Örgütler devletler tarafından istenildiği zaman kullanılan aygıtlardır". Örgütler devletin gücünün artırılmasında ve azalmasında önemli olsa da sistemin temel özelliklerine etkisi çok zayıftır. Uluslararası örgütler büyük devletlerin yönlendirmesi karşısında aciz durumdadır. Dolayısıyla devletlerin yürüttüğü politika karşısında bağımsız bir etkisi bulunamaz ve değiştiremez. Çünkü örgütün, devletler arasındaki güç dağılımını yansıtmak dışında başka bir etkisi yoktur. Diğer bir ifadeyle uluslararası örgütler barışın ve güvenliğin sürdürülmesinde çok az bir role sahiptir hatta kesin bir dille hiçbir etkiye sahip olmadığını da söylenmektedir. Devletlerle örgütler yalnız ortak çıkarlarının olduğu ve ihtilaf konusu olmayan alanlarda beraber hareket etmektedirler.

Kısaca realist perspektifli görüşe göre uluslararası örgütler küresel ve büyük güçler tarafından geliştirilmiş sistemdir. Ve kendi çıkarlarını koruyup geliştirmek için kullanılmaktadır. Diğer devletler de büyük güçler tarafından kurulan bu sistemler vasıtasıyla seslerini duyurarak amaçlarına ulaşmaya çalışmaktadırlar.

²¹Ensar Muslu a.g.t., s. 27-28.; Tayyar Arı, a.g.e.,s. 166-169.

²²Mustafa Aydın, a.g.e., s. 37-40.

Devlet kendi çıkarı ve güvenliği tehlikede olduğu zaman uluslararası örgütleri göz ardı etmektedir²³.

1.4. Neo-realizm ve Güç

Neo-realizmi, realizm düşüncesinden ayıran en önemli nokta Waltz'un belirlediği gibi, sistem yapısı kavramıdır. Neo-realizm Realistlerden farklı olarak uluslararası sistemde içsel ve dışsal ayrım yaparak problemin çözümüne yönelmiştir. Neo-realizm uluslararası sistemi bir bütün olarak belirlemek yoluyla uluslararası siyasetin otonomisini kurarak teorik düşüncesini buna göre geliştirmektedir. Neo-realizme göre uluslararası sistemde devletlerarası yapı devletlerin etkileşiminden ortaya çıkmış ve daha sonra onları diğerine karşı koyarak, belli bir davranış yapmaya zorlamıştır²⁴.

Neo-realizm düşüncesinin en önemli isimlerinden biri olan Robert Gilpin'e göre uluslararası sistemde, değişimlerin devletler arası güç dağılımındaki kaymalardan kaynaklandığını iddia etmişti. Robert Gilpin'in düşüncesine göre devletin güç faktörü ekonomi ve teknolojiye bağlı olarak eşit olmayan bir şekilde gelişmiş ve gelişmektedir. Bu sebepten de yeni güç dengesine geçiş sırasında kurulan sistemlerde savaş çıkması ihtimaline zemin oluşturur. Robert Gilpin'in düşüncesinin en önemli özelliği devletlerarası ilişkilerde ekonomi faktörüne vurgu yapmasıdır. Buna rağmen R. Gilpin yapısalcı düşünceden farklı olarak askeri ve politik yansımaları daha çok önem vermektedir. Bu sebepten dolayı devletin gücünün saptanması açısından ekonomik bilgilerin önemi büyük olmasına karşın, gücün devamlılığının sağlanması açısından da askeri ve siyasi yetenekler gereklidir.²⁵

²³ Ensar Muslu, a.g.t., s.29-30.

²⁴ Deniz Ülker Arıboğan, Globalleşme Senaryosunun Aktörleri (Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi), Der Yayınları, İstanbul 1996. s. 33 ; Mustafa Aydın, a.g.e., s.47-48.

²⁵ Deniz Ülker Arıboğan, a.g.m, s. 34. ; Ramazan Gözen. Uluslararası İlişkiler Teorileri, İletişim Yayınları, İstanbul 2016. s.159-160.; Michael W.Doyle, ter, Dr.M.Polat Kalafatoğlu, Muhammed

Bir diğeri husus ise realistler ve neo-realistlerin devlet sistemini açıklamakta aynı yöntemleri kullanmalarıdır. Her iki düşünce için de en önemli temel özellikler şunlardır:

1. Her iki düşünceye göre devlet uluslararası sistemde kilit aktördür. İsteddiği faydayı elde etmek için neden ve sonucu hesaba katarak rasyonel davranabilir.
2. Her iki düşünceye göre Uluslararası sistemin ana aktörleri olan devletler sistemdeki güç durumunu yaygınlaştırarak ve sürdürmek için çaba göstermektedir.
3. Her iki düşünceye göre uluslararası sistemde düzeni sağlayacak bir otorite olmadığından sistem anarşidir.²⁶

1.5. Liberalizm Bakış Açısından Uluslararası Örgütler ve İslam İşbirliği Teşkilatı

Liberalizm Batı Avrupa'da Ortaçağ feodal düzeninin yıkılışı ve skolastik düşüncenin tam çöküşünden sonra doğmağa başlamıştı. Liberalizmin tarihi hakkında farklı düşünceler mevcut olsa da genelde liberalizmin başlangıç tarihi XVII. yüzyılda pozitif hukuk kurucusu sayılan Hollanda kökenli hukukçu olan Hugo Grotius tarafından "Savaş ve Barış Hukuku üzerine" adlı eserle ortaya koymuştur. Bir ideoloji olarak ortaya çıkması ise XVIII. yüzyılın sonu XIX. yüzyılın başlarına tekabül eder. Ve öncelikle İngiltere ve ABD'de siyasal ve ekonomik düşünce tarihinde de etkili olmuştu. Liberalizm on sekizinci yüzyıla tesadüf etmiş, on dokuzuncu yüzyılda ise siyasi ve iktisadi liberalizm düşüncesi hakim olmuş yirminci yüzyılda W.Wilson idealizmi olarak ortaya çıkmıştı²⁷.

Aydın, Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler (Liberalizm ve Dünya Siyaseti),uluslararası ilişkiler Kütüphanesi, İstanbul 2013. s.371-375.

²⁶ Morgaret Karns P, Karen A, International Organizations , The Politice and Processes of Global Governace, Boulder, Colardo, Lunya Rienner , 2004,s.36-37.; Deniz Ülker Arıboğan, a.g.m., s. 35.

²⁷ Attila Yayla, Liberalizm, Turhan Kitabevi, Ankara 1992, s.13-15.

Liberal düşüncenin temelinde yatan en esas konu adil ve barışçıl bir dünya düzeninin nasıl kurulabileceği olmuştur. Liberalizme aydınlanma çağında John Locke, David Hume, Adam Smith, Montesquieu, Voltaire ve İmmanuel Kant'ın çalışmaları damga vurmuştu. Özellikle dünya düzeninin barışçıl düzeyde gitmesi için en sistematik çalışmayı İmmanuel Kant yapmıştır²⁸. 1795 yılında Kant tarafından yayımlanan "Sonsuz Barış"(Perpetual Peace) eseri Liberalizmin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Kant'ın kaleme aldığı eser hem ekonomi bilimlerini hem de siyasi bilimleri derinden etkilemiş günümüzdeki uluslararası sisteme pek çok teorisinin çıkış düşüncesini oluşturmuştu. Örnek; idealizm, liberal ulusalcılar, liberal barış teorisi, ulusalcılık, neo-liberal kuramsalcılık ve dünya toplumu düşünceleri liberalizm kaynaklı düşüncelerdir. Liberalizmden doğan bu yaklaşımlar arasında farklılıklar mevcut olsa da hepsi liberalizmi temel varsayım olarak kabul etmektedirler²⁹.

1.6. Liberalizm Teorisi ve Örgütler

Liberalizm feodal düzene karşı sanayi burjuvaziyasının çıkarlarını korumak için ortaya çıkan bir ideolojik akımdır. Liberalizm akımının öncüleri Kral'a, Çar'a ve Padişah'a verilen sonsuz hakların sınırlandırılması, anayasal bir düzenin kurulması, demokratik özgürlükçü devlet yönetiminin kurulması için çaba harcamaktaydılar. Bu sebeple Avrupa ülkelerinde baş gösteren burjuva devrimlerinin başlangıç dönemlerinde önemli rol oynamıştır. İşçi sınıfının (Proletarya) siyasi güç olarak tarih sahnesine çıkması üzerine, liberalizm akımı potansiyelini kaybetmiştir. Bununla beraber liberalizm I. Dünya Savaşı'na kadar uluslararası sistemde önemli politika

²⁸Tayyar Arı, a.g.e., s., 354-355.; Scott Burchill, Andrew Linklater, Ricard Devetak, Jock Donnelly, Terry Nardin, Matthew Paterson, Christan Reus-smit, Jacqui True,(ter: Muhammed Ağca, Ali Aslan)Uluslararası İlişkiler Teorileri, Küre Yayınları, İstanbul 2014, s.85-88.

²⁹ Ensar Muslu, a.g.t., s.30-32.; Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, (ter:Özge Keleşçi) Uluslararası İlişkiler Teorileri (Disiplin ve Çeşitlilik) Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya 2016,s.107-110.

belirleyici görevini üstlenmiş, savaştan sonra önemini kaybetmiş ve yerini realist düşünceye bırakmıştır³⁰.

Uluslararası ilişkilerde liberal teori, dört düşünceye veya varsayıma dayanmaktadır. İlk olarak uluslararası ilişkilerde hem devlete hem de devlet dışı öznelerin önemine vurgu yapar yani uluslararası ilişkilerde temel aktörün devlet değil bireyler ve sivil toplum kuruluşlarının olduğunu vurgular. İkinci varsayıma göre devlet her zaman yekpare bir düşünceye sahip olmadığı gibi her zaman akil davranmaz, yani devlet belli bir kesimin temsilcisidir. Üçüncü olarak uluslararası sistemde ekonominin ve işbirliklerinin eşit dağıtılmaması devletlere yansımış ve tercihlerle sonuçlanmıştır. Dördüncü varsayım ise daha çok realistlerin düşüncesinin aksine güvenlik ve askeri konuya önem vermeyerek ekonomik, sosyal ve çevresel konulara vurgu yapmaktadır.

Liberalizme göre uluslararası örgütler, işbirliğine ve müzakerelere zemin oluşturarak, çok önemli görevler yerine getirmektedir. Liberallere göre, uluslararası örgütler savaş ihtimalini sıfıra indirerek ülkelerin gelişmesinde katkılar sunmada, düzen oluşturmada ve yönetim sisteminin iyileştirilmesi konusunda büyük faydalar ortaya koyarlar. Ayrıca birçok uluslararası sorunun çözümüne yönelik farklı uygulamalar ortaya koyarak uluslararası rejimi de kısmen oluşturmaktadırlar. Aynı zamanda devletler tarafından bazı zamanlarda bir dış politika aracı olarak kullanılarak diğer devletlerin eylemlerinin yönlendirilmesinde yer alırlar. Uluslararası örgütlerin bir önemi de farklı toplumların ortak değerlerini mümkün kılmaya yardım etmektir.³¹

³⁰Nadir Savaşçı (tercuman) Markisis - Leninist Politik ve Ekonomi politik sözlüğü II cilt. İstanbul 1978, s.403. ; Namik Kemal Öztürk, Bürokrasinin Gücü ve Siyaset, Siyasal Kitabevi, Ankara 2004, s.51-55. ; Samir Amir, (Sürekli Savaş ve Dünya'nın Amerikanlaştırılması)(editör, Fikret Başkaya) Liberal Virüs, Maki Basın yayınları, s.46-50.;H.Birsan Örs (Der) 19 Yüzyıldan 20.Yüzyıl Modern Siyasal İdeolojiler, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, İstanbul 2016,s. 47-53.

³¹ Ensar Muslu, a.g.t, s., 32. ; Ensar Muslu, a.g.t., s.7. ;Chris Brown, Kirsten Ainley,Uluslararası İlişkilerin Anlamak, Yayın odası, İstanbul 2007,s.16-19. ; Scott Burchill, Andrew Linklater, Ricard Devetak, Jock Donnelly, Terry Nardin, Matthew Paterson, Christan Reus-smıt, Jacqui True,(ter: Muhammed Ağca, Ali Aslan)Uluslararası İlişkiler Teorileri, Küre Yayınları,İstanbul 2014, s.88-90.

1.7. Liberal Kuramsalcılık ve Örgütler

Liberal kuramsalcılık düşüncesini savunanlar devletlerin isteklerini sınırlandırmak amacıyla gerekli olan mekanizmanın uluslararası örgütler olduğunu ileri sürmektedirler. Liberal kuramsalcılık da realistler gibi uluslararası örgütlerin oluşturulması için bir hegemon düşünceye ihtiyaç olduğunu vurgular. Yani liberal kuramsalcılık da realist akımlar gibi devletin dünya düzeyinde faaliyet gösteren yekpare bir yapı olmasını kabul ederler. Hatta liberal kuramsalcılar realist düşüncenin ana düşüncelerini benimsedikleri için düşünce adamları tarafından farklı isimli realist düşünce olarak itham edilmektedirler³².

Ama liberal kuramsalcılık akımını diğer realistlerden ayıran en önemli taraf hegemon gücün çöküşü sırasında uluslararası örgütlerin önemi konusunda daha iyimser düşünceye sahip olmalarıdır. Yani hegemon güç düşüşe geçtiği sırada uluslararası örgütler de hegemon güç gibi aynı kaderi yaşayamaz. Sadece uluslararası örgütlerin üyeleri arasındaki ilişki ve fikir alışverişi, maliyeti düşürür ve şeffaflık sağlar. Bu sebeple karmaşık şartlar düzeninde uluslararası örgütler devletler için çok önemli birer varlık haline gelir. Sonunda öyle somut sonuçlar ortaya çıkar ki, hegemon güçten sonra başka devletler de uluslararası örgütlerle ilişkilerin sürdürülmesi maliyetine katılmaya razı olur³³.

Liberal kuramsalcılık da realist düşünce gibi uluslararası sistemin anarşik olduğunu kabul eder ve hatta devletin yaptıklarında esaslı olduğunu savunur. Ama Liberal kuramsalcılıkta devlet uluslararası örgütler vasıtasıyla işbirliğinin tamamen doğru olduğunu düşünmektedir. Devlet böyle bir işbirliği sayesinde farklı şekillerde

³²Orçun Koşar, Uluslararası İlişkilerde Liberal Damar (İdeolizm-nooliberalizm) (https://www.academia.edu/7486045/Uluslararası_İlişkilerde_Liberal_Damar_%C4%B0deolizm-nooliberalizm_) ; Ensar Muslu, a.g.t., s.7 ;Chris Brown, Kirsten Ainley, Uluslararası İlişkilerin Anlamak, Yayın odası, İstanbul 2007,s.19-22.

³³ Ensar Muslu, a.g.t, s. 32-33. ; Robert Jervis (ter; Dr. M. Polat Kalafatoğlu, Muhammed Aydın),Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler (Liberalizm ve Dünya Siyaseti),uluslararası ilişkiler Kütüphanesi, İstanbul 2013. s.371-375.

çıkar ve gelir elde edebilir. Bu çıkar bazen ilave fayda biçiminde bazen de zarardan korunma ve kurtarma şeklinde kendini gösterir³⁴.

1.8. Neo-Liberal Kuramsalcılık ve Örgütler

1945 yılından itibaren uluslararası sistemde hakim paradigma realizm olsa da, sistemde bazı gelişmeler yeni teorilerin ortaya çıkmasına fırsat yarattı. Örneğin 1962 yılında yaşanan Küba Füze Krizi sonrası dış politikada devletlerin kesin bir ulusal çıkar üzerinde otomatik olarak hareket etmedikleri ortaya çıkmıştı. Bu dönemde liderlerin psikolojisi, yanlış algılar, veri ve bilgi eksiklikleri, bürokratik eksiklikler, karşılıklı algılar ve bu gibi faktörler karar verme sürecini önemli ölçüde etkilemişti. Bu da çoğu zaman realist düşüncüyü kesintiye uğratmıştı.

Realizm teorisine ikinci büyük itiraz Vietnam savaşı ile gelmişti. Taraflar arasına baktığımız zaman her konuda üstün olan ABD savaşın sonunda küçük ve üçüncü dünya devleti olarak gördüğü Vietnam'dan çekilmek zorunda kalmıştır. Bu savaş askeri gücün tek araç olmadığını göstermiş ve realizm için bir uyarı olmuştur.³⁵

Realizmin hızını kesen başka bir olay ise Arap-İsrail savaşından sonra yenilgiye uğrayan Arap devletlerinin OPEC üzerinden İsrail'e yaptırım yapmaya çalışmasıydı. Bu dönemde petrol fiyatlarının dört kat artması ciddi bir kriz ortamı yaratmıştı.

Neo-liberal Kuramsalcılık da bu dönemde ortaya çıkmıştı. Neo-liberal Kuramsalcılık da realistler gibi devletin uluslararası sisteminin asıl özne ve uluslararası sistemin anarşi olduğu fikrini benimsemiştir. Ve bu şartlar dâhilinde

³⁴ Ensar Muslu, a.g.t, s. ; Özlük Erdem, Şaban Çalış. Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapı sökümü, İdealizm-Realizm Tartışması, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, s. 289-231.

³⁵ Robert Keohane , Neoliberal Institutionalism: A Perspective on World Politics, International Institutions and State Power: Essays in International Relations, Boulder:CO, Westview, ed. Keohane, Robert O., 1989, s.1-25. ; Evrem Balta, Küresel Siyasete Giriş (Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler), İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s.138 ;

ilişkinin korunup sürdürülebilirlik düşüncesine odaklanmaktadır. Bununla beraber neo-liberal kuramsalcılık düşüncesine göre devletin örgütler içerisinde işbirliği gerçekleştirmesi daha arzu edilen bir yaklaşımdır. Örgütler herhangi bir antlaşma hazırlayarak tamamlar ve devletlerin uygulama maliyetini düşürürler³⁶. Ayrıca uluslararası sistemde örgütler, devletlerin ortak çıkarlar üzerinden hareket etmesine yardımcı olurlar. Bununla beraber devlet daha fazla kar sağlamak ve başka bir devletle iş birliğinden vazgeçmekten korktuğundan dolayı kendisinde işbirliğinden cayma tesellisi bulundurulur. Dolayısıyla böyle bir işbirliğini sürdürmek uluslararası örgütler olmadan çok zordur. Bundan dolayı uluslararası işbirliği ve uluslararası örgütlerin kurulması ve sürdürülmesi devletlerin menfaat ve çıkarıdır. Diğer bir husus neo-liberal kuramsalcılara göre uluslararası sistemde uluslararası işbirliği ve uluslararası örgütlerin daimiliğinin sürdürülüp devamlı olması için herhangi bir hegemon devletin katılması şarttır³⁷.

Neo-liberal kuramsalcılara göre devlet kendi çıkarlar için istemediği herhangi bir ilişkinin karşılıklı istek ve taleplerin zorlaması üzerine uluslararası örgütlere ihtiyaç duyar. Uluslararası sistemde uluslararası örgütler ortak hedef imkânı sunduğundan münasebetlerin geliştirilmesi çok önemlidir³⁸.

1.9.Konstrüktivizm (Sosyal İnşacılık)Teorisi ve Uluslararası Örgütler

Sosyal inşacılık, uluslararası örgütlere diğer teorilere göre daha fazla rol ve önem vermektedir. Bu teorinin meselelere yaklaşımı ve esas kavramları ile bağlantılıdır. Sosyal inşacılıkta önemli kavramlardan biri yapıdır. Yapı, teoride diğer kavramları anlamlandıran bir fenomendir. Yapı, iç elemanları ve bu elemanlar

³⁶ Evrem Balta, a.g.e., s. 138-139.; Aytekin Yılmaz, Uluslararası İlişkiler,(Teori Temel Kavramlar Yeni Gelişmeler), Kadim yayınları 2012, s.163-166.

³⁷ Ensar Muslu, a.g.t., s. 35-36. ; Hasret Çomak, Uluslararası İlişkilere Giriş (Teorik Bakış),Umuttepe Yayınları, Kocaeli 2009,s.79-82.

³⁸ Ensar Muslu, a.g.t., s. 36-37. ; Aytekin Yılmaz,a.g.e.,s. 166.

arasındaki ilişkilerle birlikte komplike bir süreçtir. Yapı, iç elemanlarına ve iç ilişkilere bağlıdır, lakin onların oluşumunda aktif rol oynar. Lakin burada önemli diğer bir nokta inşacılıkta yapılar, sabit ve değişmez değildir. İç elemanların beklentileri ve davranışları sonucunda değişir. Bu önemli elemanlardan biri amiller diğeri³⁹kurumlardır. Amiller teoride devletlere, yâda devletlerin yöneticilerine denk düşer. Amiller, kendi beklentileri ve çıkarları doğrultusunda kurumları oluştururlar. Sosyal inşacı teoride, belli güç merkezlerinden bahsedilemez. Bir kaostan bahsedilebilir. Amiller ve kurunlar belli kümelenmelerle bu kaosta farklı konumlanmalar edinir, bu kaos içinde farklı belirlenimlere ulaşırlar. Bu dizge içerisinde bakarsak, yapı uluslararası ilişkileri. Amiller devletleri(bizim bağlamımızda Müslümanların çoğunluğunu oluşturduğu İslam ülkelerini), kurumlar ise, uluslararası örgütler yani işaret etmektedirler. Her ne kadar süreç içerisinde pasif bir görüntü sergilemesine ve bağlayıcı olmayan kararlar almasına rağmen İİT'ı uluslararası ilişkilerde önemli kurumdur. Bunun kanıtı, İİT hiç kurulmadığı varsayımını düşünmek bile yeterlidir. İİT'ı bugünkü eksikliklerine rağmen belirli bir kimliğe işaret etmekte ve onu beslemektedir. Bu kadarı bile, konumuz açısından önemi göz ardı edilemez⁴⁰.

Konstrüktivizm teorisini uluslararası literatüre ilk defa taşıyan isim ABD'li akademisyen Nicholas Onufter olmuş ve daha sonra teori Alexander Wendt tarafından geliştirilmiştir. Sosyal inşacılık olarak bilinen teori Türk uluslararası ilişkiler literatüründe farklı isimlerle karşımıza çıkmaktadır. İngiltere'de orijinal ismi '*construcivism*' olarak bu teorinin Türkçe 'ye çevrildiği zaman yansıması farklı biçimde olmaktadır. Kavramın Türkçe karşılığında birkaç farklı anlam karşımıza çıkmaktadır. Mesela "bilişçilik", "İnşacılık", "yapıcılık", "yapısalcılık", "yapılandırmacılık", "oluşurum" olarak tercüme edilmektedir. Bununla birlikte kavram "gelişimcilik", "çatkıcılık" ve "bütümleştirici" gibi kavramlarla karşılanması gibi örnekler de görülmektedir⁴¹.

³⁹ Alexander Wendt, "Constructing International Politics," *International Security*, 1995.s. 70- 82.

⁴⁰ Alexander Wendt, *The Agent-Structur Problem in International Relations Theory*, *International Organizations* 1987.s.355-370.

⁴¹Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics* (CambridgeUniversity Press),1999.;

Konstrüktivizm, aslında bir teori değil bir analiz yöntemidir. Konstrüktivizm veya sosyal inşacılık teorisi 1980 ve 1990 yıllarda realist teoriye alternatif olarak ortaya çıkmış ve son yıllarda uluslararası sistemin analizinde en çok kullanılan yaklaşımlardan biri olmuştur. Daha doğrusu uluslararası sistemde realizmin hakim düşünce olmasını engelleyen ve sarsan paradigma olarak anılır⁴².

Sosyal inşacılık 1980'li yıllarda başlayarak küresel sistemde baş gösteren değişiklikleri anlamak ve anlamlandırabilmek için diğer sosyal bilimlerden uluslararası ilişkiler disiplinine getirilen yaklaşımlardan biridir. Soğuk savaşın sonunun yaklaştığı dönemde bir taraftan neo-realizm ve neo-liberalizm düşüncelerinin tartışmaları devam etmekte, bir taraftan da rasyonalist düşüncelerle postmodernizm arasında tartışmalar devam etmekteydi. Birinci tartışmada, neo-realistler devletlerarasındaki ilişkinin daha çok çatışma ve rekabete meyilli olduğunu vurgularken, Neo-liberallar ise anarşik ortamda bile işbirliğinin mümkün olabileceğini vurgulamaktaydı. İkinci tartışmada ise, aktörler egoist çıkar tanımlamalarında kar-zarar hesabına dayanan dış politika yapımı süreçlerini ele alan teorilerle post-modernizm karşı karşıya gelmekteydi. Eleştirel konuda gayet iyi eleştiren post-modern yaklaşım pozitif düşüncede önemli bir çığır açmış ama alternatif paradigma önerisinde sıkıntı yaşamamasından dolayı daha öteye nasıl gidebileceğiz düşüncesine açıklama getirememiştir. Soğuk savaştan sonra ortaya çıkan böyle bir ortamda temelleri atılan Konstrüktivizm hem realizmden hem de post-modernizmden yararlanıp iki teoriden sentez yaparak uluslararası ilişkilerin nasıl ilerleyebileceği konusunda somut tespitlerde bulunmuştu⁴³.

Enver Balta, a.g.e, s.152. ; Haydar Çakmak, Uluslararası İlişkilere Giriş Kavramlar ve Teoriler, Doğu Kitabevi, İstanbul 2014, s.126; Halil Akkurt, Yapılandırmacı Yaklaşım Yönelik Eleştiriler ve Tarih Öğretiminin yansımaları, yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sostal Alanlar Eğitim Ana Bilim Dalı Tarih Eğitim Bilim Dalı, İstanbul-2010. s.28.

⁴² Haydar Çakmak, a.g.e., s.125.; Hasret Çomak, a.g.e., s.194-200.; Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, (ter:Özge Keleşçi) a.g.e., s.199-202.

⁴³Şaban Kardeş , Ali Balcı, a.g.e., s.157.; Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, (ter:Özge Keleşçi) a.g.e., s.202-203.

Konstrüktivizm düşüncesinde ele alınan en önemli konulardan birisi yapı ve aktör arasındaki ilişkidir. Bu sebepten uluslararası ilişkiler disiplininin esas konularından bir olan bu mesele analiz edilirken hangi konuya ağırlık verileceği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Dış politika analizi gibi bazı yaklaşımlar, aktör faktörüne yoğunlaşırken neo-realizm ve dünya sistem analizi gibi bazı düşünceler devletlerin dış politikaya nasıl bir etki yapabileceğini ele almaya çalışmıştır. Bu iki düzeyi ise Alexander Wendt'e göre ayırmak mümkün değildir. Sosyolojideki yapılanma düşüncesinde etkilenen konstrüktivizm yaklaşımının uluslararası ilişkilere en büyük katkılarından birisi, yapı ve aktör ilişkisine yeni bir boyut getirmesidir. Bundan dolayı iki faktörü birbirinden ayrı düşünmek doğru değildir. Her ikisi birbirini zaman içerisinde etkileşim yoluyla karşılıklı olarak oluşturmaktadır. Bu sebeple verili ve sabit bir aktör ve yapıdan ziyade, birbirilerini daimi olarak oluşturan ya da etkileyen aktör ve mekanizmalardan bahsedilebilir. Bu nedenle aktörler birbirileri ile iletişim ve ilişki içerisinde olduklarında yapı faktörünü ortaya çıkarmaktadır. Bu faktör sayesinde yapının kendisi de aktörü etkilemektedir. İnşacılık düşüncesi yapı ve aktör ilişkisi üzerinden sisteme iki özgür katkı yaptıktan sonra sistemin bazı kavramları ile ilgili yeni bir tartışma başlatmıştır. İnşacıların başlattıkları bu tartışma yapı ve aktör ilişkisi üzerinde bir analiz düzeyinin sorunu olarak ele almadığını vurgulamakla beraber aynı zamanda epistemolojik ve ontolojik olarak uluslararası ilişkiler sistemine katkı sağladığı vurgulanmaktadır. Bu tartışmalar sonucu uluslararası ilişkilerin araştırma alanları yeniden ele alınmıştır. Bu sebepten hem yapının hem de aktörün sosyal durumunu vurgulayarak inşacılığın yardımı olarak ortaya çıkmıştır⁴⁴.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi konstrüktivizmin ortaya çıkma sebebi 1980'li yıllardan başlayarak uluslararası sistemde koşulların değişmesi olmuştur. Daha sonra sistemde ikinci yumuşama döneminin başlaması sonucu bloklar arasında başlayan

⁴⁴ Ensar Muslu, a.g.t., s.37-38.; Scott Burchill, Andrew Linklater, Ricard Devetak, Jock Donnelly, Terry Nardin, Matthew Paterson, Christian Reus-smit, Jacqui True,(ter: Muhammed Ağca, Ali Aslan) a.g.e., s. 285-290.

diyalog bir taraftan da sıfır sorun varsayımının başlaması ve bu varsayımlarla beraber yola çıkan kuramların başarısızlığı alternatif teorilerin gelişmesine sebep olmuştur⁴⁵.

Dünya sisteminde değişim ve dönüşüme mümkün olduğunca vurgu yaparak ortaya çıkan konstruktivizm, ilk başta aktör ve yapı arasında belirleyiciliği ve oluşturuculuğu ele aldıktan sonra "Anarşi" üzerinde durmuştur. Anarşinin varlığını baştan kabul eden konstruktivizm uluslararası sistemde devletin her zaman üstün olduğunu vurgular. Ama asıl önemli olan anarşinin sosyal içeriğinin altının çizilmesidir. Konstruktivizme göre realistlerin varsaydıkları anarşi tipinin tek tip olması doğru değildir. Bu sebepten gerginlik ve çatışmalara yol açmaktadır. Wendt'in yazmış olduğu meşhur makalede uluslararası sistemin aslında sosyal bir insanın ürünü olduğunu söylemişti. Wendt'e göre uluslararası sistemde üç anarşi tipi mevcuttur. Birinci anarşi tipi, Thomas Hobbes'un tanımladığı bencilce anarşi tipi yani devletler birbirlerini düşman olarak algırlarlar. İkinci anarşi tipi, John Locke'un ortaya attığı anarşide üst otorite olmadığı halde, devletler birbirleriyle iş yapabilmektedir. Ama yine de aralarında her zaman rekabet vardır. Son olarak Immanuel Kant'ın ileri sürdüğü anarşik sistemdir. Bu sistemde devletler birbirleri ile dostça ilişkiler geliştirmektedirler yani ortak çıkarlarını gözetmektedirler. Baştan itibaren Hobbes'un ileri sürdüğü anarşik düşüncesine üstünlük veren A.Wendt ilerleyen dönemlerde J.Locke'nin anarşi düşüncesine geçiş yapmıştır⁴⁶.

XX. yüzyıl sonlarına doğru Kantçı aşamaya geçmiştir. Geçiş sırasında görüşün varlığı konusunda hiçbir sorun ortaya çıkmamıştır. Bunun nedeni A.Wend'e göre düşman anarşisi dost anarşisinden farklıdır. Yani, uluslararası sistemin anarşik

⁴⁵Stephan Walt, Uluslararası İlişkiler: Bir Dünya Binbir Kuram, *Foreign Policy: Bilginin* , (Çev. Başak Çalı), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,1998, s.13-30.

Enver Balta, a.g.e., s.151-152. ; Scott Burchill, Andrew Linklater, Ricard Devetak, Jock Donnelly, Terry Nardin, Matthew Paterson, Christian Reus-smit, Jacqui True,(ter: Muhammed Ağca, Ali Aslan) a.g.e., s. 287-292.

⁴⁶Neta Crawford, *Argument and Change in World Politics: Ethics, Decolonization, and Humanitarian Intervention*, New York: Cambridge University Press,2002; Enver Balta, a.g.e., s.152.

olması, aktörler arasında ilişkilerin çatışmalarla dolu olacağını ve çatışmanın normal kabul edileceği anlamına gelmemektedir.

Üst kısımlarda anarşi sistemine aydınlık getirildikten sonra sosyal inşacılık yaklaşımında en fazla durulan ve müzakere edilen kavramlardan biri de "Kimlik" kavramıdır. Kimlik kavramı sosyal bilimlerde 1990'lı yılların başlarında ilgi çekici konuma gelmiştir. Sosyal bilimlerde ilgi çekmesine sebep olan iki kutuplu sistemin sona ermesi olmuştur. Soğuk savaşın sona ermesi ile sosyal bilimlerde yeni kimlik faktörü ortaya çıkmış ve ideolojik kimliklerin ortadan kalkması ile bunun yerine yeni elverişli kimlikler ortaya çıkmıştır. Yukarı Karabağ, Yugoslavya ve Çeçenistan(Rusya Federasyonu) sorunlarında dini kimlikli çatışmalar ortaya çıkarken diğer taraftan dağılan ve kurulan devletlerde kimlik değişime uğramış ve yeni dış politikalar yürütmek zorunda kalmışlardır. Bu yeni kimlikler yeni araştırmalara konu olmuştur.

Sosyal inşacılıktan baktığımız zaman kimlik devletlerin dış politikalarını anlamak için temel kavramlardan biridir. Sosyal inşacılara göre devletler dış politikayı şu şekilde gerçekleştirmektedir; İlk önce devlet kimliğini belirler daha sonra kimliğe göre çıkarlarını oluşturur ve bu kimlik ve çıkar üzerinden kendi dış politikasını belirler. Dolayısıyla devletlerin dış politikasında kimlikten bağımsız bir çıkar analizi yapılamaz.

Sosyal inşacılık devlet kimliğini bu şekilde tanımlar; devletin kimliği, o devletin uluslararası sistemde politik haklarını, yükümlülüklerini ve sorumluluklarını tanımlar. Bunu da diğer devletlere karşı göreceli şekilde yapar. Devletler kimi düşman, kimi dost olarak algıladıysa aralarındaki ilişki maddi unsurlardan daha çok sosyal yapı unsurları tarafından belirlenir⁴⁷.

Devletin uluslararası sistemde diğer aktörlerle ilişkilerinde hangi araçları kullanacağı kimliğin çıkar algıları ile alakalıdır. Eğer egoist açıdan kendini

⁴⁷Peter M, Haas, Saving the Mediterranean: The Politics of International Environmental Cooperation, New York: Columbia University Press,1990.s,377-400. Şaban Kardeş , Ali Balcı, a.g.e., s.161.

tanımlarsa diğer aktörleri düşman olarak görür ve bu nedenle sert güç araçlarını kullanması ihtimali daha yüksektir.

Sosyal inşacılıkta diğer çalışmalar örgütler üzerinde yoğunlaşmaktadır. İnşacılık teorisinde uluslararası örgütlerle ilgili çalışmalarda en çok tartışılan konulardan birisi kendilerini oluşturan devletlerden farklı bir aktör haline gelip gelmedikleridir. Sosyal inşacılar, uluslararası örgütleri uluslararası ilişkilerde sosyal mekânlar olarak görür ve büyük önem atfederler. Realist yaklaşıma göre uluslararası örgütler devletlerin güç dengesini yansıtan ve bu dengelere bağımlı geçici yapılanmalardır. Yani uluslararası örgütler büyük devletlerin hâkim oldukları yapılar olarak görülmektedir⁴⁸. Liberalizm ve neo-liberalizm yaklaşımda ise, uluslararası örgütler, devletlerarası siyasi koordinasyon problemlerini çözmeye yaptıkları katkı dolayısıyla devamlılık arz eden yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletlerarası karşılıklı çıkar sonucu oluşan işbirlikleri bu işbirliği sonucu devletler bilgi ve güven eksikliği gibi sorunlar uluslararası örgütler vasıtasıyla çözüldüğünden devletler bu örgütlerin devamlılığını sağlamaya çalışırlar. Örnek olarak realist bakıştan baktığımız zaman NATO Soğuk Savaşın bitmesiyle önemini yitiren bir örgüttür. Liberal bakış açısından değerlendirdiğimizde ise soğuk savaştan sonra ortak tehdidin ortadan kalkmasından sonra NATO devletler arası güvenlik işbirliğini kolaylaştırmaktadır. Bu yüzden devam etmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir⁴⁹.

Sosyal inşacılar ise uluslararası örgütlerin devletleri daha çok etkiledikleri iddiasını ortaya atmışlardır. Devlet kimlik faktörünü belirlemede önemli rol

⁴⁸Margaret P. Karns, Karen A. Mingst, International Organizations: The Politics and Processes of Global Governance, Boulder, Colorado: Lynne Rienner,2004, s.51-55. ; Enern Balıt, a.g.e., s. 169. ; Şaban Kardeş , Ali Balcı, a.g.e., s. 166.

⁴⁹Reus Smit, Christian, The Moral Purpose of the State: Culture, Social Identity, and Institutional Rationality in International Relations, Princeton: Princeton University Press,1999, ; Enern Balıt, a.g.e., s.169. ; Scott Burchill, Andrew Linklater, Ricard Devetak, Jock Donnelly, Terry Nardin, Matthew Paterson, Christan Reus-smit, Jacqui True,(ter: Muhammed Ağca, Ali Aslan)a.g.e., s.292-295.

oynadığından uluslararası toplumda önemli bir unsur olarak hesap edilmektedir⁵⁰. İnşacılar da egemenliğin değişmeden kaldığı fikrini eleştirirler. Ve Vestfalya'dan bu yana egemenlik algısında devlet ya da devlet dışı öznelerin etkisiyle meydana gelen değişime dikkat çekerler⁵¹. Uluslararası örgütler, egemen devletlerin veya hükümet dışı kuruluşların bölgesel ya da küresel ölçekte, özel veya genel amaçlara ulaşma doğrultusunda işbirliğini sağlamak için kurdukları yapılar, mekanizmalar ve süreçlerdir. Sosyal inşacılık realistler ve kuramsalcılardan farklı olarak sosyal grupların algılarının oluşturulması için bir takım temelleri yerleştirmek amacıyla yaptıkları lobi faaliyetlerinin ve bunların enformasyonlarını oluşturan topluluklarla ilkeleri savunan toplulukların ilişki halinde olduğu hükümet dışı örgüt biçiminde devlet dışı özneler üzerinde etkilerine odaklanmıştır. Enformasyonu oluşturan topluluklar sıradan inancı paylaşıırken, savunma toplulukları ilkesel inançları tartışır. İlkesel inançlar haklı-haksız, iyi-kötü gibi fikirleri ima etmektedir. Sıradan inanç ise yanlış veya doğru biçimde hükme varan neden-sonuç ilişkisinde oluşan fikri tanımlar. İnşacılar, uluslararası örgütlerle ilgili çalışmalarında örgütlerin sosyal mahiyetlerini, çıkarlara biçim verip davranışları yöneten ilkeleri hâkim kıldıklarını ilke ve çıkarların nasıl etkilendiğini araştırmaktadırlar⁵².

⁵⁰Ensar Muslu, a.g.t., s.41. ; Süleyman Sırrı Terzioğlu, a.g.e., s.3.

⁵¹Ensar Muslu, a.g.t., s.41.; Enern Balıt, a.g.e., s.169.

⁵²Ensar Muslu, 2012.a.g.t., s.41.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI'NIN TARİHİ

2.1. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Kuruluşu

Günümüzde 58 üyesi olan İİT, Birleşmiş Milletlerden (BM) sonra dünyanın ikinci büyük milletlerarası kuruluşudur. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın kurulma nedenlerini incelerken farklı nedenler olduğunu görebiliriz. Mesala, esas kurulma nedeni olarak Suudi Arabistan'ın Arap Milliyetçi akımına karşı İslam ümmeti düşüncesini desteklemesi ve Suudi Arabistan ve Mısır çekişmesini gösterebiliriz⁵³. Daha sonra Arap-İsrail savaşında Arapların yenilmesinin sonucu olarak Arap milliyetçiliğinin hayal kırıklığına uğraması ve akabinde Mescid-i Aksa olaylarından dolayı İslam Dünyası'nda yeni bir dönem başlamıştır. 1969 yılında Mescid-i Aksa olayından sonra İslam devletleri teşkilat kurma prosedürünü daha da hızlandırdı⁵⁴.

Mescid-i Aksa olayında sonra İİT'nin kurulmasına dair ilk zirve toplantısı 1969'da Rabat'ta yapılmış ve ilk defa İslam Birliği için bu kadar geniş bir zemin ortaya çıkmıştı. Yeni kurulmak istenen İİT'nin üye yapısı, özellikleri ve benimsenen farklı politika ve birbirine karşıt dini düşüncelerden dolayı İslam ülkelerini bir araya getirmek çok büyük bir başarıydı. Konferansa otuz altı ülke davet edilmiş yalnız yirmi beşi katılmıştı. İİT'nin ilk zirve toplantısında hangi ülkenin katılıp katılmayacağı bile tartışma sorunu olmuştu. Ülkelerin bir kısmı Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) devlet olmaması nedeniyle konferansa katılmasına karşı çıkmıştı. 22 Eylül 1969 tarihinde gerçekleşen toplantıda açılış konuşmasını Fas Kralı II. Hasan yapmıştı. Filistin Kurtuluş Örgütü ise konferansa gözlemci sıfatıyla katılmıştı. İslam

⁵³ Süleyman Sırrı Terzioğlu, a.g.e., s.3-4. ; Baskın Oran, Türk Dış Politikası (Kuruluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar), İletişim yayınları, İstanbul 2016, s.798.

⁵⁴ Ekmeleddin İhsanoğlu, a.g.e., s.86-88.;Baskın Oran, a.g.e., s.791-794.

Konferansına devlet edildiği halde konferansa katılmayan Irak ve Suriye İslam Zirvesinin emperyalizm dışında bir şeye yaramayacağını gerekçe göstermişlerdi⁵⁵.

2.2. İİT’de Yeniden Yapılanma.

İİT'deki yeniden yapılanma süreci, Türkiye'nin uluslararası sistemde ve örgüt içerisinde öneminin daha da artmasıyla aynı zamanda 2004 yılında Ekmeleddin İhsanoğlu'nun Genel Sekreter seçilmesiyle başlamış olduğunu söyleyebiliriz. İİT'nin yeniden inşa edilip yeniden kurulmasının sebebi zayıf bir teşkilat olarak eleştirilmesidir. Ve belirgin bir kurumsal imaj yansıtmadığı gibi gündemdeki sorunlarla ilgili bir örgüt olarak varlık gösterememekte idi.”

E. İhsanoğlu bu dönemde İİT’nin gelecek vizyonu ile ilgili önemli belirleyici görevler üstlenmişti. İhsanoğlu'na göre örgüt dünya sistemindeki yeni şartlara uyarak yeni bir dinamizm kavram ve yeni temel fikirler benimseyerek üye ülkelerden devamlı olarak yardım alarak desteklerinden yararlanmalıdır⁵⁶.

İhsanoğlu; reformlar yapıp da mevcut yapıları değiştirmeden önce temel problemlerin ve İslam ortak prensibinin ne olduğunun yeniden tanımlanması gerektiğini vurgulamış ve İslam Konferansı Teşkilatı’nın şartlarının yeniden yazılmasını söylemiştir. İhsanoğlu, 2005 yılında Yemen’de gerçekleştirilen zirvede, organizasyonun yapısında köklü bir değişiklik yapılacağını ilan etmiş ayrıca BM ve AGİT gibi örgütlerle işbirliği yapılacağını açıklamıştır. Göreve gelmesinin ardından

⁵⁵Turan Kayaoglu, The Organization of Islamic Cooperation: Politics, Problems, and Potential (Global Institutions) [Taylor Francis Ltd](#) 2015, s.; Süleyman Sırrı Terzioğlu, a.g.e., s.5-6. ; Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik Türkiye’nin Uluslararası Konumu, Küre yayınları, İstanbul 2012, s.264-265.

⁵⁶Sharqiyah, Ibrahim. "Can the Organization of Islamic Cooperation (OIC) Resolve Conflicts?." Peace and Conflict Studies 19. 2, 2012; İlay Aygün Kılıç, İslam İşbirliği Teşkilatı ve Ekmeleddin İhsanoğlu örneği, Yüksek lisans tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve uluslararası ilişkiler anabilim Dalı, s.20-22.

reformun yapılmasına yönelik çaba gösterse de örgütün yeniden yapılanması konusunda ilk sonuçları 2008 yılında Senegal'in başkenti Dakar'daki zirvede hayata geçirilebilmişti. Yeni reform paketi BM genel şartlarına uygun bir biçimde küresel barış, insan hakları gibi konularda reform paketleri ortaya çıkmıştı. Örgüt Senegal'de ortaya koyduğu reform paketinden sonra ikinci düzenleme dalgası Kazakistan'ın başkenti Astana'da 2011 yılında gerçekleşti. Bu reformla İslam Konferansı Örgütü'nün ismi değiştirilerek İslam İşbirliği Teşkilatı'na dönüştürülmüştü. 2011 yılında 38. Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısında Konferans ismi teşkilat olarak değiştirildi. "Konferans" kelimesinin "Teşkilat" kelimesiyle değiştirilmesin sebebi örgütü zayıf teşkilat olmaktan çıkarıp güçlü bir örgüte dönüştürmeyi amaçladıkları yorumunu yapmaktadırlar. Yani oluşturulan yeni vizyon ve misyona uygun olarak ambalaj ve isminde değişiklik yapan örgüt, üye ülkelerdeki yetkinliğini ve söz sahibi olma kapasitesini arttırmayı amaçlamıştır⁵⁷.

Örgütte üçüncü düzenleme dalgasının en önemli sebebi Türkiye, Malezya, Endonezya ve Fas gibi ılımlı devletlerin örgüt içinde öneminin artmasıydı. Bu dönemde teşkilat küresel siyasette bir aktör olma şansını, bürokratik mekanizmalarla uğraşmaya tercih etmiştir. Oluşturulan akıl adamlar heyeti çeşitli sorun ve çatışmalara yönelik projeler hedefleseler de girişimleri sadece tartışma düzeyinde kalmış önemli sonuçlar gerçekleşmemiştir. İhsanoğlu'nun görevi sürecinde daha çok genel sekreterin yetkilerinin artırılması ve kurumu bürokratik yapıya dönüştürme yönünde çaba göstermiş ancak istenilen boyuta ulaşamamış uygulama aşamasında yetersiz kalmıştır. Dolayısıyla, birçok sıcak konuda teşkilat üzerinden gerekli mekanizmaları zamanında harekete geçirmede için eleştirilmiştir⁵⁸.

⁵⁷Saad S.Khan, Reasserting International Islam: A Focus on the Organization of the Islamic Conference and Other Islamic Institutions, Oxford University Press,2001,s Muhittin Ataman, Ayşe Nur Gökşen. Sembolizm Ve Aktivizm Arasında İslam İşbirliği Teşkilatı. SETA.Ocak 2014 Sayı:76. ; Süleyman Sırrı Terzioğlu,a.g.e., s.114.

⁵⁸ Ekmeleddin İhsanoğlu.a.g.e.,82-86. ; İlay Aygün Kılıç.a.g.t.s., 22-25.

2.3. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Organları

İİT 13-14 Mart 2008 yılında Senegal’da yapılan 11. Zirve toplantısında örgütün yeni şartları onaylanmış, örgütün yapısında çeşitli değişiklik yapılmış. İİT reform planları çerçevesinde örgütün isminin de değiştirilmesi kararı da alınmış ve 2011 yılında Kazakistan’ın başkenti Astana’da yapılan Dışişleri Bakanları Konseyi’nin 38. oturumunda İslam Konferansı Teşkilatı ismi değiştirilerek İslam İşbirliği Teşkilatı olmuştur. Kurumun ismi ile beraber işlevinde de değişme yapılmıştır. Reform döneminde örgütün kurumsal yapısında önemli değişiklikler yapılmış ve 11 ayrı başlık altında faaliyetlerin devam etmesi kararlaştırılmıştır. Yeni şartın 5. maddesine göre, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın önemli kuruluşları şunlardır:

- 1)İslam Zirvesi.
- 2)Dışişleri Bakanlar Konseyi.
- 3)Daimi Komiteler veya Encümenlikler.
- 4)İcra Komitesi.
- 5) Daimi Temsilciler Komitesi.
- 6) Uluslararası İslam Adalet Divanı.
- 7)Bağımsız Daimi İnsan Hakları Komisyonu.
- 8) Genel Sekreterlik.
- 9) Alt Organlar veya Yardımcı Organ
- 10) Uzmanlık Kuruluşları veya Özelleşmiş Kurumlar.
- 11) İlgili Kuruluşlar ⁵⁹.

⁵⁹ Süleyman Sırrı Terzioğlu, a.g.e, s.61-62.

2.3.1. İslam Zirvesi

Eski ismi Krallar, Devlet ve Hükümet başkanları Konferansı olan kurumun yeni şartlar kabul edildikten sonra ismi İslam Zirvesi Konferansı olarak değiştirildi. Bu kurumun en önemli görevi İslam dünyasında baş gösteren hayati önemli konuları inceleyip örgütün politikasını açıklamaktır. Kurum tüm üye devletlerin temsil edildiği hükümet temsilciliklerinden ibaret bir organdır. Bu temsilciler Devlet ya da Hükümet Başkanı bazen de Kral olabilmektedir. Zirveye dışişleri bakanları ya da diplomatik temsilci düzeyinde temsilciler katılmaktadır. Bu katılımcı Zirvede kendi devletini temsil etmektedir. Zirve üç yılda bir, bir üye devletin himayesinde gerçekleşir. İslam Zirvesinin son kararı nihai bildirimle kabul edilir alınan kararların yayınlanmasıyla sona erir⁶⁰.

İslam Zirvesinin olağan ve olağanüstü toplantılarını Ek kısmında görebilirsiniz.

2.3.2. Dışişleri Bakanlar Konseyi (DBK)

İİT'nin İslam Zirvesi'nden sonra gelen en önemli kurumu Dışişleri Bakanlar Konseyi'dir. Bu kurum üye devletlerin öncülüğünde toplanmaktadır. Kurumun 2008'de kurucu anlaşmanın yenilenmesine kadar ismi Dışişleri Bakanları İslam Konferansı (DBİK) olmuş yenilemeden sonra Dışişleri Bakanlar Konseyi (DBK) olarak değiştirilmişti. DBK İslam dünyasının işlevini artırmak için önemli görevler üstlenmektedir. Kurum yılda bir kere üye ülkelerde sıra ile yapılmaktadır. 1980 yılındaki BM genel kurulundan beri düzenli olarak oturum gerçekleşmektedir. New York'ta başlayan oturumlarda DBK, kendi prosedür kurallarını belirler. BM genel kurul oturumları için Müslüman ülkelerin politikalarını tanzim eder daha sonra İslam Zirvesi'nin kurallarını tavsiye eder. Daimi Komiteler ise kendi prosedür kurallarını belirler.

⁶⁰ Süleyman Sırrı Terzioğlu, a.g.e.,s.63-64.; Bünyamin Keskin, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Tarihi, Yapısı ve Geleceği. SETA. Sayı: 125 Nisan 2016.

Dışışleri Bakanlar Konseyi'nin kurucu şartlardan onuncu maddenin dördünce bendine(mad 10/4) göre görevleri ve toplanma sebepleri aşağıdadır:

- 1.Teşkilatın genel amacı ve genel politikalarının uygulanması doğrultusunda ilk karar ve kurallara ilişkin kararların alınması.
- 2.Önceki İslam Zirvesi ve DBK'da benimsenen ve alınan kararların uygulanmasında kaydedilen sürecin takip edilmesi.
- 3.Genel sekreterliğin ve yardımcı organların bütçe, mali-idari ve diğer raporlarını değerlendirerek incelemek ve onaylamak.
- 4.Örgüte dahil olan bir veya daha fazla devleti etkileyen herhangi bir konuda uygun önlemlerin alınması konusunda talep bulunması halinde değerlendirmek.
- 5.Yeni bir organın, kurumun ve kuralın oluşturulması yönünde tavsiyelerde bulunmak.
- 6.Kurucu şartların on altı ve on sekizinci maddelerine göre Genel Sekreter ve Genel Sekreter yardımcısı atamak.
- 7.Uygun gördüğü diğer konuları değerlendirerek incelemek
- 8.Yeni kuralın 32/2. maddesi uyarınca İslam Zirvesi usul kurallarını tavsiye etmek.⁶¹

2.3.3. Daimi Komiteler veya Encümenlikler

Daimi Komitelere kral, devlet ya da hükümet başkanları başkanlık eder. Bu komite İslam Zirvesi kararıyla ya da DBK önerileriyle oluşturulur. Bu kurum İİT ve üye devletler açısından çok büyük öneme sahiptir. Daimi Komite dört komiteden oluşmaktadır:

1. Kudüs Kurulu.

a. Kudüs Komitesi.

⁶¹ Ensar Muslu, a.g.t., s.51. ; Süleyman Sırrı Terzioğlu, a.g.e.s., 76-78.

- b. Beytülmal Kudüs Ajansı.
- 2. Bilgi ve Kültürel İşler Daimi Komitesi.
- 3. Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (COMCEC) (İSEDAK).
- 4. Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimi Komitesi⁶².

2.3.4. İcra Komitesi

2008 yılına kadar komite, örgütün içerisinde herhangi bir etkiye sahip olmayan kurum ve kuruluşlardan ibaretti. 2008 yılında değişen kurucu antlaşmadan sonra kurum örgüt içerisinde İcra Komitesi ismi altında bir kuruluşa çevrildi.

2.3.5. Daimi Temsilciler Komitesi

Bu komite 2008 yılında değişen kurucu antlaşmayla yeniden düzenlenmiş ve DBK (Dışişleri Bakanlar Konseyi) tarafından belirlenecektir.

2.3.6. Uluslararası İslam Adalet Divanı (UİAD)

Bu organ İİT yargısal organıdır. İİT'nin 1981 yılında yapılan üçüncü zirvesinde kurulmasına karar verilmiş beşinci zirvede onaylanmıştı. Kurumun İslam şeriatı ile bağımsız olarak idare olunacağına ve İİT kurucu antlaşmasına uygun çalışmasına karar verilmişti. Oylamada yeterli oy toplanamamasından dolayı divan henüz faaliyete başlamamıştır.

⁶²Süleyman Sırrı Terzioğlu, a.g.e.,s.88-90. ; Ensar Muslu, a.g.t., s.52-54. ;

Organisation of Islamic Cooperation (OIC): 2012c Subsidiary Organs (Announcement), http://www.oic-oci.org/page_detail.asp?p_id=64

2.3.7. Bağımsız Daimi İnsan Hakları Komisyonu

Kurum insan hakları için önemli olan sosyal, ekonomik, siyasi ve sivil hakların geliştirilmesi için oluşturulmuş ve 2008'de kurucu antlaşmanın değiştirilmesi neticesinde faaliyete başlamıştı⁶³.

2.3.8. Genel Sekreterlik

İİT, genel sekreterliğe beş yılda bir atanan genel sekreter tarafından idare edilmektedir. Genel sekreterliğin merkezi Kudüs'ün bağımsızlığına dek Cidde şehridir.

Genel sekreterler

- 1.Ahmed Seku Ture - (Gine)1969-1971
- 2.Tunku Abdul Rahman - (Malezya) 1971-1973
- 3.Hassan Al-Touhami - (Mısır) 1974 -1975
- 4.Dr.Amadou Karim Gaye - (Senegal) 1975-1979
- 5.Habib Chatty - (Tunus) 1979-1984
- 6.Syed Sharifuddin Pirzada - (Pakistan) 1985-1988
- 7.Dr.Hamid Algabid - (Nijer) 1989-1996

⁶³ Ensar Muslu.a.g.t.s., 54-56. Organisation of Islamic Cooperation (OIC): 2012b Specialized Institutions and Organs (Anouncement), (Çevrimiçi) http://www.oic-oci.org/page_detail.asp?p_id=65
Süleyman Sırrı Terzioğlu.a.g.e.s., 90-104.

Organisation of Islamic Cooperation (OIC): 2012a Affiliated Institutions (Anouncement), (Çevrimiçi) http://www.oic-oci.org/page_detail.asp?p_id=66

Landau Jacob M., The Politics of Pan-Islam: Ideology and Organization (Oxford: Clarendon Press, 1990)

8.Dr.Azzeddine Laraki - (Fas) 1997-2000

9.Dr.Abdelvahad Belkeziz - (Fas) 2001-2004

10.Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu - (Türkiye) 2005-2014

11.İyad Bin Emin Medeni (Suudi Arabistan) 2014-2016

12.Yusuf Bin Ahmed El Useymim (Suudi Arabistan) 2016 -⁶⁴.

2.3.9. Alt Organlar veya Yardımcı Organ

Yardımcı veya Alt organlar, örgüt çatısı altında İslam zirvesi ve DBK tarafından oluşturulmuş, bütçesi DBK tarafından belirlenen bir kurumdur. Kurumlar:

1.İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC) (Ankara)

2.İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) (İstanbul)

3. İslam Teknoloji Üniversitesi (IUT) Dacca

4.İslami Ülkeleri Ticareti Geliştirme Merkezi(ICDT) (Kazablanka)

5.İslam Fıkıh Akademisi (Cidde)

6.İslami Dayanışma Fonu ve Vakfı (Cidde)⁶⁵

⁶⁴Süleyman Sırrı Terzioğlu.a.g.e.s.81-86. ; Ensar Muslu.a.g.t.s.,56-59.; Muhittin Ataman, Ayşe Nur Gökşen. Sembolizm Ve Aktivizm Arasında İslam İşbirliği Teşkilatı. SETA.Ocak 2014 Sayı:76.

⁶⁵ Ensar Muslu.a.g.t.s.59.;Süleyman Sırrı Terzioğlu.a.g.e., s.85. ;
Organisation of Islamic Cooperation (OIC): 2012a Affiliated Institutions (Anouncement), (Çevrimiçi) http://www.oic-oci.org/page_detail.asp?p_id=66
Organisation of Islamic Cooperation (OIC): 2012b Specialized Institutions and Organs (Anouncement), (Çevrimiçi) http://www.oic-oci.org/page_detail.asp?p_id=65
Organisation of Islamic Cooperation (OIC): 2012c Subsidiary Organs (Announcement), (Çevrimiçi) http://www.oic-oci.org/page_detail.asp?p_id=64

2.3.10. Uzmanlık Kuruluşları veya Özelleşmiş Kurumlar

Uzmanlık Kuruluşları veya Özelleşmiş Kurumlar örgütün çatısı altında İslam zirvesi ve DBK tarafından oluşturulmuş bir kurumdur. Bütçesi bağımsızdır ve kendi yasa organı tarafından onaylanır. Beş kurumdan ibarettir.

- 1.İslam Kalkınma Bankası (İKB)
- 2.İslam Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (ISESKO)
- 3.İslami Devletler Yayın Organizasyonu (ISBO)
- 4.Uluslararası İslam Haber Ajansı (IINA)
5. Uluslararası Kızılay İslami Kurulu (ICIC)

2.3.11. İlgili Kuruluşlar

İlgili kuruluşlar ayrı ve bağımsız DTK tarafından oluşturulmuş bir kurumdur. Aşağıdaki organlardan ibarettir:

1. İslam Ticaret Sanayi ve Tarım Odası (Karaçi) (ICCIA)
2. İslami Başkentler ve Şehirler Organizasyonu (Cidde) (OICC)
3. İslami Dayanışma Oyunları Sporları Federasyonu (Riyad) (ISSF)
4. Uluslararası Arap-İslami Okullar Dünya Federasyonu (Kahire)
5. İslami Armatörler Cemiyeti Örgütü (Cidde)
- 6.İslam Konferansı Diyalog ve İşbirliği Gençlik Forumu (İKGF-Dİ) (İstanbul)
7. Uluslararası Müslüman İzçiler Birliği (Cidde) (IUMS)
8. İslam Ülkeleri Müşavirlik Federasyonu (İstanbul)(FCIC)
9. İslam Dünyası Bilimler Akademisi(Amman)

10. İslam Bankaları ve İslam Finans Kuruluşları Genel Konseyi (Cidde)
11. İİT Bilgisayar Acil Müdahale Ekibi (Selengor)
12. İslam Ülkeleri için Standartlar ve Metroloji Enstitüsü (İstanbul) (SMIIC)
13. Uluslararası Malezya İslam Üniversitesi (Kuala Lumpur)⁶⁶

⁶⁶ Süleyman Sırrı Terzioğlu, a.g.e., s.104-114.;

Organisation of Islamic Cooperation (OIC): 2012a Affiliated Institutions (Announcement), http://www.oic-oci.org/page_detail.asp?p_id=66

Organisation of Islamic Cooperation (OIC): 2012b Specialized Institutions and Organs (Announcement) http://www.oic-oci.org/page_detail.asp?p_id=65

Organisation of Islamic Cooperation (OIC): 2012c Subsidiary Organs (Announcement) http://www.oic-oci.org/page_detail.asp?p_id=64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARABAĞ SORUNU'NUN ARKA PLANI

3.1. Yukarı Karabağ Tarihi

Karabağ sadece Azerbaycan Cumhuriyeti'nin değil, aynı zamanda dünyanın en eski uygarlık bölgelerinden biridir. Arkeolojik kazılar sonucunda Karabağ bölgesinde Kabataş (Polyolit) döneme ait yüzlerce mağara ve insan meskenleri bulunmuştur. Bu mağaralar içerisinde Azıh mağarası çok önemli bir yere sahiptir. 1968 senesinde ünlü kazı araştırmacısı Mehmetali Hüseyinov tarafından Azıh mağarasında insana ait alt çene kemiğinin bulunması Karabağ bölgesinin Doğu Afrika ile Akdeniz bölgelerinde bulunan eski insan uygarlığı ile aynı yaşta olduğunun göstergesidir. Özellikle, Azıh mağarası Doğu Afrika'da bulunan Kuzey Tanzanya bölgesinde yerleşen Oldoway yaşam meskeninde bulunan eşyalarla benzerlik teşkil etmektedir. Fakat Oldoway yaşayış meskeninde bulunan ilkel avcı silahları Azıh'da bulunan avcı silahlarıyla aynı değildir. Bu da Azıh mağarasında bulunan silahların Kuruçay medeniyetine ait olduğunun ispatıdır⁶⁷.

Karabağ bölgesindeki ahali MÖ'den başlayarak Sümer uygarlığı ve M.Ö. IV. binyılın sonu III. binyılın başlarında Urmiye gölü kıyısında ortaya çıkmış Aratta, Lullubi, Kutî, Turukki, İskit-Saka, Manna ve Midya gibi devletlerle siyasi ve ekonomik ilişkilerde bulunmuşlardır.

M.Ö IV. yüzyılda Aras nehrinin kıyılarında 26 kavim birleşerek Albania Devletini kurmuşlar ve Karabağ bölgesi de kurulan devletin sınırları içerisinde kalmıştı. Kurulan devlet ilk başta İran hâkimiyetine vergi verse de daha sonra vergi vermekten vazgeçerek Roma devletine yakınlaşmaya başlamıştı. Sonraki dönemlerde (M.S) III. yüzyılda zayıflayarak Sasaniler devletinin topraklarına katılmıştı. Azerbaycan'da bu durum 7. yüzyılda Hz. Ömer'in (634-644) fethine ve İslam'ı

⁶⁷Toğrul Aliyev, Dağlık Karabağ Sorunu ve Uluslararası Örgütler, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara-2006, s. 4-5.

yaymasına kadar devam etmişti. Hz. Ömer'in fetih sürecinde Azerbaycan halkının çok büyük kısmı İslamiyet'i kabul etse de gayrimüslimler varlığını sürdürmüşlerdi. Bu dönemde gayrimüslimlerin yaşadığı bölgelerden biri de Karabağ bölgesi olmuştu. İslamiyet'in yayılmasıyla Arap Hilafeti Alban devletine son vererek Alban adına yerine Arran (Aran) ismi kullanılmıştı. Bu isim aynı zamanda Kur-Aras ırmağı boyunca tüm bölgeyi kapsıyordu.

Arap Hilafetinin zayıflayarak geri çekilmesi sonucu Karabağ toprakları sırayla Seciler(879-941), Salariler(941-983), Şeddadiler(951-1174), İdenizler(1136-1225), İlhaniler(1256-1335), Karakoyunlu(1380-1469) ve Akkoyunlu(1378-1508) devletleri sınırları içerisinde kalmıştı. Daha sonra 1501 yılında Azerbaycan'da kurulan Safevi Devleti(1501-1736) tarafından Karabağ toprakları merkez şehri Gence olan Karabağ Beylerbeyliğine bağlanmıştı⁶⁸. Safevi Devleti'nin Osmanlı Devleti ile 1590 senesinde yaptığı Ferhat Paşa antlaşmasıyla Karabağ topraklarının tümü Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştı. Akabinde Osmanlı devleti tarafından 1593 yılında Gence-Karabağ eyaleti tesis edilmiş tahrir ve icmal (kayıt) defterleri hazırlanmıştır. Bu defterler ışığında XVI. yüzyılın sonlarından itibaren bölgede yaşayan Müslüman ve gayrimüslimlerin sayısını belirlememiz mümkün olur⁶⁹.

XVII. yüzyılın başlarında Safevi hükümdarı I. Abbas tarafından Karabağ toprakları Osmanlı'dan geri alınmış ve 1606 yılında mülk olarak Ziyadoğlu'na verilmişti. XVIII. yüzyılın başlarında Safevi devleti tekrar zayıflamış, 1722 senesinde başkent İsfahan Afgan güçleri tarafından istila edilmiştir. Afgan istilasıyla beraber Çarlık Rusya'sı tarafından Güney Kafkasya topraklarına askeri müdahale yapılmıştır. Çar I. Petro'nun askeri birlikleri Hazar denizinin kuzeyinde yerleşen Derbent şehrini istila ederek güneye doğru ilerlemiş ve sırasıyla Hazar denizinin

⁶⁸ Azerbaycan Tarihi, IV Cilt Elm Yayın evi, Bakü 2007 s.440-460. ; Anar Khalilov, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Karabağ Sorunu, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Programı İzmir-2008, s.24-29.

⁶⁹ Gence Karabağ Eyaleti'nin icmal defteri, Bakü 2010.; Azerbaycan Tarihi, IV Cilt Elm Yayın evi, Bakü 2007 s.440-460.

kıyısında yerleşen Bakü, Reşt, Enzeli vs. şehirleri istila etmişlerdi. Rusların Güney Kafkasya'ya inmesi Osmanlı Devleti'ni harekete geçirmiş ve Osmanlı Devleti'nin Güney Kafkasya ve özellikle Karabağ topraklarında 1725-1735 yılları arasındaki dönemi kapsayan yönetimi kurulmuştu. Osmanlı Devleti tarafından bu dönemde Karabağ topraklarının tahriri yapılmış, mufassal ve icmal defterleri hazırlanmıştı. Osmanlının uyguladığı bu kayıt sistemi sayesinde XVIII. yüzyıl başlarında Karabağ vilayetinin etnik yapısını öğrenebiliriz⁷⁰.

1735 senesinde Nadir Şah Afşar tarafından Osmanlı birlikleri Güney Kafkasya'dan çıkarılmış ve 1736 senesinde Safevi Devleti ortadan kaldırılmıştır. 1738 senesinde Muğan kurultayında kendini hükümdar ilan eden Nadir Şah Afşar ilk olarak Karabağ'ın idari yapısında bazı düzenlemeler yaptı. Özellikle Safevi ve Osmanlı yönetimi döneminde uygulanan Beylerbeyliği veya eyalet yapısını ortadan kaldırdı. Nadir Şah Afşar bununla yetinmeyerek Karabağ'da bulunan ünlü ve ekonomik bakımından güçlü aileleri ortadan kaldırmaya başladı. Bu süreçte onlardan bir kısmı idam edildi, bir kısmı sürgün edildi ve önemli bir kısmının toprakları elinden alınmaya başlandı⁷¹.

1747 yılında Nadir Şah Afşar suikast sonucu hayatını kaybetti. Bunun sonucunda kurmuş olduğu devlet süratle yıkılmaya başlar. Merkezi otoritenin dağılmasından sonra küçük yönetim yapıları olan Hanlıklar ortaya çıkmaya başlar. Özellikle, Azerbaycan topraklarını kapsayan hanlıklar (Karabağ, Nahcivan, Bakü, Gence, İravan, Kuba, Lenkeran vs.) kendi aralarında iç savaş yaparak merkezi yapının kurulmasına engel olmaktaydılar.

Karabağ Hanlığı 1747 yılında Penah Ali Han tarafından kurulmuştur. Karabağ'ın ünlü Cavanşir soyuna mensup olan Penah Ali Han gençlik döneminden itibaren Nadir Şah Afşar'la mücadele yapmış, bu mücadele sırasında büyük kardeşi Ferzeli bey idam edilmiş kendisi ise mensup olduğu aşireti ile birlikte İran'ın

⁷⁰ Karabağ Tarihi. Karabağ En Eski Zamandan Hanlıklara Kadar.

(http://www.virtualkarabakh.az/read.php?lang=4&menu=129&id=1542#.WOtrzW_yjIU).

⁷¹ Cavid Kasımlı, Ertan Efegil, Dağlık Karabağ Üzerine Yazılar, Gündoğan Yayınları-2014.s. 18-27.

doğusundaki Horasan şehrine sürgün edilmişti. Fakat Nadir Şah Afşar'ın ölümünden sonra Penah Ali Han hemen harekete geçmiş ve Horasan'dan Karabağ'a dönmüştür. Penah Ali Han bununla da yetinmemiş ve Karabağ'ın önemli askeri ve ekonomik gücü olan Kebirli, Cavanşir, Otuzikiler, İyirmidörtler gibi önemli boyların Horasan'dan Karabağ'a dönmesini sağlamıştır⁷².

Penah Ali Han Karabağ Hanlığı'nı kurduktan sonra savunma amaçlı Bayat, Şahbulak ve Şuşa kalesini inşa ettirmiş ve Azerbaycan'daki diğer Hanlıklarla mücadele etmiştir. 1748 senesinde Şeki Hanlığını, 1757 senesinde Muhammed Hasan Kaçar'ın ve 1759 senesinde Urmiyalı Fatali Han Avşar'ın Karabağ'a yapmış olduğu saldırıları geri püskürtmüştür. 1763 senesinde Kerim Han Zend'in Fatali Han Avşar'la yaptığı savaşa Kerim Han Zend'in müttefiki olarak katılmıştır. Fakat kendisinin muhtemel rakip olacağını düşünen Kerim Han Zend, Penah Ali Han'ı kendi sarayında gözetim altında tutmuştur. Penah Ali Hanın Şiraz'da tutulmasından sonra Karabağ Hanlığındaki yönetim oğlu Mehdikulu'nun eline geçmiştir. Fakat büyük oğlu İbrahim Halil, Karabağ'ın önemli aşiretlerinin desteği ile kardeşi Mehdikulu'nu saf dışı bırakarak yönetimi ele almıştır⁷³.

İbrahim Halil Han'ın dönemi 1763-1806 'lı yılları kapsar. Bu yıllarda İbrahim Halil Han, Karabağ Hanlığı'nda merkezi yönetim sistemi kuvvetlendirilmiş, bölücülük politikası ile uğraşan Ermeni Hamse Melekleri'ne (Haçın, Dizak, Verende, Çilebört, Gülistan) karşı çok başarılı mücadele verilmiştir. Bununla beraber İbrahim Halil Han askeri ve nikâh politikaları ile diğer Azerbaycan Hanlıkları'na karşı üstün olma politikası izlemiştir. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru İbrahim Halil Han Karadağ, Nahcivan, Gence ve Erivan Hanlıkları üzerinde kendi otoritesini kurabilmiştir.

İbrahim Halil Han devri Güney Kafkasya'da güç dengelerinin değişmesi dönemine rastlar. Bu dönemde Çarlık Rusya'sının başında bulunan II. Katerina

⁷²Yagub Mahmudov, Karim Şukurov, Garabagh, Real history, facts, documents, s.26-28.

⁷³Tofik Mustafazade. Karabağ Hanlığı, Sabah Yayınları, Bakü 2009, s.55.

Osmanlı Devleti ile yapmış olduğu savaşlarda başarılı olmuş, Kırım'ı ilhak ederek Karadeniz'e çıkış elde etmiştir. II. Katerina'nın bu başarısı Kafkasya'da Rus etkisini artırmış ve bundan cesaretlenen Ermeni ve Gürcüler aktif siyasete geçmişlerdir. Rusya'nın en önemli maksadının Kafkasya'yı istila etmek olduğunu anlayan İbrahim Halil Han 1785 senesinde İstanbul'a elçilik heyeti gönderir. İbrahim Halil Han'ın esas maksadı Osmanlı Devleti'nin himayesine girerek Ruslara karşı koymak idi. Fakat, Çarlık Rusya'sına yenilerek 1774 senesinde Küçük Kaynarca antlaşmasını imzalamak zorunda kalan Osmanlı Devleti içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve siyasi krizden dolayı İbrahim Halil Han'ın himaye isteğine sıcak bakmamıştır⁷⁴.

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Karabağ Hanlığı'nı Çarlık Rusya'sı ile beraber Güney'den gelen yeni bir askeri güç olan Ağa Muhammed Han Kaçar tehdit etmekteydi. Güney Azerbaycan ve İran topraklarını kendine bağlayan Ağa Muhammed Han Kaçar tüm Güney Kafkasya topraklarına sahip olmak istiyordu. Özellikle, Karabağ topraklarını mensup olduğu Kaçar boyunun vatani olarak değerlendiren Ağa Muhammed Han Kaçar, İbrahim Halil Han'a yazdığı mektuplarda ona tabi olmasını ısrarla talep etmekteydi⁷⁵.

XVIII. yüzyılın sonlarında Güney Kafkasya'daki stratejik ve askeri üstünlüğü Çarlık Rusya'sına kaptıran Osmanlı Devleti Rusya'nın Güney Kafkasya'ya inmesini engellemek için Ağa Muhammed Han Kaçar faktörünü kullanmak istiyordu. Osmanlı Devleti Ağa Muhammed Han Kaçar'ı Gürcistan ve Derbent başta olmakla tüm Güney Kafkasya'yı kendi kontrolüne aldıktan sonra onu İran mülkünün Şahı gibi tanıyacağını beyan etmişti⁷⁶.

Ağa Muhammed Han Kaçar Osmanlı Devleti'nin tarafsızlık ve onayını elde ettikten sonra 1795 senesinde üç istikamette Kuzey Kafkasya'ya saldırdı. Birinci ordu Nahcivan ve Erivan'ı, ikinci ordu Karabağ üzerinden geçip Gürcistan'ı ve

⁷⁴Tofik Mustafazade. a.g.e., s.55-57.

⁷⁵ Azerbaycan Tarihi, IV Cilt Elm Yayın evi, Bakü 2007 s.440-460.

⁷⁶ Cavid Kasımlı, Ertan Efegil, Dağlık Karabağ Üzerinde Yazılar, Gündoğan Yayınları, İstanbul-2014, a.g.e., s.59-62.

üçüncü ordu Şirvan üzerinden Dağıstan'ı ele geçirmesi üzerine plan kurulmuştu. Karabağ üzerinden Gürcistan'a giden orduyu bizzat Ağa Muhammed Han Kaçar komuta etmekteydi. Fakat, Karabağ Hanlığı'nın Başkenti Şuşa'yı ele geçirmesi için 33 günlük uğraşı fayda vermediğinden kuşatmayı bırakmış ve Gürcistan'a saldırmıştı. 1795 senesinde Tiflis'in Ağa Muhammed Han Kaçar tarafından ele geçirilmesi Rusya'yı harekete geçirdi⁷⁷. Çünkü, Rusya 1783 senesindeki imzalanan Georgiyevski antlaşmasıyla Gürcistan'ı dış saldırılardan korumakla mükellef idi. II. Katerina'nın Güney Kafkasya'ya ordu göndermesi ile ilgili ferman vermesi ve İran'ın merkezi eyaletlerinde isyanların baş gösterdiğinin haberini alan Ağa Muhammed Han Kaçar acilen Güney Kafkasya'yı terk etti. Rus generali Zubov'un komutasındaki askeri birlikler 1796 senesinde Derbend, Kuba, Bakü, Gence gibi önemli şehirleri ele geçirdiler. Fakat, 1797 senesinde II. Katerina'nın ölümünden sonra başa geçen Çar I. Pavel (1797-1801) Güney Kafkasya'daki tüm askeri birlikleri geri çekti⁷⁸. Çar I. Pavel'in bu adımı, 1797 senesinde kendisini İran topraklarının büyük şahı ilan eden Ağa Muhammed Şah Kaçar'a büyük fırsat vermiş oldu. 1797 senesinde Ağa Muhammed Şah Kaçar Karabağ üzerinden yeniden Güney Kafkasya'ya saldırdı. Saldırı öncesi Karabağ'da baş gösteren kıtlık Ağa Muhammed Şah Kaçar'ın işini kolaylaştırdı ve Karabağ Hanlığı'nın Başkenti olan Şuşa kalesini kuşatmaya aldı. Kuşatma sırasında İbrahim Halil Han sık sık kaleden çıkarak Ağa Muhammed Şah Kaçar'ın birliklerine saldırıda bulundu. Fakat bu saldırıların birinde tekrar Şuşa kalesine dönmek fırsatı bulamadı ve akrabası olan Avarlı Ümme Hanın himayesine sığınmak zorunda kaldı⁷⁹. İbrahim Halil Han'ın kaleye dönememesi ve kıtlık, şehri savunanlar üzerinde olumsuz etki bıraktı ve Şuşa şehrinin ileri gelenleri şehrin teslim edilmesi için Ağa Muhammed Şah Kaçar'la bir takım görüşmelerde bulundular. Nihayet Şuşa şehri Ağa Muhammed Şah Kaçar'a teslim edildi. Fakat Ağa Muhammed Şah Kaçar bilinmeyen nedenlerden dolayı yakın çevresi tarafından öldürüldü. Ağa Muhammed Şah Kaçar'ın öldürülmesi askerlerinin dağılmasına neden oldu ve Karabağ Hanlığın'da yönetim İbrahim Halil Han'ın yeğeni

⁷⁷ Azerbaycan Tarihi, IV Cilt s.440-460.

⁷⁸ Azerbaycan Tarihi, IV Cilt s.440-460.

⁷⁹ Azerbaycan Tarihi, IV Cilt s. 440-460.

Muhammed Bey Cavanşir'in eline geçti. Muhammed Bey Cavanşir kendi hâkimiyetini pekiştirmek için amcasına yakın birçok devlet adamını öldürmüştür. Fakat, tüm çabalarına rağmen hakimiyetini pekiştirememiş ve amcasının baskısıyla yönetimden çekilmek zorunda kalmıştır⁸⁰.

İbrahim Halil Han yönetimi ele aldıktan sonra siyasi dengeleri yeniden gözden geçirmek zorunda kaldı. Öncelikle, Ağa Muhammed Şah Kaçar'ın öldürülmesinden sonra İran Kaçarlar Devleti'nde tahta geçen Feteli Şah Kaçar'la akraba olarak aralarındaki husumeti ortadan kaldırdı. Bununla beraber Çarlık Rusya'sı ile ilişkileri yeniden gözden geçirmeye başladı. 1801 yılında Çarlık Rusya'sında bir darbe yaşanması ve Çar I. Pavel'in öldürülüp I. Aleksandır'ın yönetimi ele alması Güney Kafkasya'daki mevcut siyasi durumu değiştirdi. Çar I. Aleksandır tarafından Güney Kafkasya ordusuna başkomutan olarak atanan General Sisianov Azerbaycan Hanlıkları'na karşı savaş sürecini başlattı. 1803 senesinde Car-Balaken topluluğu ve 1804 yılında Gence Hanlığı istila edildi. Bu durumda Karabağ Hanlığı kendi safını belirlemek zorundaydı. Yani Ruslarla ya savaşmalı ya da onların himayesine geçmeliydi⁸¹.

14 Mayıs 1805 yılında Karabağ Hanlığına bağlı Kürekçay köyünde İbrahim Halil Han'la Rus ordu komutanı Pavel Dmitriyeviç Sisianov arasında bir antlaşma imzalandı. 11 Maddeden oluşup Kürekçay ismiyle tanınan bu antlaşma sonucunda Karabağ Hanlığı Rusya'nın himayesini kabul etmek zorunda kalmıştır. Kürekçay antlaşması daha çok devretme antlaşması olarak bilinmektedir.

Kürekçay antlaşmasının maddelerini incelediğimiz zaman, Karabağ hanlığı resmi şekilde Rus yönetimine girmiş ve vergi verip hanlıkta Çar Ordusunun yerleştirilmesine izin vermiştir. Bu da Karabağ sorunun başlamasında ilk sebep olmuştur.

⁸⁰ Okan Yeşilot, Ateş Cemberinde Azerbaycan, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015, s.7-11; Afkan Veliyev, Tarihten Günümüze Azerbaycan, Milenyum Yayınları, İstanbul 2014, s.92-94.

⁸¹ Cavid Kasımlı, Ertan Efegil, a.g.e.s., 59-62.; Karabağ Tarihi, Karabağ Hanlığı.

(http://www.virtualkarabakh.az/read.php?lang=4&menu=129&id=1547#.WOtssW_yIU)

Kürekçay antlaşmasının imzalandığı dönemde Çarlık Rusya'sı ile İran Kaçarlar Devleti arasında 1804 yılından itibaren savaş devam ediyordu. İran Kaçarlar Devleti'nin Şahı olan Feteli Şah Kaçar'ın İbrahim Halil Han'ın damadı olmasından dolayı ona karşı Rus yetkililerde kuşku oluşmuştu. Yani Rus yetkililer İbrahim Halil Han'la antlaşma yapmalarına bakmayarak onun gelecekte nasıl bir yol takip edeceğinden endişeli idiler. Bu yüzden 1806 yılında İbrahim Halil Han'ı ailesi ile birlikte katlettiler. İbrahim Halil Han'ın öldürülmesi Rusların İran'a karşı savaşını olumsuz etkiledi. 1810 yılına kadar Ruslar bir kaç büyük savaşta İran ordusuna yenildi. Fakat 1812 yılında Aslandüz savaşında Rusların zafer kazanması savaşın kaderini Rusların lehine sonuçlandırdı. 1813 yılından Çarlık Rusya'sı ile İran Kaçar'lar Devleti arasında Gülistan antlaşması imzalandı. Erivan ve Nahcivan Hanlıkları istisna olup Aras nehrinden kuzeyindeki tüm hanlıklar Çarlık Rusya'sına bağlandı. Çarlık Rusya'sı tarafından bu hanlıklar ayrı ayrı yıllarda ortadan kaldırıldı. 1822 yılında Karabağ Hanlığı da tamamen ortadan kaldırıldı. 1826-1828 yıllarını kapsayan II. Rusya- İran savaşında Ruslar galip oldu ve 1828 senesinde her iki devlet arasında Türkmençay antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla Erivan ve Nahcivan Hanlıklarının toprakları dâhil olmakla Aras nehrinin kuzeyindeki tüm topraklar Rusya'ya bırakıldı⁸².

Çarlık Rusya'sı tarafından Karabağ Hanlığı'nın bağımsızlığı ortadan kaldırıldıktan sonra onun toprakları üzerinde çeşitli uygulamalar yapıldı. 1830 yılından itibaren Çar Rusya'sı tarafından Rusya'da uygulanan eyalet sistemi Güney Kafkasya'da uygulanmaya başlandı. 1830 yılında Karabağ topraklarının yönetimi Şuşa kazasına bağlandı. 1840'lı yıllarda Çarlık Rusya'sı tarafından yapılan idari reformlar sonucunda Karabağ topraklarının bir kısmı ayrı ayrı kurulan Guberniyalara bağlandı. En son 1868 senesinde kurulan Gence (Yelizavetpol) Guberniyası Şuşa kazasının (Karabağ toprakları) tümünü kendine bağlamıştır. Daha sonra Şuşa

⁸²Azerbaycan Tarihi, III Cilt.330-370.; Kürekçay anlaşması. http://garabagh.net/content_60_tr.html

kazasının birleştirilmesiyle Zengezur kazası oluşturulmuştur.1883 yılında ise Şuşa kazasının bünyesinde yeniden Cavanşir ve Cebrayıl kazaları oluşturulmuştur⁸³.

1917 yılında başlayan ayaklanma sonucunda Çarlık Rusya'sı yıkıldı ve bünyesindeki halklar kendi bağımsızlıkları uğrunda mücadeleye başladı. Azerbaycan Türkleri 'de 28 Mayıs 1918 yılında kendi bağımsızlığını ilan ederek Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ni kurdular. Fakat yeni kurulan devletin en büyük sorunlarından biri de Karabağ olmuştur. Ermeni Taşnak çeteleri tarafından Karabağ'daki Türk-Müslüman ahaliye karşı soykırım politikaları uygulanmaktadır. Nuri Paşa'nın komutasındaki Kafkas İslam Ordusu'nun yardımı sayesinde Taşnak çetelerinin tüm faaliyetine son verilmiştir⁸⁴. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti tarafından Karabağ bölgesindeki olayları kontrol maksadıyla 1919 yılında Karabağ General Gubernatorluğu kuruldu. Karabağ'ın ilk General- Gubernatoru olan Hosrovpaşa Bey Sultanov Karabağ'daki olayların devlet kontrolüne geçmesini sağlamıştır. Fakat o dönemde Taşnak Ermenistan'ı tarafından bugün de olduğu gibi Karabağ topraklarına iddialarda bulunulmuştur. 28 Nisan 1920 yılında Bolşevik istilası sonucunda Azerbaycan Halk Cumhuriyeti yıkıldı⁸⁵. Sovyet Rusya'sı yöneticilerinin içerisinde büyük çoğunluğa sahip olan Ermeni devlet adamları Karabağ topraklarının Sovyet Ermenistan'ına verilmesi ile ilgili bir takım çalışmalar yapmıştır. İlk önce Azerbaycan'ın Zengezur vilayetinin büyük bir kısmı Sovyet Ermenistan'ına ilhak edildi. Bu olaydan sonra Karabağ'ın da Ermenistan'a ilhak edilmesi için çalışmalar hızlandı. Fakat, dönemin siyasi liderlerinden biri olan Neriman Nermanov'un çalışmaları sonucunda Karabağ'ın fiilen Ermenistan'a ilhak edilmesi konusu gündemden kaldırılrsa da, Karabağ'daki Ermeni etnik unsuru baz alınarak Yukarı Karabağ'da otonom bir devletin kurulması için yapılan çalışmalar devam etmiştir⁸⁶. 30 Haziran 1921'de Azerbaycan Komünist Partisi tarafından kurulan araştırma

⁸³ Ebulfaz Süleymanlı, Milletleşme Sürecinde Azerbaycan Türkleri. Öteken Neşriyatı, İstanbul 2006, s.33-40.

⁸⁴ Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Ansiklopedisi, Lider Yayınevi, Bakü 2004, s.250-255.

⁸⁵ Erol Kürkçüoğlu, 1918-1920 Türkiye - Azerbaycan İlişkileri, Doktora tezi, T.C. Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, Erzurum 1994, s. 210-215.

⁸⁶ Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Ansiklopedisi, Lider Yayınevi, Bakü 2004, s.250-255.

heyetinin Karabağ bölgesi ile ilgili olarak sunduğu raporla Karabağ'da Özerk bölgenin kurulması ili ilgili kesin karar kabul edildi. 24 Temmuz 1923 senesinde Yukarı Karabağ Özerk bölgesinin kurulma süreci tamamlanmıştı. 1988 yılından itibaren Yukarı Karabağ'daki gizli Ermeni örgütleri Sovyetler Birliği'nde M. Gorbaçov tarafından uygulanan "Perestroyka" ortamından istifade ederek Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi'nin Ermenistan'la birleştirilmesi için mitingler tertip etmeye başladı. 20 Şubat 1988'de Yukarı Karabağ Özerk Oblastı Ulusal Konseyi'nin Ermeni temsilcileri bölgenin Ermenistan'la birleştirilmesi için oy kullanmış fakat onların bu girişimi sonuçsuz kalmıştı. Sovyetler Birliği tarafından sözde Karabağ sorununu çözmek için 1989'da Özel Yönetim Komitesi kurulmuş, fakat bu kurum Ermeni milliyetçileri ile işbirliğinde olmuştu. Ağustos 1989 'da Yukarı Karabağ'daki Ermeni konseyleri kendi Ulusal Konseyi'ni seçmiş ve Yukarı Karabağ Özerk Oblast'ının Azerbaycan SSC'den ayrılıp ve Ermenistan SSC ile birleştiğini beyan etmişler. Buna cevap olarak 1989'da SSCB Yüksek Sovyet'i Yukarı Karabağ'ın özerkliğinin kaldırılıp doğrudan Azerbaycan SSC'ye bağlanmasıyla ilgili kararı kabul etmiştir. Fakat Aralık 1989'da Ermenistan SSC'nin Yüksek Sovyet'i ile Yukarı Karabağ Yüksek Konseyi'nin ortak oturumunda SSCB'nin bu kararı geçersiz sayılmış ve Yukarı Karabağ'ın Ermenistan'la birleştirildiği açıklanmıştı. Bu karar Azerbaycan ahalisi arasında hoşnutsuzlukla karşılanmış ve Azerbaycan halkının desteğini alan Azerbaycan Halk Cephesi bu kararı proteste etmiş ve dönemin hükümetinden bu sorunun giderilmesi için icraatlar talep etmişti⁸⁷.

30 Nisan-15 Mayıs Sovyetler Birliği'nin Milli Savunma Bakanlığı'na ve İçişleri Bakanlığı'na bağlı güçler tarafından Yukarı Karabağ'da "pasaport kontrol işlemi" uygulanmış ve yasadışı olarak Azerbaycanlı ahaliye karşı silah kullanan Ermeni çetelerinin birçoğu tespit edilmiştir.

1992 senesinde Yukarı Karabağ'daki olaylar daha aktive hale dönüşmüş ve Azerbaycan'da siyasi istikrarın olmamasından istifade eden Ermenistan Yukarı Karabağ'daki katliamını hızlandırmıştı. 25 Şubat 1992'de Yukarı Karabağ'ın Hocalı

⁸⁷Erol Kürkçüoğlu, a.g.t., s.215-220.

kentinde Ermenistan askeri birlikleri katliam yaparak 613 sivil öldürmüş birçoğunu sakat bırakıp binden fazla insanı esir almışlardı. Ermenistan askeri birlikleri tarafından bu tür katliamlar Şuşa, Kelbecer, Laçın, Zengilan, Kubadlı, Cebrayıl, Hocaven ve diğer Azerbaycan topraklarında yapılmıştı. 1992-1993 senesinde Ermenistan tarafından Yukarı Karabağ ve onun etrafında bulunan 8 rayonun (ili) işgal edilmesi ve ahalisinin öldürülmesi BM tarafından hiç bir yaptırım olmayan sayılı kararlarla kınanmış fakat günümüze kadar hiç bir yaptırım uygulanmamıştır. 16 Mayıs 1994'te Azerbaycan ve Ermenistan arasında ateşkes antlaşması imzalamışlardır⁸⁸.

3.2. Coğrafi Olarak Karabağ Bölgesi

Yukarıda daha çok siyasi sorunların anlatımına yer verildi. Bu bağlamda, siyasi sorunun oluşmasında önemli bir etken olan coğrafya kısmına temas etmek gereklidir. Burada amaç Yukarı Karabağ bölgesinin nasıl coğrafi/stratejik öneme sahip olduğunu göstermekle stratejik önemini öne çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu sebeple tezde bölgenin coğrafi konumu hakkında bilgi vermekle konunun daha aydınlatıcı olacağını düşünmekteyiz.

Uluslararası ilişkilerde özellikle stratejik konumlanmalar dikkate alındığında coğrafyanın önemi ortaya çıkmaktadır. Karabağ'ın bu bölgede, tarihsel olarak Rusya-İran-Osmanlı üçgenindeki pozisyonu sonraki tarihsel süreçler(Azerbaycan'ın Rusya ve İran tarafından paylaşılması, Osmanlı'nın Ermeni tehciri, Rusya'nın Ermenilerin Azerbaycan(Karabağ coğrafyasına Ermenileri yerleştirme siyaseti) coğrafyanın ülkeler ve halkların kaderi üzerindeki etkisini göstermektedir. Bunun yanında sosyal inşacı konumdan meseleye baktığımızda coğrafi konum bir nevi inşacılığın yapı kavramını bize hatırlatmaktadır. Yapı, sabit olmamasına rağmen, amillerin, kurumları ve insanların beklenti etkileşim ve davranışları doğrultusunda değişmesine rağmen amilleri ve kurumları değiştirmektedir. Tüm bunlar da bir kimliğin oluşmasında ciddi etkenlerden biridir.

⁸⁸Karabağ, Hafıza kitabı (Garabagh: Memory book), s.10-15.

Kafkasya bölgesi Karadeniz'in doğusunda bulunan Taman yarımadasından Hazar Denizi'nin batı kıyılarında bulunan Abşeron yarımadasına kadar olan bölgedir. Kafkasya bölgesi Asya kıtasının batısında, Avrupa'nın ise doğusunda yer almaktadır. Karabağ bölgesi ise Kafkas dağlarının güney doğusunda stratejik bir bölgedir. Karabağ gerek Sovyetler Birliği gerek de Sovyetler Birliği'nden önce de Azerbaycan'a bağlı bir bölge olmuştur⁸⁹.

Karabağ topraklarının sınırları XIII. ve XIV. yüzyıllardan itibaren kuzey ve kuzeydoğuda Şirvan bölgesinden akan Kura nehrine, güneyde ise Aras nehrine kadar uzanmaktadır. Kuzeydoğusu Hekeri nehrine, Kuzeybatısı ise Zeğamçay'a kadar uzanan bu bölge yüksek ürün verme kapasitesine malik idi.

Çağdaş Azerbaycan haritasının batı kısımlarında olan Karabağ dağlık ve coğrafi konum itibari ile iki ayrı terim olarak ifade edilmektedir. Fiziki ve coğrafi bakımdan yüksek dağlıklardan kısmen de ovalıklardan ibaret olan tahminen 18.000 km² büyüklüğünde bir alanı kapsar. Yukarı Karabağ toprakları ise tam olarak 4392'km² lik bir alanı sahiptir. Kura ve Aras nehriyle Ermenistan sınırları içerisinde bulunan Gökçe gölü arasında bulunan bu bölge rölyefinden dolayı Ruslar tarafından Dağlık Karabağ Vilayeti (Yukarı Karabağ Vilayeti olarak) olarak isimlendirilmişti. Yukarı Karabağ Azerbaycan Cumhuriyeti'nin topraklarının %5'ni oluşturmaktadır⁹⁰.

Yukarı Karabağ farklı iklim kuşağına sahiptir. Azerbaycan'da bulunan on bir iklimin altısı Yukarı Karabağ'da bulunmaktadır. İklimi yumuşak olan bu bölgenin coğrafi güzellikleri dikkat çekmektedir. Günümüzde Azerbaycan ve Ermenistan arasında sorunlu olan bölge kolay olsun diye sadece Karabağ olarak adlandırılmaktadır. Karabağ bölgesi güneyden Gubadlı, Cebrayıl; kuzeyinden Goranboy; Doğudan Berde, Ağdam, Fizuli ve Agcabedi; batıdan ise Kelbecer ve Laçın ilçeleri ile

⁸⁹ Elşen İzzetgil, Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Rusya'nın Bölgeye yönelik Stratejisi, s.52-54.

⁹⁰ Cavid Kasımlı, İsa Arslan, Azerbaycan ve Dağlık Karabağ Üzerine Analizler, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2015, s.29-32.

sınırlıdır. Ermenistan bu gün bile Karabağ'la birlikte Azerbaycan topraklarının %20'sini işgal etmiştir⁹¹.

3.3.Karabağ Sözü'nün Etimolojisi

Herhangi bir bölgede yerin ismi bir bölgenin tarihini, kültürünü ve siyasi yapısını yansıtmaktadır. Söz konusu Karabağ bölgesi olduğundan dolayı bu durum daha da öne çıkmaktadır. 1992-1994 yıllarında işgal edilen Karabağ bölgesi, Ermenistan devleti tarafından her gün sömürülmekte ve tarihi kaynakları hızla tahrip edilmektedir⁹².

Karabağ bölgesinin tarihine baktığımız zaman bu toprağa farklı dönemlerde veya zamanlarda farklı isimler verildiğini görebiliriz. Bu bölge Roma ve Yunanlar tarafından Albanya, Araplar ve Helenistik (Bu dönem Büyük İskender'in işgalleri ile başlayan Antik Dünya'da eski Yunan etkisini zayıflatan düşüncedir) dönemde Arran ya da Aronal olarak isimlendirilmiş daha sonra tam olarak Arran olarak kullanılmıştı. Arap yazarı olan El-Kufi, IX. yüzyılda yazmış olduğu "Kitabu'l- Fatuh" isimli eserinde Aran bölgesi hakkında bilgi vermiş ve bu bölgenin başkentinin Berde olduğunu vurgulamıştı. Bölgenin isminin ise bu dönemde hüküm süren Arran isimli bir hükümdardan kaynaklandığını belirtmişti. Kelimenin kökünün Türk kökenli olduğunu etimolojik olarak eren, er, erkey ve kişi anlamına geldiğini izah etmekteydi⁹³.

1992-1993 yıllarında Ermenistan tarafından işgal edilen Karabağ Bölgesi'ni etimolojik olarak açmaya çalışırsak "Arsak" kelimesi ile başlamamız daha doğru olacaktır. Bahsettiğim Arsak bölgesi Kuzey Azerbaycan'da hüküm süren Albanya

⁹¹ Elşen İzzetgil, a.g.m., s.53-54.

⁹²Kamil Süleymanov, Türk Kamuoyunda Dağlık Karabağ Sorunu ve Türkiye Cumhuriyetinin Dağlık Karabağ politikası, Yüksek lisans Tez, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, İstanbul 2013, s.66.

⁹³Araz Aslanlı, Karabağ Sorunu ve Azerbaycan-Türkiye-Ermenistan İlişkileri, Çankırı Karatekin

devletinin eyaletlerinden biri olmuş, şimdiki dönemde Yukarı Karabağ ve Mil bölgesini oluşturmaktadır⁹⁴.

Bu bölgeye VI. yüzyılda Kura ve Aras nehrinin kıyılarında hüküm süren İskitler döneminde Arsah denilmiştir. Türkçe bir kelime olan "Ar" (Er) erkek, kişi, yiğit; "sak" sağ, akıllı, yetenekli anlamına gelmekteydi. Farklı kaynaklarda ortaya çıkan "Arsak" kelimesinin Azerbaycanlı araştırmacı Prof. Mirali Seyidov tarafından Türk kökenli olduğunu savunulmaktadır⁹⁵.

Mirali Seyidov tarafından yapılan bir takım araştırmalar ve " Karabağ- Arsak- Arşak Toponiminin Etimolojisine İlişkin Bazı Notlar " isimli makalesinde Arsak ve Arşak kelimesi hakkında şöyle yazar: Arsak ve Arşak kelimesi Türk kelimesidir. Anlamı "Yiğit", "Sak erkeği" anlamına gelmektedir. Saklar ise Orta Asya'dan Azerbaycan'a göç eden eski Türk kavimleridir⁹⁶.

Konunun etimolojisi üzere bir diğer araştırma C. Cafarov tarafından yapılmıştı. C. Cafarov'un yazmış olduğu "Arsak Kelimesinin Etimolojisi " isimli makalesinde konuya şöyle açıklık getirmişti: C. Cafarov makalesinde Ersak (Arsak) kelimesinin, Erdahan, Ertuğrul, Erdebil, Eras (Aras) ve başka bu tür kelimelerin önündeki "er" kelimesiyle etimolojik olarak aynı kökten olduğunu ve salt Türkçe bir kelime olduğunu vurgulamıştı. Bir diğer husus X. yüzyılda bir Çinli yazar tarafından "Uygur Seyahatnamesi" adlı eserde "Arsak " kelimesinin geçmesi bu kelimenin Türkçe bir kelime olduğunun göstergesidir⁹⁷.

Arap ve Fars kaynaklarına baktığımız zaman Karabağ kelimesinin, "Kara" ve "Bağ" kelimesinin birleşmesiyle ortaya çıktığı belirtilmiştir. Karabağ ismi yaklaşık

⁹⁴Kamil Süleymanov,a.g.t.,s.67.

⁹⁵Yakup Mahmutov ve Kerim Şükürov, "Karabağ Tarihi Geçmişten Günümüze" İstanbul -2012 Erkam Matbaası, s.34-35.

⁹⁶Kamil Süleymanov,a.g.t., s.68.

⁹⁷Yakup Mahmutov ve Kerim Şükürov, a.g.e., s.36.

VII. yüzyılda kullanılmış ilk başta küçük bir bölge için daha sonra daha geniş bir coğrafya için kullanılmıştı⁹⁸.

Arran bölgesinin diğer kısmı olan Karabağ için VII. yüzyılda, daha çok Akvan ismi kullanılmıştı. Ortaçağ kaynaklarında ise bu bölge daha çok "Arran Karabağ " ismiyle anılmaktaydı. Bu bölgeye XII. ve XIII. yüzyıllarda farklı isimler verilmiştir. Helakiler döneminde (Ahmet Tekudar döneminde) kaleme alınan Reşidüddin'in, "Camiü't Tevarih" isimli eserinde bu bölgenin ismi "Arran Karabağ " olarak kullanılmıştı. Bu isim diğer dillerde de Arran Karabağ olarak kullanılmıştı. Türk hâkimiyeti döneminde Karabağ ismini alan bu bölge hâlihazırda bu ismi kullanmaktadır. Safeviler hâkimiyeti döneminde ülke beylerbeyliği sistemine geçmiş ve bu bölge de Karabağ Beyliği'ne dönüştürülmüştür⁹⁹. Bu bölgede yeni bir ismin oluşması sonucu bölgenin etimolojisini de bilimsel olarak açıklamak gerekmektedir. "kara" kelimesi renk ifade ettiğinden dolayı kelimeyi tam olarak açmak mümkün değildir. Bu konuda Coğrafya ve toponimler üzerine uzman R. Yüzbaşov konuya vurgu yapılarak şu hususun altını çizmişti. İlk olarak "kara" kelimesinin bir kaç anlamı olduğunu, bunlardan biri de, kalın(yoğun) kelimesidir. Bu kelime Aras nehrinin kıyılarında yerleşen yeşil bağlardan ibaret olduğundan dolayı böyle isimlendirilmişti. Karabağ bölgesi ile ilgili diğer bir yorum ise halk ve bağ kelimesidir bu kelime daha çok büyük bağ ve güzel bağ anlamına gelmektedir. Bu kelimenin üzerinde durulmasına sebep olarak Azerbaycan'da bu kelimeyle başlayan bölgelerin bulunması idi (Karayazı, Karakent vs.). Diğer bir husus Türk toplumunun en eski kitaplarından biri olan Dede Korkut Kitabı'nda "kara" ismiyle başlayan birçok isimlere rast gelinmektedir. Mesela Salur Kazan'ın kardeşi Karabudak ve başka isimler.

⁹⁸Kamil Süleymanov, a.g.t., s.68.

⁹⁹Zabil Bayramli, Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi. XVI-XVII, Yüzyıllarda Karabağ'ın Etno-Politik Durumu. Yıl: 2012, Sayı: 8.

3.4. Karabağ'ın Etnik Yapısı

Yukarı Karabağ bölgesi Kafkasya'da önemli bir geçiş noktası olduğundan dolayı bölge sürekli savaflara sahne olmuştur. Bu sebepten bölgenin etnik yapısı zamanla şartlara uygun şekillenmişti¹⁰⁰.

Üst kısımlarında belirttiğim gibi Karabağ bölgesi 1588-1606 ile 1725-1734 yıllarında Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine tabi olmuştur. Osmanlı Devleti'nin talimatı ile bu bölgede 1593 yılında İcmal ve 1728 yılında mufassal defterleri oluşturulmuştur. Bu defterler Karabağ hakkında bilgi veren eşsiz ayrıntılı belgelerdir. 1593 yılında oluşturulan icmal defterlerinde Karabağ bölgesi 7 sancağa (Gence, Axıstabad, Dizag, Berde, Haçin, Hekeri, Verende) bölünmüştür. Sancaklar ise 36 nahiyeden ibaret olmuştur¹⁰¹.

1727 yılında Osmanlılar tarafından oluşturulan mufassal defterlerine göre Karabağ'ın idare sisteminde değişiklik yapılmış ve yeni sistem oluşturulmuştur. Yeni oluşturulan sistemde Karabağ bölgesi 2 kaza 5 sancak ve 37 nahiyeye bölünmüştü. 1728 yılında oluşturulan mufassal defterlerinde ise Yukarı Karabağ'da Azerbaycan Türklerinin nüfusu % 69, Ermeni nüfusu ise % 31'i teşekkül etmekteydi¹⁰².

Diğer kaynaklara göre 1805 yılında Yukarı Karabağ bölgesinde 10.000 aile yaşamaktadır. Daha sonra 1808 yılında bu bölgede aile sayısının 7474'e düştüğü görülmüştü. Üç yıl içerisinde nüfusun birdenbire bu kadar düşmesinin sebebi bu dönemde Rusya - İran savaşından dolayı ailelerin bölgeyi terk etmesiydi¹⁰³.

XIX. yüzyılın başlarında Yukarı Karabağ'ın nüfusuyla ilgili bilgi veren önemli kaynaklardan biri de, o dönemde Zakafkasya'da görev yapan Rus memurları

¹⁰⁰Erdal Karaman, Karabağ Ağızları, Yüksek Lisans Tezi, Marmara üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul 2005,s.7. ; Kamil Süleymanov, a.g.t., s.68-69.

¹⁰¹ Zabil Bayramli, Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi. XVI-XVII, Yüzyıllarda Karabağ'ın Etno-Politik Durumu. Yıl: 2012, Sayı: 8, s. 249.

¹⁰²Zabil Bayramli, a.g.m., s. 249-250.

¹⁰³Erdal Karaman, a.g.t., s. 8.

tarafından hazırlanan raporlar olmuştur. 19 Temmuz 1811 yılında merkeze sunulan raporda bu bölgede 12.000 aile yaşadığını, bu ailelerin 9500 Azerbaycan Türkü'nden, 2500'ünün ise Ermeniler 'den ibaret olduğu yazılmaktaydı¹⁰⁴.

Fakat Ermeni tarihçilerinin iddiasına göre 1823 yılında Yukarı Karabağ'da 5107 Ermeni ailesi yaşamaktaydı. Ermenilerin bu iddialarına karşın Azerbaycanlı araştırmacı H.Halilov, o tarihlerde Yukarı Karabağ bölgesinde 20095 aile yaşadığını, bu ailelerin 15729'unun Azerbaycan Türklerine, 4366'sının ise Ermeni olduğunu ileri sürmüştür. Ortaya konulan bu iki farklı verinin hangisinin doğru hangisinin yanlış olduğu, ortaya konulan veriler arasında çok da fark olmamasından dolayı günümüze kadar tartışma konusu olmuştur. Bu sebepten 1823 yılında Karabağ'da Azerbaycan Türklerinin sayıları hakkında tarihi olayları göz önünde bulundurmakta fayda olacağını düşünmekteyim. Yukarı Karabağ'daki Ermeni ve Azerbaycanlı ailelerle ilgili rakamların tutarsız olmasının esas nedeni I. Rusya- İran savaşı döneminde (1804-1812) birçok Azerbaycanlı ailenin savaştan dolayı zorunlu olarak Güney Azerbaycan'a göç etmesiyle ilgilidir. Yukarı Karabağ'daki Azerbaycanlı ahalinin zorunlu şekilde göç etmesiyle ilgili Çar ordusunda askeri mütercim olan Abbaskulu Ağa Bakıhanov'un "Gülüsteni İrem" eserinde şu şekilde anlatmaktadır. 1811 yılında Ceferkulu Ağa İran'a yakınlığında dolayı Rus askerleri tarafından Şuşa'da hapis edilerek Tiflis'e gönderilir. Fakat kaçarak kurtulmayı başaran Ceferkulu Ağa yanına aldığı beş-altı bin civarında aile ile birlikte Güney Azerbaycan'a göç eder¹⁰⁵.

Bu ahali ile ilgili diğer bir kaynak Rus diplomatı olan Aleksandr Griboyedov'un 10 Eylül 1812 yılında Rusya'ya gönderdiği yazılı belgedir. Bu belgede Karabağ bölgesinden 4845 ailenin Güney Azerbaycan'a göç etmesinden bahsediliyordu.

¹⁰⁴Osman Nuri Aras, Karabağ Savaşı Siyasi- hukuki- ekonomik analiz, s.20-21.

¹⁰⁵Tofik Köçerli, Karabağ: Yalan ve Hakikat s. 29; Tofik, Köçerli, Karabağ, Bakü 2002, s. 231.

1897 senesinde yapılan nüfus sayımına göre Karabağ'da 54.841 aile yaşamaktaydı. Bu ailelerin 29.350'sini Azerbaycan Türkü, 6.051'ni Kürt, 18.616'sını Ermeni, 193'ünü ise diğer milletler oluşturmaktaydı. He geçen yıl içerisinde Yukarı Karabağ'da Azerbaycan nüfusu azalmaya doğru gidiyordu¹⁰⁶.

Yukarı Karabağ'ın nüfusu daha çok 1939-1959 yılları arasında azalmıştı. Bu nüfus azalmasını 1970 yılında yapılan nüfus sayımı verilerinde görebiliriz. 1939-1959 yıllarında bu bölgede nüfus azalmasına sebep II. Dünya savaşı sırasında verilen kayıp ve göçlerden kaynaklanmaktaydı. 1959 yılında Karabağ bölgesinde 132,4 bin insan yaşamakta idi. 132,4 bin insanın %84,4'ü Ermeni, % 11,8'ü Azerbaycan Türkü %1,4 ise Rus nüfusu teşkil etmekteydi. 1970 yılında yapılan nüfus sayımı Yukarı Karabağ'ın nüfusunun 150,3 bin olduğunu göstermekte idi. Gösterilen nüfusun %80,5 Ermeni % 18,1 Azerbaycan Türkü %0,9 da Ruslardan ibaret idi. 1979 yılında yapılan nüfus sayımında ise Yukarı Karabağ'ın nüfusunun 162.000 bin olduğu gösterilmekte idi. Bu nüfusun % 75,9'u Ermeni, % 23'ü Azerbaycanlı Türk'ünden %0,8'de Ruslardan ibaret idi. 1989 yılında yapılan nüfus sayımında ise Yukarı Karabağ bölgesinin nüfusunun 192.000 bin civarındadır. Bu nüfusun % 70'ini Ermeniler teşekkül etmekte idi¹⁰⁷.

3.5. Sovyetler Birliği'nin Anayasasında Karabağ

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Kafkasya'da etnik temele dayalı çatışmalar daha da hızlanmıştı. Bu etnik çatışmanın başında genel olarak Karabağ sorunu gelmekte idi. Bu sorun şüphesiz ki jeopolitik ve jeostratejik öneminden kaynaklanmaktaydı. Sorunun tarafları olan Ermenistan ve Azerbaycan Yukarı Karabağ'ın kendilerine ait tarihi topraklar olduğunu iddia etmektedirler. Her iki tarafın kanıt olarak eski dönemden günümüze kadar ulaşan tarihi yazılar ve mimari eserleri göstermektedir. Fakat bu kanıtlar uluslararası hukuk kuralları bakımından bölgenin hukuki statüsünü değiştirmeyecektir.

¹⁰⁶ Osman Nuri Aras, a.g.m, s.21-22.

¹⁰⁷Erdal Karaman, a.g.t., s. 8-9.

Yukarı Karabağ sorununun genel olarak uluslararası hukukun iki prensibi çatışmaktadır. Bu iki prensipli çatışma Stalin'in 5 Haziran 1921 yılında SSCB'nin Yüksek Sovyet'inde (Bugünkü Milli Meclis) Yukarı Karabağ'la ilgili verdiği kararın onaylanmasıyla başlamıştı¹⁰⁸.

28 Nisan 1920 yılında Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Sovyet Rusya tarafından işgal edilmiş ve Azerbaycan SSCB'ye katılmıştır. Bu işgal sonucu Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı toprak iddiaları daha da aktifleşmiştir. Ermenistan'ın bu iddiası üzerine konu SSCB Yüksek Sovyet'ine taşınmış ve 5 Haziran 1921 yılında karara bağlanmıştır. Sonuç olarak Yukarı Karabağ'ın Azerbaycan'a bağlı kalmasına karar verilmiş, aynı zamanda bölgeye özerk statü verilmiştir. 5 Haziran 1921 yılında SSCB Yüksek Sovyet'i tarafından çıkarılan karar şu şekildeydi¹⁰⁹.

"Ermeniler ve Azerbaycan Türkler arasında milli barışın devam etmesi için aynı zamanda tüm Karabağ'ın birbirleri ile ekonomi bağıllığından dolayı, Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan sınırları içerisinde kalması ve özerklik verilerek karara bağlanmıştı".

Ermenistan SSCB Yüksek Sovyet'i bu karara itiraz ederek Stalin'e mektubu yazmışlardı. Aslında bu kararda dikkat edilmesi gereken husus, SSCB'nin Yukarı Karabağ'ın Azerbaycan'a verilmesi değil, bağlı kalması ile ilgili ibarenin olması idi. Zaten Azerbaycan'ın SSCB'ye katılmadan önce Karabağ Azerbaycan Cumhuriyeti'ne bağlı bir bölge olduğundan yeniden Azerbaycan'a verilmesi mantıksız bir karar gibi görünürdü¹¹⁰.

Ekim devrimden sonra bağımsızlık kazanan Azerbaycan ve Ermenistan bağımsızlık döneminde bile Karabağ üzerinde mücadele etmiştir. Sorun bugün de aktif şekilde devam etmektedir. Ermenistan'ın Yukarı Karabağ üzerindeki iddiasına

¹⁰⁸Toğrul Aliyev, a.g.t., s. 50.

¹⁰⁹İnci Bilgin, Karabağ Sorunu, Dokuz Eylül Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler (<http://akademikperspektif.com/2014/10/01/karabag-sorunu/>)

¹¹⁰Toğrul Aliyev, a.g.t., s.50-51.

bakmayarak 1919 yılındaki Paris Barış Konferansında da Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olduğu kesin olarak onaylanmıştı.

28 Nisan 1920 yılında işgal edilen Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin yerine Azerbaycan SSC (ASSC) kurulmuş ve 1921 yılında Azerbaycan SSC'nin (ASSC) ilk Anayasası kabul edilmiştir. Anayasasının 86. maddesine uygun olarak tüm özerk bölgelerin Sovyet Cumhuriyetleri'ne bağılı olduğunu ve 87. maddede Sovyetler Birliğı'nde 8. özerk bölgenin olduğu bu özerk bölgelerden birinin de Azerbaycan SSC'ye bağılı olan Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi (YKÖB) olduğu vurgulanmıştı.

AHC Sovyet Rusya tarafından işgal edilip yerine kurulan ASSC'nin Anayasası'nda Yukarı Karabağ'ın statüsü ile ilgili ayrıca "YKÖB Hakkında Kanun" da yer almıştır.

SSCB Anayasası'nın 110. maddesinde ve ASSC'nin Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi hakkında kanunun 4. maddesine göre SSCB Yüksek Sovyet'inin Milli Şurası'nda Yukarı Karabağ'ı 5 kişi, ASSC Yüksek Sovyet'inde ise 12 kişi temsil etmeliydi¹¹¹.

SSCB Anayasası'nın 110. ve ASSC'nin Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi hakkında kanunun 4. maddesi dışında Azerbaycan Anayasası'nın 113. maddesinde ve ASSC'nin özerk bölge hakkında kanununun 6. maddesine uygun olarak ASSC'nin Riyaset Heyetinin başkan yardımcılarında biri de özerk bölgeden olmalıydı. Bu dönemde Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi'nin temsilcileri devlete ait işlerle ilgilenip tartışmalı konulara katılarak kendi önerilerini ileri sürmekteydiler.

Zaten bu dönemde Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi'nin nüfusunun bir büyük kısmı, Ermeniler'den ibaret olduğundan Ermeniler bazı devlet dairelerinde yapılan

¹¹¹Gülşen Paşayeva, İrada Bağirova, Kamal Makili Aliyev, Ferhad Mehdiyev, Uluslararası Suçlar Ve Tarih,(International Crimes and History) SSCB'deYari-Özerkliğın Hukuki Durumu: Dağılık Karabağ Özerk Bölgesi Örneğı.2013, Sayı 14ISSN: 1306-9136. s 71-75.

işlemleri Ermenice hayata geçirme hakkına da sahiptiler. Bu dönemde Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi'nde Ermenice 5 gazete yayın yapmakta idi.

Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde Azerbaycan ve Ermenistan arasında yeni bir sorunun alevlenmesine sebep 20 Şubat 1988 yılında Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi'nin konseyler toplantısında ortaya çıkmıştı. 20 Şubat 1988 yılında Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi'nin konseyler toplantısında özerk bölge temsilcileri ASSC'dan ayrılarak Ermenistan SSC'ye bağlanmasına dair her iki devlete rica mektubu göndermesi ile başladığını söyleyebiliriz. Bu sorun daha sonra Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla savaşa dönüşmüştü. Sovyetler Birliği'nin Anayasası'nın 78. maddesine göre herhangi bir Sovyet Cumhuriyeti'nin sınırları onun rızası olmadan değiştirilemezdi. Sadece Cumhuriyetlerin sınırları kendi aralarında karşılıklı anlaşmalar çerçevesinde değiştirmesi söz konusu olabilirdi. Bu madde her iki Cumhuriyetin Anayasasında da yer almıştır. Bu olay üzerine 15 Haziran 1988'de Ermenistan Yüksek Sovyet'i Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi'nin ASSC'den ayrılıp Ermenistan SSC'ye katılmasına dair izin vermesi hakkında karar almış ve bu konunun incelenmesi üzere SSCB Yüksek Konseyi'ne başvurmuştu. Bunun üzere Azerbaycan SSCB Anayasası'nın 78. aynı zamanda ASSC Anayasası'nın 78. maddesine göre böyle bir değişiklik hukuka aykırı olduğu açıklamasını yapmış ve karar almıştı¹¹².

Aslında bu sorun SSCB, ASSC ve ESSC Anayasasını ele alarak halletmek mümkündü. Ancak 12 Haziran 1988'de Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi'nin Vilayet Şurası toplantısında özerk bölgenin ASSC'den ayrılma kararı alması meseleyi çıkmaza sokmuştu. Aslında alınan bu karar SSCB Anayasası ile beraber ASSC'nin Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi hakkındaki kanununun 42. maddesine aykırıydı.

Bu olaylar üzerine 1989 yılının 13 Temmuz'unda ASSC Yüksek Sovyet'inin Riyaset Heyeti SSCB Anayasası'nın 87. ASSC'nin 114. ve ASSC'in Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi hakkındaki kanununun 42. maddesine uygun olarak Milli Şura'nın aldığı kararın yanlış ve yasadışı olduğunu ilan etmiştir. Bu olaydan sonra 16 Ağustos 1989'da Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi ile yetkili kurumların bir sonraki

¹¹²Toğrul Aliyev, a.g.t., s.52-54.

toplantısında Dağlık Karabağ'ın ASSC'den ayrılıp kendisini bağımsız Sovyetler bölgesi ilan etmesinin üzere Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi'ni Halk Cumhuriyeti ilan etti. Bunun üzerine Azerbaycan hızlı bir şekilde bu kararın Anayasa'ya aykırı olduğunu açıklamıştır. Daha sonra bağımsızlığını ilan eden Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi Ermenistan SSC ile birleştiğine dair kararını açıklamıştır. Bunun üzerine 1 Aralık 1989'da Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi'nin ESSC ile birleşmesi hakkında kanun kabul etmişlerdir. Bunun üzerine SSCB Yüksek Sovyet'i bölgeye bir kaç kez ziyarette bulunmuş, dosyalar hazırlanmış ve karar 10 Mart 1990'da verilmiştir. Kararda Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi'nin Azerbaycan toprağı olduğu bir kez daha onandı¹¹³.

Ermenistan yeniden Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi'ni Azerbaycan'dan koparmak için 2 Eylül 1991 yılından itibaren yeni uygulamalara başlamıştı. Bu tarih Yukarı Karabağ'ın Cumhuriyet ilan edilmesi gününe denk gelmekteydi. Ermenistan'ın iddiasına göre Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi'nin almış olduğu bu karar Sovyet Cumhuriyetleri'nin SSCB'den ayrılması kurallarına uygundur. Sebep olarak ise Azerbaycan'ın Bağımsızlık kazandığı dönemde Yukarı Karabağ'ın ona bağlı bölge olmadığı gösterilmekte idi.

Bu dönemde ASSC Yüksek Sovyet'i Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yeniden kurulması ile ilgili bildiriye (30Ağustos 1991) bakıldığı zaman bu bildiride yeniden kurulma değil, 1918-1920 yıllarında mevcut olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin devamı vurgusu yapılmıştı.

Eski SSCB Anayasası'nın 72. maddesinde tüm Sovyet Cumhuriyetleri'ne Sovyetler Birliği'nden ayrılmaları ile ilgili hak tanınmıştı. 72. maddede Sovyet Cumhuriyetleri'nin Sovyetler Birliği'nden ayrıldığı zaman özerk bölgelerinin de ayrılması ile ilgili bir hak tanınmıştı. Tanınan bu hak yalnız referandum yapılarak

¹¹³Azerbaycan Cumhurbaşkanı İşler Daire Başkan Kütüphanesi. Dağlık Karabağ Azerbaycan SSR-in içeriğinde s.20-21.;1936 Constitution Of The USSR (1936 il SSCB Anayasası)

gerçekleştirilebilirdi. Ancak SSCB dağıldıktan sonra ne Azerbaycan ne de Ermenistan bununla ilgili her hangi bir hukuki düzenleme yapamamıştır¹¹⁴.

Eğer ASSC bağımsızlık kazanmak için bu kanundan yararlınsaydı, Karabağ bölgesine referandum yapma hakkı tanınacak ve 3 seçenek hakkından birini kullanacaktır.

Bunun üzerine Azerbaycan Yüksek Sovyet'i 26 Kasım 1991'de Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi'nin özerk statüsünü kaldırma kararı aldıktan sonra Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi hakkında karar uygulanabilirliğini kaybetmişti. Böylece Yukarı Karabağ Azerbaycan'ın bağımsızlığından önce ve sonra Azerbaycan'a bağlı kalmıştır. Bunun üzerine 8 Temmuz 1992 yılında Ermenistan Cumhuriyeti tarafından yapılan açıklamada Yukarı Karabağ Cumhuriyeti'ni Azerbaycan'a bağlı gösteren herhangi bir kararı veya belgeyi kabul etmeyeceklerini bildirdiler. Bunun sebebi ise gösterilen tüm belgelerin Karabağ'ın Azerbaycan'a bağlı bir bölge olduğunu kesin olarak göstermesiydi¹¹⁵.

1977 yılı SSCB Anayasası'nın 7. maddesine göre Sovyetler Birliği 15 Sovyet Cumhuriyeti'nden oluşmaktadır. Sovyetler Birliği'ni oluşturan 15 Cumhuriyetle bildiride Özek Cumhuriyet, Özek bölge ve Milli bölge olarak adlandırılan kurumlar da SSCB'nin bünyesinde bulunmaktaydı. SSCB Anayasası'nın 72. maddesine göre 15 Cumhuriyet SSCB'den ayrılma hakkına sahipken, Özek Cumhuriyet, Özek bölge ve Milli bölge'ler bu hukuktan istifade etme hakkına sahip değildi.

Aynı zamanda SSCB dağılmadan önce Karabağ sorunu bir ulusal sorun değil bir iç sorundur. SSCB'nin Anayasası'nın 86. maddesine göre Yukarı Karabağ bölgesinin özek bir bölge olduğu, 87. maddesinin 3. fıkrasında ise Yukarı Karabağ'ın Azerbaycan'a bağlı olduğu kesin olarak vurgulanmıştır. Tüm bu belgeleri göz

¹¹⁴Toğrul Aliyev, a.g.t., s.52-54.

¹¹⁵Azerbaycan Cumhurbaşkanı İşler Daire Başkan Kütüphanesi Dağlık Karabağ Azerbaycan SSR- in içeriğindes.21.

önünde bulundurduğumuz zaman Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi'nin tarih boyu Azerbaycan'a ait olduğunu görebiliriz. Bu sebepten dolayı Ermenistan'ın Karabağ üzerinden bu güne kadar aldığı bütün kararların hukuka aykırı olduğunu kesin olarak söyleyebiliriz¹¹⁶.

3.6. Karabağ Sorunuyla İlgili Ermenistan ve Azerbaycan'ın Ortaya Koydukları Tezler

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Azerbaycan ve Ermenistan arasında Karabağ için savaş başlamış ve Azerbaycan topraklarının %20'si Ermenistan tarafından fiilen işgal edilmiştir. Ermenistan'ın Yukarı Karabağ ve ona bitişik toprakların işgaline hak kazanmak için bazı argümanlar ortaya atmaktadır. Ermenistan'ın argümanlarına karşı Azerbaycan'ın ortaya koyduğu argümanlar Uluslararası hukuk kriterleri bakımından daha önemlidir¹¹⁷.

3.6.1. Ermenistan'ın Tezi

1. Ermenistan'ın birinci argümanına göre Azerbaycan Sovyetler Birliği'ne katılırken Yukarı Karabağ Bölgesi'nde kontrol sağlayamadığını ve arazi üzerinde etkili bir devlet otoritesi kuramadığından dolayı Milletler Cemiyeti tarafında Yukarı Karabağ'la ilgili kabul edilmiş kararın geçerli olmadığı gösterilmektedir.

2. Ermenistan'ın ikinci argümanına göre 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılma döneminde Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi Azerbaycan yasalarına dayanarak ayrılmış ve Yukarı Karabağ Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Bununla ilgili olarak Ermenistan tarafı Müttefik Devletlerin Sovyetler Birliği'nden ayrılması konusundaki sorunun çözülmesi ile ilgili 3 Nisan 1990 yılında Sovyetler Birliği tarafından kabul edilmiş kanuna atıfta bulunmaktadır. Bu kanuna göre müttefik

¹¹⁶ 1977 Constitution Of The USSR (1977 il SSCB Anayasası)
<http://www.departments.bucknell.edu/russian/const/1977toc.html> .

¹¹⁷ Azerbaycan Cumhurbaşkanı İşler Daire Başkan Kütüphanesi Dağlık Karabağ Azerbaycan SSR-in içeriğinde s.16-17.

cumhuriyetler Sovyetler Birliği'nden ayrıldığı sırada bünyesinde bulundukları özerk bölgeler de Sovyetler Birliği'nden ayrılan cumhuriyetlerden ayrılarak bağımsız devlet kurma hakkı elde etmişlerdir. Bu bakımdan Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi de bu haktan istifade ederek Azerbaycan'dan ayrılmaya karar vermişti. Halihazırda Ermenistan bu argümanı sürekli olarak kullanmaktadır¹¹⁸.

3.Ermenistan'ın üçüncü argümanına göre Azerbaycan hukuki bakımdan SSCB'nin varisi değildir ve Azerbaycan bundan imtina etmiştir. Bu bakımdan SSCB dönemindeki sınırların yeniden düzenlenmesi gerekir. Yukarı Karabağ'da bulunan Ermeni topluluğu da Uluslararası hukuk kurallarınca halkların kendi kaderini tayin etme prensibine uygun olarak Azerbaycan'dan ayrılarak Ermenistan'la birleşme hakkını kullanmıştır. Ermenistan tarafından bu argüman da dış politikada kullanılmaktadır¹¹⁹.

3.6.2. Azerbaycan'ın Tezi

1.Ermenistan tarafından ileri sürülen argümanlara karşı birkaç argüman ortaya atılmıştır. Azerbaycan tarafından ileri sürülen birinci argümana göre 1918 -1920 yılları arasındaki Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde Karabağ Azerbaycan toprakları olmuş ve 1919 yılında bu bölgenin idare edilmesi için Karabağ General Gubernaturluđu kurulmuştur. Fakat, 1920 yılında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Sovyet Rusya'nın askeri müdahalesi sonucunda yıkılmış ve 28 Nisan 1920 senesinde onun yerine kurulan Sovyet Azerbaycan'ı döneminde de Karabağ toprakları Azerbaycan'a dâhil olmuştur. Bunu 5 Temmuz 1921 yılında SSCB'nin Yüksek Sovyet'i tarafından Karabağ'ın Azerbaycan'ın ayrılmaz toprağı olması ile ilgili verilen karar kanıtlamaktadır. Azerbaycan tarafı bu argümanı savunmaktadır.

¹¹⁸ Nesrin Sarıahmetoğu. Azeri- Ermeni Münasebetleri ve Dağlık Karabağ olayları, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsün Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul 1989, s.120-121.

¹¹⁹ Azerbaycan Cumhurbaşkanı İşler Daire Başkan Kütüphanesi. Dağlık Karabağ Azerbaycan SSR-in içeriğinde), s.18.

2. Azerbaycan tarafından savunulan ikinci argümana göre 13 Ekim 1921'de Türkiye TBMM hükümeti ile Güney Kafkasya'da bulunan Azerbaycan SSC, Ermenistan SSC ve Gürcistan SSC arasında imzalanan Kars Antlaşması'nda yalnız Nahcivan bölgesinin statüsü yer almış, fakat Yukarı Karabağ'la ilgili hiç bir konudan bahsedilmemiştir. Bununla beraber 13 Aralık 1922 yılında Azerbaycan SSC, Ermenistan SSC ve Gürcistan SSC'nin bir araya getirilmesi suretiyle ZSFSR (Kafkasya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyetleri) kurulmuş ve bu kurumun Anayasasında Yukarı Karabağ'la ilgili hiç bir düzenleme yapılmamıştır. Bu Azerbaycan'ın uluslararası hukuk bakımından en önemli argümanlarından biridir¹²⁰.

3. Azerbaycan tarafından savunulan üçüncü argüman, 1936 ve 1977 tarihinde kabul edilen SSCB Anayasasına göre Yukarı Karabağ bölgesi Azerbaycan SSC bünyesinde özerk bir bölge statüsüne malik olmuş ve bununla ilgi hukuki düzenleme yapılmıştır. Bu bakımdan Yukarı Karabağ bölgesinin statüsü Sovyetler Birliği döneminde Anayasal güvence altına alınmıştır. Azerbaycan tarafından ileri sürülen bu argüman tamamen hukuki bir temele dayanır ve çok etkili olduğunu söyleyebiliriz.

4. Azerbaycan'ın ortaya attığı en önemli argüman Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi'nin hukuki statüsü ile ilgilidir. Yukarı Karabağ Özerk Bölgesin hukuki statüsü 1981 yılında hem SSCB Anayasası'nda hem de Azerbaycan SSC'nin Anayasası'nda kanunla tasdiklenmiştir¹²¹.

3.7. Günümüzde Karabağ Sorunu

Sovyetler Birliği döneminde birliğe üye olan Azerbaycan ve Ermenistan arasında bir iç sorun olarak kendini gösteren Karabağ sorunu 8 Aralık 1991 yılında

¹²⁰Azerbaycan Cumhurbaşkanı İşler Daire: Başkan Kütüphanesi, a.g.m., s.18 ; Rıfat Uçarol, Siyasi Tarih (1789-1999), s.827-830.

¹²¹ Nesrin Sarıahmetoğlu. a.g.t., s.122-125.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla uluslararası bir soruna dönüştü. Uluslararası boyut kazanan Karabağ sorununun çözülmesi için Uluslararası siyasi kurumlar -başta BM, AGİK ve İİT- bünyesinde bir takım çalışmalar yapılmaya başlandı. Bu çalışmalar sırasında ermeni çeteleri tarafından sivil Azerbaycanlı ahaliye karşı saldırılar yapılmaya başlandı. Bu saldırılara Rusya Federasyonu'nun 366. motorize piyade alayının askerleri de iştirak etmişti. Bu alayın yardımından istifade eden ermeni işgal güçleri Yukarı Karabağ'ın çok önemli bir şehri olan Hocalı'da sivil ahaliye karşı soykırım gerçekleştirdi. 26 Şubat 1992'de gerçekleşen Hocalı soykırımı sırasında 613 sivil öldürölüp 1275 rehine alındı, 487 kişi yaralandı ve 150 kişi kayboldu. Soykırım sırasında çocuk, kadın, yaşı ayırt edilmeden insanlık dışı eylemler yapılmış hatta bugünkü Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan ve bugünkü Ermenistan'ın yönetim kademesinde yer alan birçok önemli memur da bu katliamın iştirakçısı olmuştu. Özellikle Hocalı 'ya saldıran Ermeni kuvvetlerini Serj Sarkisyan Komuta etmişti ve birçok demecinde bunu itiraf etmekten bile çekinmemiştir¹²².

Ermenistan'ın askeri birlikleri tarafından Yukarı Karabağ'daki sivil ahaliye karşı yapılan soykırım faaliyetleri (Özellikle Hocalı Katliamı) Azerbaycan'daki siyasi istikrarı bozmuş ve Azerbaycan Halk Cephesi'nin kıışkırtması sonucunda dönemin Cumhurbaşkanı Ayaz Mütellibov 14 Mart 1992'de istifa etmek zorunda kalmıştır. 1992 yılının Mayıs ayında tekrar yönetimi ele alma çabası sonuçsuz kalmış ve Moskova'ya kaçmak zorunda kalmıştır. Bu olaydan sonra İsa Kamberov'un Azerbaycan Milli Meclisi'nin Başkanı seçilmesi ile Azerbaycan'da yönetim Azerbaycan Halk Cephesi ve Müsavat Partisi'nin eline geçti. 7 Haziran 1992'de yapılan Cumhurbaşkanı seçimi sonucunda Ebulfez Aliyev(Elçibey) devlet başkanı oldu.

Azerbaycan topraklarının(Özellikle Yukarı Karabağ) Ermeni askeri birlikleri tarafından işgal edilmesi sürecinin devam etmesine bakmayarak

¹²² Kahan Onur Arslan, İkinci Binin Eşiğinde Bir İnsanlık Ayıbı 'Hocalı Soykırımı', s.23-25; Namig Mahmudov, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinin Yıkılışından Sonra Azerbaycan-Rusya İlişkiler, Yüksek lisans tez, T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İzmir 2006, s.60-64.

Cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey tarafından bir dizi önemli adımlar atıldı. İlk önce 21 Aralık 1991'de SSCB'ye alternatif olarak kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) kurumunu terk ederek kısa bir dönemde Azerbaycan'daki Rus askeri üstlerini kapattı. Bununla beraber Karabağ sorunu yeniden BM, AGİK ve İİT'nin gündemine taşındı. 9-10 Temmuz 1992 'de Ebulfez Elçibey AGİK'in Helsinki Zirve toplantısına bizzat katılarak Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü konusunu gündeme getirmiş ve bu konuyla ilgili olarak çok önemli karar almıştır. Fakat AGİK'in Helsinki Zirve toplantısının Yukarı Karabağ ilgili kararları sonuçsuz kaldı¹²³.

1992-1993 yıllarında Azerbaycan askeri güçleri ile Ermenistan askeri güçleri arasında savaşlarla beraber diplomasi çalışmaları da devam etmiştir. Karabağ sorununun uluslararası boyutta halli üzerine çalışmalar Rusya'yı rahatsız etmeye başlamış ve Rusya tarafından yeni uzlaşma girişimleri başlatılmıştı. Rusya'nın desteklediği Kazakistan'ın rehberliği ile başlatılan uzlaşmada herhangi bir sonuç elde edilmemiştir. Bunun üzerine Rusya doğrudan doğruya girişimde bulunarak 19 Eylül 1992'de Soçi'de Azerbaycan ve Ermenistan'ı bir araya getirdi. Bu görüşmede önemli bir sonuç çıkmasa da geçici olarak bir ateşkes antlaşması imzalandı. Ancak Erivan ordusunun yeniden Karabağ'a ve Nahcivan'a saldırması sonucu ateşkes antlaşması önemini yitirdi. Bunun üzerine E. Elçibey hükümeti uluslararası örgütleri harekete geçirmek amacıyla yeniden BM, AGİK VE İİT gibi teşkilatlar nezdinde girişimlerde bulundu. Fakat E. Elçibey Yukarı Karabağ'la ilgili maksatlarına ulaşamadı. Bunun en büyük nedeni 4 Haziran 1993'de Azerbaycan'ın Gence Şehri'nde buluna askeri birliklerin Albay Süret Hüseynov'un komutasında devlete karşı ayaklanması olmuştur. Albay Süret Hüseynov Yukarı Karabağ'da kendine bağlı askeri güçleri savaş mevzilerinden geri çekerek Gence şehrinde konuşlandı. Sorunu barışçıl yöntemlerle çözmeye çalışan Cumhurbaşkanı E.Elçibey başarısız oldu ve bu hükümeti çıkmaza sürükledi. Albay Süret Hüseynov'un başkaldırısı sonucunda Azerbaycan'da siyasi buhran derinleşti ve bunu fırsat bilen Ermeni askeri birlikleri Yukarı Karabağ sınırlarını aşarak komşu topraklara saldırmaya başladı.

¹²³ Azerbaycan Cumhurbaşkanı İşler Daire: Başkan Kütüphanesi. a.g.m.,s.22-25;Cavid Kasımov, İsa Arslan, a.g.e., s. 34-36.

Cumhurbaşkanı E. Elçibey sorunu barışçıl yöntemlerle çözmek için siyasi bakımdan çok deneyimli devlet adamı ve o dönemde Nahcivan Özerk Cumhuriyeti'nin başkanı Haydar Aliyev'i Bakü'ye davet etti. Haydar Aliyev askeri başkaldırının bir iç savaşa sürüklenmesinin karşısında alınması ve ülkedeki siyasi-ekonomik ve askeri buhranın ortadan kaldırılmasına yardım edecekti. 14 Haziran 1993'de Haydar Aliyev Azerbaycan Milli Meclisinin başkanı seçildi ve bu sıfatla Albay Suret Hüseyinov'la görüşmeler yapmak için çalışmalara başladı. Bu süreçte E. Elçibey ani bir kararla yönetimi bırakarak Nahcivan Özerk Cumhuriyeti'nin sınırları içerisinde bulunan Kelek'i köyüne yerleşti. Tüm ısrarlara rağmen Bakü'ye dönmedi ve Azerbaycan Milli Meclisi tarafından kendisine "impicment" uygulanarak Cumhurbaşkanlığı görevinden uzaklaştırıldı. 3 Kasım 1993'de yeniden Cumhurbaşkanı seçimleri yapıldı H.Aliyev Azerbaycan'ın 3. Cumhurbaşkanı seçildi¹²⁴.

Cumhurbaşkanı seçilen H. Aliyev'in ilk işi Azerbaycan'ı BDT'ye yeniden sokmakla birlikte savaşı durdurma yollarına girişmeye başladı. 12 Mayıs 1994 yılında ateşkesi sağlayan H. Aliyev hükümeti kısa süreç içerisinde siyasi istikrarı sağlayarak sorunu çözümlmeye yöneldi. Ateşkes antlaşmasına kadar Azerbaycan topraklarının %20'si Ermeni ordu birleşmeleri tarafından işgal edilmiş oldu. Bu dönemde AGİT'in Minsk Grup'u tarafından Karabağ sorununa yönelik çalışmalar Ermenistan'ın sürekli karar değiştirmesi yüzünden sonuçsuz kalmıştır.

1994 yılından itibaren Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi'nde önemli değişimler başlamıştır. 1 Ocak 1995 yılından itibaren bu kurum Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı olarak adlandırılmaya başlandı. 1996 yılının Aralık ayında AGİT ülkeleri devlet ve hükümet başkanlarını Lizbon Zirve görüşmelerinde Ermenistan Yukarı Karabağ çatışmasının çözümünü içeren 20. maddeye itiraz etmiştir. Bu itiraz dikkate alınmadan Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ile ilgili önemli kararlar çıkarılmıştır. Böylelikle Ermenistan ilk kez Lizbon Zirve toplantısında Uluslararası Kamuoyunun ciddi tepkisi ile karşılaştı ve dışlanmış pozisyona düştü. 1999 AGİT'in

¹²⁴Namig Mahmudov, a.g.t., s 41-44.

İstanbul Zirve görüşmelerinde kabul edilmiş bildirgenin 20 ve 21. maddelerinde Yukarı Karabağ sorunu tekrar gündeme getirilmişti¹²⁵.

¹²⁵ Cavid Kasimov, İsa Arslan, a.g.e., s. 36-39.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI VE YUKARI KARABAĞ

4.1.İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI'NIN KARABAĞ SORUNUNA YAKLAŞIMI

Günümüzde İslam ülkelerindeki siyasi ve ekonomi sorunların çözülmesinde İslam İşbirliği Örgütü çok önemli görevler üstlenmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Azerbaycan SSC de diğer müttefik cumhuriyetler gibi bağımsızlık için mücadeleye başladı. 18 Ekim 1991 senesinde bağımsızlığına kavuştu. Ve kendisini 1918-1920 yılları arasında kurulmuş Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin varisi olarak tanıttı. Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dâhil olduğu ilk uluslararası kuruluş İslam İşbirliği Örgütü'dür. Resmi kayıtlara göre Azerbaycan Cumhuriyeti Aralık 1991 yılında bu kuruluşa üye olmuştur¹²⁶.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin İslam İşbirliği Örgütü'ne üye olduğu dönem siyasi istikrarsızlık ve Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı toprak iddiaları ve akabinde işgal sürecinin filizlendiği dönemdir. Bu süreçte Azerbaycan topraklarının yüzde %20'si Ermenistan silahlı kuvvetleri tarafından işgal edilmiş ve Yukarı Karabağ sorununu uluslararası bir boyuta taşımıştı. Örgüt ilk başta Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü korumak ve Yukarı Karabağ sorununu yerinde tespit etmek amacıyla Mart 1992 yılında Bakü'ye bir ekip göndermişti. Muhammed Muhsin'in rehberlik ettiği ekip Azerbaycan yönetimi ile çok verimli görüşmeler yapmış geri döndükten sonra 31 Mart 1992 yılında Yukarı Karabağ sorununun barışçıl yolla Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözülmesini öneren beyanatlari vermişlerdir. Bu beyanatlari 1 Nisan 1992 yılında uluslararası ajanslar vasıtasıyla dünya kamuoyu bilgilendirilmiştir. İslam İşbirliği Örgütü'nün Azerbaycan Cumhuriyeti ile işbirliği

¹²⁶A.P.Ahmedov, Bakü Üniversitesi Haberleri. Azerbaycan Cumhuriyeti ve İslam İşbirliği Teşkilatı: Diplomatik İlişkilerde 20 yıl.

1993 senesinde daha da artmış. Dönemin Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ile örgütün genel sekreteri Hamit Algabid arasında yapılan görüşmeler Yukarı Karabağ sorununun Birleşmiş Milletler Teşkilatı (BMT) vasıtasıyla oluşturulan ‘Dünya sorunları listesine eklenmesini sağlamıştır¹²⁷.

1994 yılından itibaren İslam İşbirliği Örgütü ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında siyasi, ekonomik ve kültürel alanları kapsayan işbirliği daha da genişlemiştir. 13-15 Aralık 1994 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev’in örgütün Kazablanka şehirde yapılan 7. Zirve görmelerine katılmış ve İslam ülkelerinin devlet başkanlarını Yukarı Karabağ sorunuyla ilgili bilgilendirmiştir. Kazablanka Zirve toplantısının sonucunda 52 Müslüman ülkenin devlet başkanları Yukarı Karabağ topraklarının Azerbaycan’a ait olmasıyla ilgili beyanat yayımlamışlardır. 1995 yılında Konakri ve 1996 yılında Cakarta’da yapılan Dışişleri Bakanları Olağan toplantısında Ermenistan’ın işgalci planlarını kesinlikle kınamışlardır. Her iki konferansta verilen kararlarda Ermenistan askeri güçlerinin işgal etmiş olduğu Azerbaycan topraklarından tez bir zamanda çekilmesi ve Azerbaycan toprak bütünlüğüne saygılı davranılması talebinde bulunmuştu¹²⁸.

Sonuç olarak bugün Ermenistan Yukarı Karabağ’ın bağımsız bir Cumhuriyet olduğunu iddia etmektedir. Ancak Azerbaycan Yukarı Karabağ’ın Ermenistan ordusu tarafından işgal edilmiş topraklarından biri olduğunu haklı olarak ileri sürmektedir¹²⁹. Uluslararası Örgütler Yukarı Karabağ sorununun çözülmesi için girişimlerde bulunmuş ve 882¹³⁰,853¹³¹,847¹³²,884¹³³ nolu kararlar alınmıştır ancak 2017 yılına gelmemize rağmen Yukarı Karabağ sorunu bugün de çözülmüş değildir.

¹²⁷ Süleyman Sırrı Terzioğlu, Bir Uluslararası Hukuk Kişisi Olan İslam İşbirliği Teşkilatı. s. 177-178.

¹²⁸ Elvin Mehdiyev, Azerbaycan’ın İslam Ülkeleri ile Ekonomik İşbirliğinin İnkişaf Perspektifleri, Yüksek lisans tezi, Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Bakü 2016, s. 43-45.

¹²⁹ Süleyman Sırrı Terzioğlu, a.g.e., s.178.

¹³⁰ United Nationus, Security Council, S/RES/822, 30 Nisan 1993.

¹³¹ United Nationus, Security Council, S/RES/853, 29 Temmuz 1993.

¹³² United Nationus, Security Council, S/RES/874, 14 Ekim 1993.

4.2. Sosyal İnşacılık ve Kavramları Açısından İİT ve Soruna Yaklaşımı

Sosyal inşacılık düşüncesine göre devletlerin davranışlarını etkileyen etmenlerin yalnızca anarşi ve güç olmadığını, diğer faktörlerin de devletin tutumlarını etkilemede mühim rol oynadığını savunan bir kurumsal yaklaşımdır. Sosyal inşacılık teorisinde veya paradigmasında kimlik faktörü mühim yer tutmaktadır. Bu düşüncede bizzat kimlik ve çıkar arasındaki ilişkiyi incelemekte ve bazı düşüncelerin çıkarlarını nasıl etkilediği sorusuna cevap aranmaktadır. Alexander Wendt'in düşüncesine göre zaman içerisinde devletlerarası ortak ilişkiler artacaktır; ortak kültürel değer uluslararası ilişkilerde güç ve çıkar olguları gibi ortak ana düşünce oluşturmaktadır. A.Wendt'in sosyal inşacı modeli düşüncesi devlet merkezlidir. Zira bu düşünce orta vadede egemen devletler uluslararası sistemin ana aktörleri olarak kabul edilmekte ve yeni oluşumların devletler kanalıyla gerçekleşeceğini düşünmektedir. Kimlikler, devletlerarası ilişkilere bağlı olarak değişmekte olup devletlerin arası ilişkilerler arttıkça ortak kimlikler de ortaya çıkmaktadır. Bu nedende bu modelde, devlet egemenliği de sosyal bir benlik olup, tek taraflı var olamayacağı için diğer devletlerce tanınmayı zorunlu kılar. Bu sebepten, kurumsal bir varlık olarak kabul edilen egemen devlet kriteri, zamana bağlı bir değişken olarak kabul edilmektedir¹³⁴.

Sosyal inşacılık düşüncesine göre aktörlerin davranış yapısında esas olan çevrelerindeki nesnelerin düşündükleri ya da taşıdıkları anlayışlardır. Bu düşünceyle, devletlerin politikaları da devletlerarası beklentiler, algılar, kendilerine ve diğerlerine karşı ortaya attığı ve geliştirdiği kavrama göre kurgulanmaktadır. Sosyal inşacılık

¹³³ United Nations, Security Council, S/RES/ 884, 12 Kasım 1993.

¹³⁴ Alexander Wendt, Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics International Organizations, 1992.s.390-427.

düşüncesi realist ve neo-realistlerden farklı olarak, direk devletlerin kimliklerine vurgu yapar. Neo-realistler devletlerin, uluslararası sistemde bencil kimliklere ve bencil çıkarlara malik olduklarını ortaya atarak savunmaktadırlar. Nasıl ki, devletlerin hem kimlikleri hem de çıkarları yapı tarafından dayatılmaktadır. Sosyal inşacılar ise, devletlerin kimliklerinin diğerleri ile olan etkileşim dizisinde belirlendiğini ve oluşan yeni kimliğin vasfına bağlı olarak, devletin çıkarlarının belirlendiğini öne sürerler. Bu düşünceyle sosyal inşacılık çıkar ve güç ve faktörlerini tamamen dışlamamakla beraber, düşünce ve kimliklerin nasıl oluşturulduğu, nasıl bir dönüşüm yapıldığı ve devlet tutumlarını anlamada bunların ne tür etkileri olduğu gibi hususlar üzerinde ısrarla durmaktadır. Kısacası sosyal inşacılar realizm ve liberalizm gibi güç ve ticaret bakımından maddi vurgu yapmak yerine, iddia ve düşüncelerin dünya siyasetinde oynadıkları rol üzerinde ısrarla durmayı tercih etmektedir. Lakin sosyal inşacı düşüncenin maddi faktörlerin üzerinde durmaması onları tam olarak inkâr ettiği anlamına gelmemelidir. Örneğin A.Wendt'e göre, tüm devletlerin sisteminin hem fikri hem de maddi öğeleri birlikte barındırdığı düşünülmektedir. Yine de Wendt'in genel anlamda kültürel yapının, maddi yapılardan daha üstün olma durumunu kabul ettiği söylenebilir. A.Wendt, insanlar tarafından bir araya getirilen yapıların maddi olmaktan öte kültürel olduğuna inanmaktadır. Örnek olarak İİT'yi örnek getirebiliriz. Tüm üyeleri Müslüman devletlerinden ibaret olan teşkilat çıkardığı kararları da kimlik üzerinden yorumlamaya çalışır. Bu bağlamda SSCB'nin dağılma sürecinde Kafkasya'da ortaya çıkan üç devletten ikisi arasında savaş başlamış ve savaş sırasında soruna ilk müdahale eden örgüt olarak Azerbaycan tarafında yer almasını bir kimlik gibi okumak olur. Savaşın ilk yıllarında İİT'nin çıkardığı kararlara baktığımız zaman Ermenistan'ı haklı olarak işgalci olarak tanımlar ve bu kararı İİT'ye üye olan tüm Müslüman devletler tarafından onaylar¹³⁵.

¹³⁵ Alexander Wendt, The Agent-Structure Problem in International Relations Theory, International Organizations, 1987.s.335-370.

4.2.İİT üyesi devletlerin Karabağ Sorununa Yaklaşımı

(İran, Türkiye ve Pakistan Örneği)

Şubat 1988 yılında Azerbaycan'a ait olan Yukarı Karabağ bölgesinin Sovyetler Birliği tarafından Ermenistan'la birleştirilmek istenmesinin üzerine çıkan kargaşa kısa zamanda Azerbaycan-Ermenistan savaşına dönüştü. 1989 yılının Ocak ayında Sovyetler Birliği Karabağ'ın yerel otoritesini kaldırarak Sovyetler Birliği Bakanlar Konseyine karşı sorumlu olan Özel İdare Komitesi'ne devretmişti. Bu bölgenin Azerbaycan'a bağlı özerk statüsü korunsun da bu durum Azerbaycan halkı tarafından toprak bütünlüğüne müdahale olarak kabul edilmiştir. Moskova hükümetine karşı oluşan itirazlar üzerine Sovyetler Birliği yeniden yönetimi Azerbaycan'a(Düzenleme komitesi) devretmişti. Bunun üzerine Ermenistan'da başlayan itirazlar savaşa dönüşmüştü. 1988 -1994 yıllarını kapsayan Karabağ savaş Azerbaycan'ın topraklarının %20'sinin işgali ile sonuçlanmıştı¹³⁶.

İİT'ye üye devletlerin Karabağ sorununa yaklaşımı ile ilgili araştırma yaptığımız zaman ortaya ilginç bir sonuç çıkmaktadır. İİT'nin bünyesinde bulunan tüm devletler Ermenistan tarafından işgal edilen Yukarı Karabağ ve onun etrafındaki 8 İlin (Rayon) Azerbaycan'a mahsus olduğunu ve Ermenistan askeri birliklerinin kısa zamanda bu topraklardan çıkarılması talebinde bulunmuştur. Bununla beraber İİT tarafından Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tam olarak destekleyen çok önemli kararlar kabul edilmiştir¹³⁷. Fakat, İİT üyesi bazı devletler Karabağ sorunu ile ilgili ikili prensip sergilemeye devam ediyorlar.

¹³⁶Saida Guliyeva, Hocalı Soykırımının Tanınması İçin İslam İşbirliği Teşkilatının Aldığı Önlemler. Ankara dergisi. s.15-20

¹³⁷Aysel Bedelova, Ermenistan – Azerbaycan Çatışması ve Uluslararası Örgütler, Yüksek lisans tezi, Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Türk Dünyası İşletme Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bakü 2016. s. 13.

4.2.1.İran Örneği

İran'ın Karabağ sorunu ile ilgili politikası genel olarak dış politikanın bir parçası ya da geniş anlamda bölgesel politika olarak değerlendirebiliriz. Bu sebepten İİT üyesi İran'ın Azerbaycan ve kısmen Ermenistan politikasına göz atarak İran'ın Kafkasya politikasını değerlendirmeye çalışacağız. İran Karabağ probleminin belli bir çerçevede çözümsüz devam etmesini arzu ediyor gözükmektedir. Fakat İran Karabağ sorununun uzun süreli sıcak çatışma halinde devam etmesini de arzu etmemektedir¹³⁸.

İran Kafkasya ve çevresinde en önemi aktörlerden birisidir. Aynı zamanda, Azerbaycan'la da derin tarihsel, dinsel ve kültürel bağlarla bir birine bağlı olan bir sınır komşusudur. Bu tarihi, kültürel ve mezhepsel bağlılıklarına rağmen İran'ın Yukarı Karabağ sorunuyla ilgili tutumu çift taraflı politika olarak okunabilir¹³⁹.

Azerbaycan toplumu İran ve Rusya arasında 1813 yılında imzalanmış Gülistan ve 1828 yılında imzalanmış Türkmençay antlaşmaları ile ikiye bölünmüştür. Günümüzde İran'da yaklaşık 35 milyon Azerbaycan Türkü yaşamaktadır¹⁴⁰. Bu gerçeklik İran politikacıları tarafından sürekli göz önünde bulundurulmaktadır. Bundan dolayı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması ve Kuzey Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 18 Ekim 1991'de bağımsızlığını ilan etmesi, İran yönetimi rahatsız etmeye başlamıştı¹⁴¹. İran hükümeti ilk başlarda bağımsız Azerbaycan'la ilişkilerinde nasıl bir tutum sergileyeceği konusunda kararsız kalmıştı. Zaten İran'ın bu tavrı 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulması döneminde de ortaya çıkmış ve hatta İran devleti tarafından 1919'da çağrılan Paris sulh konferansında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ne toprak talep etmesi fonunda kendisini göstermişti. Fakat dönemin devlet adamlarının çalışmaları sonucunda İran

¹³⁸Araz Aslanlı, Karabağ Sorunu ve İran. Tebriz Araştırmaları Enstitüsü. 30.06.2016. s.1-2.

¹³⁹ Araz Aslanlı, a.g.m., s. 2.

¹⁴⁰Ebulfez Süleymanlı, a.g.e., s. 236.

¹⁴¹Ebulfez Süleymanlı, a.g.e., s. 30-32.

20 Mart 1920 tarihinde Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını de-yure olarak tanımış, Tahran'da Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Büyükelçiliği, Tebriz'de ise konsolostuk açılmıştı¹⁴².

28 Nisan 1920 yılında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin yıkılması ve Azerbaycan SSC'nin kurulması ile İran'la ilişkilerde farklı bir dönem başlamıştır. Azerbaycan SSC Sovyetler Birliği'nin bünyesinde bulunduğu için komşu devletlerle çok sınırlı ilişkiler yapmak zorunda idi.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve İran şahı Rıza Şah Pehlevi'nin Hitler yanlısı olması yüzünden SSCB ve Büyük Britanya İran'a askeri müdahalelerde bulundular. 1941 yılında SSCB ordusu İran'ın Kuzeyine yani Güney Azerbaycan'a girdi. Büyük Britanya askerleri ise İran'ın Güneyini işgal ettiler. Askeri müdahale sonucunda Rıza Şah Pehlevi yönetimden uzaklaştırıldı. İran'da Şah rejiminin yıkılmasından sonra Güney Azerbaycan'da demokrasi uğrunda mücadeleye başlandı ve 1945 senesinde Seyid Cafer Pişevari'nin başkanlığında Tebriz'de Milli Azerbaycan Hükümeti kuruldu. Hatta Seyid Cafer Pişevari'nin başkanlığında kurulan Milli Azerbaycan Hükümeti ABD ile SSCB arasında sorun haline dönüşmüş ve bu konu BMT'nin gündemine taşınmıştır. Güney Azerbaycan'da kurulan Milli Hükümet SSCB'nin ihaneti sonucunda 1946 senesinde yıkılmış ve Azerbaycan halkı tekraren İran'daki Pehlevi yönetiminin baskısı altına düşmüştür¹⁴³.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği egemenliği altında bulunan Azerbaycan İran'la ilişkisi gelişmeye başladıktan sonra 1968 yılında Bakü'de

¹⁴² Araz Aslanlı, a.g.m., s. 2-3 ; Ebulfez Süleymanlı, a.g.e., s. 127. ; Bilal N.Şimşir, Azerbaycan (Azerbaycan'ın Yeniden Doğuş Sürecinde Türkiye-Azerbaycan İlişkileri), Bilgi yayınları, s. 24-50.

¹⁴³ Hakan Boz, Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan-İran İlişkilerinde İşbirliği ve Çatışma Alanları (1991 –2013) Yüksek lisans tezi, T.C. Atılım Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul 2014, s.19-22.;M.Vedat Gürbüz, Kafkasya'da Siyaset (Çatışma Ortamı ve Taraf Güçleri) ,Kadim yayınları 2012, s.31-40.

Başkonsolosluk açılmıştır. Sovyetler Birliği'nden sonra başkonsolosluk büyükelçiliğe dönüştürülmüştür¹⁴⁴

18 Ekim 1991 yılında Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. Üst kısımda yazdığım gibi bağımsızlık mücadelesi sırasında İran Azerbaycan'a karşı ihtiyatlı ve çelişkili bir tavır sergilemişti. İran tarafından Azerbaycan'ın bağımsızlığını resmin olarak tanınması 12 Mart 1992 yılına tesadüf etmektedir. Bu tarih Azerbaycan tarafından iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin tesis edildiği gün olarak gösterilmektedir¹⁴⁵.

Umumiyetle Sovyet'ler Birliği'nin dağılmasından sonra İran'ın Azerbaycan'la ilgili hedefleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

1. İlk olarak İran'ın toprak bütünlüğünü ve iç işlerini güvenceye altına almak amacıyla Azerbaycan Cumhuriyeti'nin güçlü bağımsız bir ülke olarak ortaya çıkmasına karşı bir politika ortaya koymak.
2. İkinci olarak Azerbaycan'da, genel olarak Kafkasya'da ABD, Batı devletleri ve Türkiye'nin etkisini azaltmak;
3. İran İslam devrimine uygun olarak Azerbaycan Cumhuriyeti'nde İran tipli İslamcı rejim oluşturmak;
4. Azerbaycan'ın Hazar havzasında olan enerji kaynaklarının Batılı şirketler tarafından işletilmesi ve uluslararası piyasalara çıkarılmasını engellemek.

İran bu hedeflere ulaşmak için uygun bir strateji belirlemiş, uygulamaya çalışmış ve hedeflerinin her birine sınırlı ölçüde ulaşabilmiştir¹⁴⁶.

¹⁴⁴Araz Aslanlı, a.g.m., s.2-3.; Azerbaycan İran ilişkileri

(<https://www.gunaz.tv/az/meqaleler/azerbaycan-iran-munasibetleri-m10271>).

¹⁴⁵ Atay Akdevelioğlu, İran İslam Cumhuriyeti'nin Orta Asya ve Azerbaycan Politikaları, Uluslararası İlişkiler Dergisi, (<http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2010/09/Iran-Islam-Cumhuriyetinin-Orta-Asya-ve-Azerbaycan-Politikolari.pdf>)

¹⁴⁶Araz Aslanlı, a.g.m. s. 3.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra İran-Azerbaycan ilişkilerinde zaman zaman ortak tarihe, ortak değerlere ve dostluk faktörüne vurgu yapılsa da, genelde mesafeli politika dikkat çekmektedir. Bazı zamanlarda karşılıklı suçlamalar ilişkileri kriz noktasına getirmiş. Özellikle, İran hükümeti Azerbaycan'ı İsrail, ABD ve Batılı ülkelerle işbirliğinden dolayı suçlarken, Azerbaycan ise İran'ı Ermenistan'a siyasi, ekonomik ve askeri desteklerinden dolayı suçlamıştır. Dünya Azerbaycanlılarının Dayanışma Kurultaylarının yapılması ve Azerbaycan diaspora faaliyetlerini İran hükümeti çoğu zaman eleştirmiştir. Diasporanın ve Dünya Azerbaycanlılarının Dayanışma Kurultaylarının yapılması İran hükümetini rahatsız etmiş, bunun üzerine Azerbaycan'a nota bile vermiştir. İran'ın Ermenistan tarafından işgal edilmiş Yukarı Karabağ topraklarında özellikle Aras nehri üzerinde Ermenistan'la birlikte elektrik santrallerinin kurulmasına ilişkin çalışmaları Azerbaycan'ın sert tepkisine neden olmuştur¹⁴⁷.

İran hükümeti için Ermenistan tarafından işgal edilmiş Yukarı Karabağ ve etrafındaki 8 İl'i (Rayon) Azerbaycan üzerinde bir baskı aracı olarak kullanmaktadır. Yani İran için Karabağ sorunu farklı anlamlar ifade etmektedir. İran politikacılarına göre Karabağ sorununun çözülmemesi sonucunda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin hayat tarzı Güney Azerbaycan toplumunun cazibe merkezine çevrilmemesini zayıflayacak ve Azerbaycan'ın gelecekte İran'a yönelik toprak iddialarında bulunma kapasitesi sınırlı kalacaktır. Yani Karabağ sorunu İran tarafından Azerbaycan'a bir nevi baskı aracı anlamına gelmektedir(Araz Aslanlı)¹⁴⁸.

¹⁴⁷Araz Aslanlı. a.g.m., s. 3-4 ; Kamil Ağacan, İranin Kafkasya Politikası. ASAM Kafkasya Uzmanı. (http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0163_iraninkafkasyapolitikasi.htm) ; Atay Akdevelioğlu, İran İslam Cumhuriyeti'nin Orta Asya ve Azerbaycan Politikaları, Uluslararası İlişkiler Dergisi, (<http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2010/09/Iran-Islam-Cumhuriyetinin-Orta-Asya-ve-Azerbaycan-Politikalari.pdf>), s.130-133.

¹⁴⁸Araz Aslanlı, a.g.m. s. 4.; Kafkasya'da Beklentiler ve Olanaklar (Bölgesel Güç ve Garanti Etkeni Olarak Türkiye'nin rolü) Konrad Adenauer Stiftung dergisi, makale, İran Çıkarları Açısından yazar, Arif Keskin (Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi (ASAM)).

İran aynı zamanda Türkiye ve Gürcistan'la işbirliği gelişmeyen Ermenistan'ın mümkün surette daha çok kendinde bağımlı olmasını sağlamak için Yukarı Karabağ sorunundan iyice yararlanmaktadır. Ancak İran için Karabağ sorunu aynı zamanda dış politikada çelişkiler ve zorluklar getirmektedir. Yani gerçek çıkarlarla ideolojik çekişmeler. İran için Yukarı Karabağ çatışması demek sıcak çatışma demektir. Çünkü Karabağ sorununun temel odak noktası olan Yukarı Karabağ toprakları İran-Azerbaycan ve İran-Ermenistan sınırına yakın bir bölgedir. Ayrıca 1988-1994 ve 2016 Nisan savaşlarının önemli kısımları İran sınırına yakın yerlerde yaşanmıştır. Bu nedende Nisan 2016 yılında başlayan beş günlük savaşta İran hükümeti arabuluculuk girişimlerini de yoğunlaştırmıştır¹⁴⁹.

İran'ın bu tür arabuluculuğu 1988-1994 yıllarında I. Karabağ savaşında da yapmıştır. İlk defa 24 Şubat 1992'de İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayeti, tarafından bölgeye ziyaret gerçekleştirilmişti. Ziyaretin amacı arabuluculuk yapmaktı. Arabuluculuk sayesinde bazı temel konularda uzlaşmaya çalışılırken Ermenistan askerleri ve Rusya'nın Karabağ'daki 366. motorize alayı tarafından Hocalı Soykırımı yapılmıştır¹⁵⁰.

İran 1992 yılının Nisan ayından itibaren arabuluculuk faaliyetlerine yeniden hız vermiş ve 7 Mayıs 1992'de, Tahran'da İran Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani'nin arabuluculuğu ile Azerbaycan Milli Meclis Başkanı Yagub Memmedov'la Ermenistan Devlet Başkanı Levon Ter-Petrosyan arasında sorunun çözümüne yönelik üçlü görüşme gerçekleştirilmişti. İran'ın bu arabuluculuğu sayesinde Azerbaycan'la Ermenistan arasında sekiz maddelik bir anlaşma imzalanmıştır. Ancak sekiz maddelik anlaşma imzalandıktan iki gün sonra 9 Mayıs'ta Yukarı Karabağ'ın çok önemli kültür merkezlerinden bir olan Şuşa şehri ve sekiz gün sonra 17 Mayıs 1992'de Laçın İl'i (Rayonu) Ermenistan silahlı birlikleri tarafında işgal edilmiştir. Böylelikle İran tarafından yapılan bu arabuluculuk

¹⁴⁹ Kamil Ağacan, a.g.m. ; Araz Aslanlı, a.g.m. s. 4.; Atay Akdevelioğlu, a.g.m.,3.

¹⁵⁰ Fatma Aslı Kelkitli, Azerbaycan-Türkiye-İran Üçgeni: Politik Sorunların Gölgesinde Ekonomik İşbirliği Çabaları, Karadeniz Araştırmaları, s.73-76.

sonuçsuz kalmıştı. Hocalı, Şuşa ve Laçın'ın Ermenistan birlikleri tarafından işgali edilmesi sonucu Karabağ probleminin askeri anlamda kaderi belirlenmişti¹⁵¹. Yani bu bölgenin tek havaalanı olan Hankendi ve Laçın dehlizinin Ermenistan güçleri tarafından ele geçirmesi Azerbaycan'ın Karabağ'da stratejik konumunu kaybetmesine sebep olmuştu. İran'ın arabuluculuğundan sonra başlayan işgalin Azerbaycan üzerinde bıraktığı olumsuz etki nedeniyle daha sonra yapmak istedikleri arabuluculukların ölü doğmasına neden olmuştur¹⁵².

İran sürekli olarak AGİT Minsk Grubu'nun Karabağ probleminin çözülmesinde bir işe yaramadığını ve bölge dışı güçlerin soruna müdahale etmesinin çözüme değil, çözümsüzlüğe neden olduğunu iddia etmektedir. Bu nedenle AGİT Minsk Grubu'nun Eşbaşkan ülkeleri Rusya ve İran'ı mümkün surette sorunun dışında tutmaya çalışmışlardı. Ama 2001 yılında Karabağ sorununun çözümü ilgili girişimler yoğunlaştığı zaman Minsk Grubu İran'ın yardımından yararlanmaya çalışmıştı. Bu dönemde Azerbaycan Cumhurbaşkanı ile Ermenistan Cumhurbaşkanı arasında 26 Ocak, 4-5 Mart ve 3-7 Nisan tarihlerinde 3 ayrı görüşme gerçekleştirilmişti. Özellikle 3-7 Nisan 2001 tarihindeki Ki-West görüşmelerinde konuya ilişkin karar bile alınmış, bu nedenden Minsk Grubu'nun Fransa'nın Tahran Büyükelçisi olmuş Philippe de Suremain¹⁵³ eşbaşkan olarak atanmıştır. İran'ın Karabağ sorununun çözülmesine müdahil olmasına sebep iki devletle sınırı olması ve her iki devletle ilişkilerinin bulunmasıydı. Ancak Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki görüşmelerde toprak değişme konusu gündeme gelmiş, İran bu konuya sıcak bakmamıştı. Bunun üzerine Philippe de Suremain Tahran'ı ziyareti etmiş, ama bir sonuç ortaya çıkmamıştı. Daha sonraki süreçte Minsk Grubu İran'ın katılımı ile

¹⁵¹Araz Aslanlı, a.g.m., s. 4.; Kamer Kasım, Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya, USAK yayınları, Ankara 2011, s.142-151.

¹⁵²Yukarı Karabağ, (<http://www.president.az/azerbaijan/karabakh>)

¹⁵³Philippe Suremain, (<http://icps.com.ua/en/about-the-center/the-supervisory-board/philippe-de-suremain/>)

Almanya'da ya da İngiltere'de bir toplantı yapma girişiminde bulunsa da olumsuz bir sonuç ortaya çıkmıştı ¹⁵⁴.

2008 yılında Rusya ve Gürcistan arasındaki beş günlük savaştan sonra İran bölge sorunlarının bölge içinde çözülmesi gerektiğini dile getirmiş, bölge dışı örgütlerin sürecin dışında kalması fikrini ileri sürmüştü. Ve Karabağ konusunda yeniden arabuluculuk girişimlerine başlamıştı¹⁵⁵. Bu dönemde İran Dışişleri Bakanı Manuçehr Motteki Yukarı Karabağ problemi ile ilgili Azerbaycan, Ermenistan ve İran Dışişleri bakanları arasında Tahran'da üçlü görüşme yapılmasını ileri sürmüştür. Fakat, Azerbaycan İran tarafından ileri sürülen yeni formatın Yukarı Karabağ topraklarının kurtarılmasına bir katkı sağlayacağını düşünmemiş, Ermenistan ise format değişikliğine gitmek istemediğinden dolayı bu öneriden bir sonuç alınmamıştır. 2016 yılının Nisan ayında Yukarı Karabağ'da başlayan dört günlük savaşı İran hükümeti kaygıyla izlemiş ve savaş durduktan sonra yeniden Karabağ sorununda önemli aktör olmaya çalışmıştır. Fakat, Rusya'nın bu konu ile ilgili daha aktif olması İran'ın girişimlerini sonuçsuz bırakmıştı. 2016 yılının Nisan ayında başlayan dört günlük savaş sırasında Azerbaycan ve Ermenistan'ın savunma bakanlarını arayan iki devletten biri de İran olmuştu¹⁵⁶.

İran'ın Azerbaycan ve Ermenistan arasında başlayan savaşta ikili ve esnek politika sergilemektedir. Örneğin, Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgaline resmi olarak tepki göstermiş, genellikle tepkisini işgali kınayan açıklamalar vermekle ortaya koymuştu. Örneğin, Kelbecer İli Ermenistan tarafından işgal edildikten sonra Türkiye, Pakistan ve dünya devletleri ve genel olarak İslam İşbirliği Teşkilatı ile beraber İran da işgale tepki göstererek kınamıştı. Bilindiği gibi Kelbecer'in işgali sonrasında 30 Nisan 1993'te BM Güvenlik Konseyi de Ermenistan'ın Azerbaycan

¹⁵⁴Araz Aslanlı, a.g.m., s. 4-6.

¹⁵⁵ BM General Assembly Adopts Resolution Reaffirming Territorial Integrity Of Azerbaijan, Demanding Withdrawal Of All Armenian Forces (<http://www.un.org/press/en/2008/ga10693.doc.htm>)

¹⁵⁶Araz Aslanlı, a.g.m., s. 6.

topraklarını işgal ettiğine dair 822¹⁵⁷ sayılı ilk kararını 15 üye devletin oybirliği ile kabul edilmiştir. Bu karardan sonra İran Hükümeti uzun süre Karabağ sorununu toprak bütünlüğü çerçevesinde halledilmesini istese de Ermenistan'ın işgalci bir devlet olduğunu dile getirmemiş, aynı zamanda BM Genel Kurulunda 14 Mart 2008 tarihinde “İşgal altındaki Azerbaycan topraklarındaki durum” hakkında 62/243 sayılı kararın oylanmasına bile katılmamıştır¹⁵⁸. Bunun üzerine Azerbaycan'ın İran Hükümeti'ne karşı koyduğu tepki üzerine İran Hükümeti oylama sırasında önemli işleri olduğundan dolayı oylamaya katılamadıklarını, ama Azerbaycan'ının önerisini desteklediğini açıklamıştır. Azerbaycan Hükümeti'ne göre Ermenistan'ın Karabağ'ı işgal politikasına devam etmesinin sebeplerinden biri İran'ın bu devlete karşı işgalci muamelesi yapmamasıdır. İran ve Ermenistan arasında ilişkiler Ermenistan'ın tecritten kurtulması açısından çok önemlidir. Ermenistan devleti de defalarca İran'ın kendileri için önemli olduğunu ifade etmişti¹⁵⁹.

Sonuç olarak Ermenistan tarafından Yukarı Karabağ'ın ve onun etrafındaki 8 ilin işgal edilmesi İran açısından karmaşık bir sorundur. İran Azerbaycan'ı ve Ermenistan'ı kendisine bağımlı tutmak amacıyla Yukarı Karabağ sorununun sürmesini gizli şekilde desteklemektedir. Ancak hiç bir zaman sıcak çatışmalara dönüşmesini istememektedir. Buna sebep Yukarı Karabağ sorununun İran için ideolojik çelişki yaratmasıdır. Yani Müslüman Azerbaycan'ın Hristiyan Ermenistan tarafından sıkıştırılması İslam birliğini savunan İran için arzulanmayan bir durumdur. Çatışma aynı zamanda İran'da yaşayan Türkler açısından da uygun değildir. Yani

¹⁵⁷ United Nationus, Security Council, S/RES/822, 30 Nisan 1993.

¹⁵⁸ BM. General Assembly Adopts Resolution Reaffirming Territorial Integrity Of Azerbaijan, Demanding Withdrawal Of All Armenian Forces (<http://www.un.org/press/en/2008/ga10693.doc.htm>) GA/1069314 MARCH 2008.

¹⁵⁹ Atay Akdevelioğlu, a.g.m., 7. ; Kamil Ağacan, a.g.m., 4-5.; Kamer Kasım, a.g.e., s. 95-101.

İran'ın işgalci Ermenistan'ı savunması İran Türkleri'nin milliyetçilik duygularını tahrik edebilir¹⁶⁰.

4.2.2. Türkiye Örneği

Üst kısımlarda belirttiğim gibi Yukarı Karabağ iki ülke (Azerbaycan ve Ermenistan) arasındaki bir sorun olarak görülmesine rağmen neden ABD ve Rusya gibi güçlerin Minsk Grubu'nun üyesi olan Fransa'nın, komşu iki ülke olan Türkiye ve İran'ın gündemini neden bu kadar meşgul etmektedir? Bir önceki sayfada İİT'ye üye olan İran'ın Yukarı Karabağ sorunu ile ilgili ikili ve esnek politikasını anlatmıştım. Bu kısımda İİT'ye üye olan Türkiye'nin duruşunu anlatmaya çalışacağım. En önemlisi “Türkiye'nin Yukarı Karabağ sorununda rolü nedir?” sorusuna cevap bulmaya çalışacağım¹⁶¹.

Türkiye ister Osmanlı isterse de Cumhuriyet döneminde Kafkasya üzerinde Rusya ile rekabet halinde olmuştu. Ama Sovyetler Birliği döneminde Rusya ile ilişkileri bozmamak için Yukarı Karabağ sorununa bir devlet içindeki iki etnik halkın çatışması şeklinde değerlendirerek bekle gör politikası yürütmüştü¹⁶².

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması resmi şekilde onaylandıktan sonra Azerbaycan ve Ermenistan kendi bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu dönemden itibaren Yukarı Karabağ sorununda yeni bir aşama başlamıştı. Sovyetler Birliği'nin resmen dağılmasından sonra Küresel güçlerden destek alan Ermenistan

¹⁶⁰Araz Aslanlı, a.g.m., s. 6-7.; Kafkasya'da Beklentiler ve Olanaklar (Bölgesel Güç ve Garanti Etkeni Olarak Türkiye'nin rolü) Konrad Adenauer Stiftung dergisi, makale, Azerbaycan Örneğinden, yazar Aser Babayev (Mannheim Avrupa Sosyal Araştırma Merkezi (MSES).

¹⁶¹Bağımsız Azerbaycan'ın 25 yılı Büyükelçilerin gözüyle. Devlet bağımsızlığını yeniden kazanmasının 25. yıldönümü. makaleler toplusu. 2016 Azerbaycan -Türkiye. s. 285.

¹⁶²Kamil Süleymanov, a.g.t., s., 136-137.

Azerbaycanlılara yaptığı Hocalı katliamından sonra Türkiye ilk başta yürüttüğü politikasını bırakarak Azerbaycan tarafında yer almıştı¹⁶³.

1991-1994 yıllarını kapsayan savaşta Türkiye Azerbaycan'a siyasi, diplomatik aynı zamanda askeri yardımlarda bulunmuştu. Özellikle, Sovyetler Birliği'nin Azerbaycan'dan tam çekilmesinden sonra boşluğu doldurma politikasında daha da kendini göstermişti. Hocalı Soykırımı'na kadar Türkiye Azerbaycan ve Ermenistan arasında aynı mesafede politika yürütmekte idi. Hocalı katliamı ve Kelbecer'in işgalinden sonra Ermenistan Nahcivan'a saldırmaya başlamış, bunun üzerine Türkiye Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü koruyacağını açıkça ifade etmeye başlamıştır. Hocalı katliamı olmadan önce Türkiye'nin Ermenistan ve Azerbaycan arasında yürüttüğü mesafeli politikadan dolayı kamuoyu tarafından eleştirilmişti. Sebep ise Azerbaycan'ın Müslüman Türk kimliğinden dolayı Türkiye'nin daha müdahaleci olması gerektiği savunulmuştu. Daha sonraki politikalarda Türkiye'nin Azerbaycan'a desteği net şekilde dile getirmişti. Bu dönemlerde dönemin başbakanı Tansu Çiller 1995 yılında Azerbaycan'a bir ziyarette bulunmuş ve açıklamasında Ermenistan şu veya bu biçimde Azerbaycan'la olan sınırlarını değiştirebileceğini zannediyorsa aldanıyor, çünkü biz buna asla müsaade etmeyeceğiz açıklamasını yapmıştı¹⁶⁴. Aynı dönemde dönemin cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Azerbaycan'a ziyarette bulunmuş ve destek mesajları vermişti. Verilen mesajda kimliğe ve dine vurgu yapılarak kardeş ülke rekoru ile döneme damga vurmuştu¹⁶⁵.

1991 yılının 16 Aralık tarihin 'de Ermenistan'ın bağımsızlığını tanıyan Türkiye'nin ilişkileri 4 sorun nedeniyle tam olarak kesinleşmemişti. Bu nedenlerden biri de Dağlık Karabağ sorunudur. 1993'de Kelbecer'in işgalinden sonra Ermenistan'la sınırı kapatan Azerbaycan'a karşı hassaslığını dünya karşısında ortaya

¹⁶³Emin Yakışıklı, Dağlık Karabağ Sorununun Türkiye-Ermenistan İlişkilerine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası ilişkiler Anabilim Dalı, Kocaeli 2009, s.30-35.

¹⁶⁴Bilal N. Şimşir, a.g.e.,433-475.

¹⁶⁵ Gamze Güngörmüş Kona, Türkiye Azerbaycan İlişkilerinde: Büyük umutlar- Talihsiz Gelişmeler ve Yapılası gerekenler. s. 1.

koyan Türkiye 1994 yılında havayollarını da kapatarak Ermenistan'la tüm ilişkilerini kesmişti. Türkiye Ermenistan'la ilişkilerinde kesinleşmemesine diğer sebepler Ermenistan Anayasasında Türkiye Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünü sorgulayan sorunların olmasıdır. Diğer bir husus ise Ermenistan'la 1921 de imzalanan Kars-Gümrü antlaşmasıdır. Sözde soykırım iddiasının Ermenistan dış politikasında belirleyici rol oynamasıdır (Ermenistan Anayasasında dolaylı yolla 1915 sözde soykırımına atıfta bulunmaktadır). Bu sebepten Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşme sürecinin kesinleşmesi için ilk önce Ermenistan'ın Türkiye'nin sınırlarını tanınması ve Anayasasında Doğu Anadolu'dan Batı Ermenistan olarak bahsedilen maddeyi çıkartması ve 1915 sözde soykırım iddialarından vazgeçmesi olarak söylemekle birlikte diğer bir husus ise Yukarı Karabağ sorununun çözüm yoluna girilmesi isteğidir¹⁶⁶.

Türkiye'nin Ermenistan'a karşı ortaya koyduğu talep üzerine Ermenistan Türkiye'ye şu taleplerde bulunmuştur. Talepte Yukarı Karabağ sorununda tarafsız mevki sergilenmesi, Türkiye Ermenistan sınırını hiç bir önkoşul olmadan açılmalı ve tüm diplomatik ilişkiler yeniden kurulmalı ve sözde soykırımı tanımalı iddiasıdır¹⁶⁷.

2000 yılından başlayarak Türkiye Ermenistan ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. 2002 yılından sonra uluslararası toplantılarda bir araya gelen Dışişleri Bakanları Karabağ sorununa öncelik verirken Ermenistan bunun aksine önkoşulsuz bir diplomasi kurmak ve sınırların açılmasına öncelik vermiştir. Görüşmelerde bir ilerleme sağlanamadığı halde Ermenistan görüşmelere devam edilmesinden yana olduğunu açıklamıştır. Aynı yıl Türkiye'de genel seçimler ve Ermenistan'da başkanlık seçimleri olması dolayısıyla görüşmelere ara verilmiştir. Robert Koçaryan devlet başkanı seçildikten sonra Dışişleri Bakanları yeniden bir yıl içerisinde üç görüşme yapmış ama görüşmelerde net bir sonuç alınmamıştır. Bu görüşmeler sırasında Türkiye Azerbaycan'da ortaya çıkan tedirginlik ve rahatsızlığın giderilmesi amacıyla ister asılsız soykırım iddiasından vazgeçilmesi ister de

¹⁶⁶Emin Yakışıklı, a.g.t., s. 71-75.

¹⁶⁷Emine Vildan Özyılmaz, Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ, Yüksek Lisans tezi T.C. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Ankara-2013. s.195-197.

Karabağ sorununun çözümlenmesi temel şartlardan biri olduğunu açık olarak dile getirmiştir. Sonra Ermenistan yeni Türkiye hükümetinin eski hükümetten politik bakımdan hiç bir farkı olmadığını açıklayarak umut edilen değişikliğin mümkün olmayacağı açıklamasını yapmıştı¹⁶⁸.

2005 yılına gelindiğinde ise 1915 sözde soykırım olaylarının doksanıncı yıl dönümünde Avrupa ve ABD’de yaşayan Ermeniler Osmanlı Türkleri Ermeni toplumuna soykırım yaptı bunu kabul etmeli iddiaları yeni bir dönemi başlatmıştı. Sözde soykırım iddiası çerçevesinde Erivan’da 20-22 Nisan 2005 yılında En Büyük Suç, En Büyük Meydan Okuma; Soykırım ve İnsan Hakları başlıklı konferans yapılmıştır. Bu konferansta Ermeni asıllı Türkiye vatandaşları olan Etyen Mahçupyan ve Hrant Dink’in yanında Baskın Oran, Murat Belge, Taner Akçam da katılmıştı. Bu ilişkiler tüm olumsuzluğa rağmen Türkiye’de yeni bir hamle yapılarak Van’ın Akdamar adasında bulunan Kiliseyi restore ederek 29 Mart 2007 yılında müze olarak açılmıştı. Açılışa Ermeni patriği dâhil dünyanın tüm Ermeni cemaat liderleri açılışa davet edilmişti. Türkiye’nin o dönemki Cumhurbaşkanı 7 Kasım 2007 yılında Azerbaycan ziyaretinde Azerbaycan Parlamentosunda yapmış olduğu konuşmada Azerbaycan Türkiye ilişkilerinden bahsederek Ermenistan’la olan sorunlara vurgu yapmıştı. Azerbaycan Türkiye ilişkilerinin ekonomik ve siyasi olarak çok yüksek seviyede ilerlediğini söyleyen Abdullah Gül Ermenistan’ın ise Türkiye’ye karşı düşmanca tutum içerisinde olduğunu komşusu Azerbaycan’ın topraklarını işgal altında tutmasının barış için bir tehlike olduğuna vurgu yapmıştı. Abdullah Gül aynı zamanda Türkiye’nin Ermenistan’ın bağımsızlığını 16 Aralık 1991 yılında tanıdığını ve Karadeniz devleti olmadığı halde Karadeniz Ekonomi İşbirliği Teşkilatına davet ettiğini buna rağmen Ermenistan’ın diplomatik ilişkiler kurulmasında hep engel yarattığını vurgulamıştı¹⁶⁹.

¹⁶⁸Kudret Çeltekligil,1990 Sonrası Azerbaycan-Ermenistan İlişkilerinde Dağlık Karabağ Sorunu. T.C. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası ilişkiler Bilim Dalı. İstanbul - 2012 (Yüksek Lisans Tezi) s.72-72.

¹⁶⁹Kamil Süleymanov, a.g.e., s. 152-158.

Daha sonraki prosedürlere bakarsak Ermeni dış politikasında değişen bir durum olmadığını görebiliriz. 2009 yılında Bursa’da gerçekleşen Türkiye-Ermenistan futbol maçına Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün daveti üzerine Ermenistan cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan’ın katılması iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi için Türkiye tarafından atılan çok olumlu bir adım olarak gösterilebilir. Fakat, maç sırasında stat çevresinde herhangi bir protesto ve Azerbaycan bayrağının açılması engellenmiştir. Bununla beraber Azerbaycan ve Türkiye arasındaki sıcak ilişkileri bozmaya çalışan bazı güçler tarafından yırtılmış Azerbaycan bayraklarının çöp kutularına atılmasını gösteren foto ve video görüntüleri gazete ve TV’ler vasıtasıyla dünya kamuoyuna duyurmayı başarmışlardı.

Aslında Erivan’da ve Bursa’da yapılan futbol diplomasisi Ermenistan tarafından Azerbaycan ve Türkiye arasındaki kardeşlik temeline dayanan ilişkilerin bozulması için kullanılmaya çalışıldı. Nitekim bu görüşmelerden çok zaman geçmeden Ermenistan her zamanki tutumunu yeniden uygulamaya başlayarak klasik politikalarına dönmüştü¹⁷⁰.

Gümümüzde Türkiye Azerbaycan ilişkileri yüksek ekonomi, stratejik ve enerjik işbirliği temeline dayanarak yüksek seviyede devam etmektedir. Bunun yansıra Türkiye Azerbaycan arasında büyük ticaret devriyesi mevcuttur. Dolayısıyla, Türkiye Azerbaycan ilişkileri bu şekilde değerlendirebilir. Elbette ki Azerbaycan Türkiye'nin makro anlamda dış politikasına etki edemez. Ancak Kafkasya bölgesinde etkili olmak isteyen Türkiye bölgesel sorunları ilgilendiren kararlarq imza atmak zorundadır. Elbette bu sorunların başında Yukarı Karabağ sorunu yer almaktadır¹⁷¹.

¹⁷⁰Kamil Süleymanov, a.g.e.,s.147.

¹⁷¹Elhan Süleymanov, Vurğun Süleymanov, Ermenistan’ın Azerbaycan’a karşı silahlı tecavüzü ve işkâlin ağır neticeleri, s.104-106.

4.2.3. Pakistan Örneği

Üst kısımlarda Yukarı Karabağ'la ilgili İİT üyesi olan İran ve Türkiye örneğini gösterdim. Bu örneklerde İran'ın ikili ve esnek politikası, Türkiye'nin ise Yukarı Karabağ'la ilgili keskin tutumunu göstermeye çalıştım. Bu kısımda ise İİT'nin üyesi olan ve Azerbaycan'ın bağımsızlığın Türkiye'den ve Romanya'dan sonra üçüncü olarak tanıyan Pakistan örneğini göstermeye çalışacağım¹⁷².

Pakistan Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra bağımsızlık kazanan Azerbaycan'ı 1991 yılının Ekim ayında itibaren resmi devlet olarak tanıyan ilk üç devletten birisidir.

Azerbaycan-Pakistan diplomatik ilişkilerinin temeli 1992 yılının Haziran ayında kurulmuştur. Bakü'de Pakistan Büyükelçiliği 1993 yılının Mart ayında açılmıştır. Azerbaycan ise İslamabad'da kendi diplomatik misyonuna 1997 yılının Ağustos ayında başladı.

Pakistan Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıdığı ilk günden itibaren Azerbaycan'ın siyasi çıkarlarını kesin bir dille savunmuştu. İİT'de önemli devletlerinde bir olan Pakistan 30 Nisan 1993 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin toplantısında Ermenistan ve Azerbaycan arasında sorunlu bölge olan Yukarı Karabağ'la ilgili çıkarılan 822¹⁷³ sayılı karar kabul edildiğinde oturum başkanlığı yapmıştı¹⁷⁴. BM Güvenlik Konseyi'ne rehberlik eden Pakistan bu dönemde Yukarı Karabağ'la ilgili Azerbaycan'ın lehine verilen dört kararın kabul edilmesinde çok önemli görevler üstlenmiştir.

Bağımsızlığın ilk yıllarında Azerbaycan'a desteğini esirgemeyen Pakistan daha sonraki yıllarda da bunu devam ettirmiştir. Pakistan Yukarı Karabağ sorunu ile

¹⁷² Azerbaijan Pakistan 20 Years of Friendship and Cooperation. s.65.

¹⁷³ United Nations, Security Council, S/RES/822, 30 Nisan 1993.

¹⁷⁴ Cavid Mövsümlü, Modern Dönemde Pakistan - Azerbaycan İlişkileri 1991-2013, Tarih ve onun sorunları dergisi, Bakü Devlet Üniversitesi yayınları s.124-126.

ilgili kesin tutumunu ortaya koyarak Azerbaycan'a destek vermektedir. Pakistan bugün kadar Ermenistan'la diplomatik ilişkiler kurmayan ve hatta onu bir devlet olarak tanımayan bir ülkedir. 2012 yılının Şubat ayında Pakistan Senatosu'nun Dış İlişkiler Komitesi Azerbaycan'la ilişkilerini daha da güçlendirmek amacıyla "Hocalı Olayı'nı (26 Şubat 1992) soykırım olarak tanımıştır. Azerbaycan da ayrıca Keşmir ve Cammu sorunlarında Pakistan'ı tam olarak desteklemektedir. Azerbaycan Pakistan'ın sorunlu bölgesi olan Keşmir sorununun çözülmesi için İİT'de kurulan temas grubunun üyesidir. Aynı zamanda Pakistan da Yukarı Karabağ sorununun çözülmesi için İİT'de kurulan temas grubunda üye olarak görev yapmaktadır. Her iki devlet İİT ve diğer Uluslararası toplantılarda aynı çıkarlar üzerinde kayıtsız şartsız bir birilerin desteklemektedirler¹⁷⁵.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra iki ülke arasında düzenli olarak üst düzey ziyaretler yapılmıştı. Pakistan'ın Azerbaycan'a ilk resmi ziyareti 1995 yılında eski Cumhurbaşkanı Serdar Faruk Ahmet Leghqari tarafından yapılmıştır. Daha sonra diplomatik ilişkilerin daha da geliştirilmesi amacıyla Azerbaycan'ın eski cumhurbaşkanı Haydar Aliyev 1996 yılında Pakistan'a ziyarette bulunmuştu. Ayrıca eski Cumhurbaşkanı Pervez Müşerref, 2004 yılının Temmuz ayında Bakü'yü ziyaret etmiş ve buna karşılık olarak 2005 yılı Nisan ayında Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Pakistan ziyareti olmuştur. 2006 yılının Mayıs ayında eski Başbakan Şaukat Aziz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün IX, 2012 yılının Ekiminde ise Başkan Asif Ali Zardaki İİT'nin XII. Zirve toplantısına katılmak amacıyla Azerbaycan'ı ziyarette bulunmuştu. Pakistan'ın şimdiki Cumhurbaşkanı Memnun Hüseyin 11-14 Mart 2015 tarihlerinde Azerbaycan'a ziyarette bulunmuştu. 2015 yılında yapılan ziyarette iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. Ziyaret çerçevesinde iki Devlet arasında "Stratejik Ortaklık Hakkında Bildiri" yi imzalamıştı. Bu görüşmede ayrıca iki devlet arasında savunma, enerji, bilgi teknolojileri ve birtakım yeni projeler imzalanmıştı.

¹⁷⁵Bağımsız Azerbaycan'ın 25 yılı Büyükelçilerin gözüyle. Devlet bağımsızlığını yeniden kazanmasının 25. yıldönümü, makaleler toplusu, 2016 Azerbaycan – Pakistan, 245.

Sonuç itibariyle Azerbaycan ve Pakistan arasındaki diplomatik ilişkileri bu şekilde incelemek mümkündür¹⁷⁶.

Azerbaycan Cumhuriyeti kendi bağımsızlığını kazandıktan sonra Pakistan İslam Cumhuriyet ile siyasi ve ekonomik alanda çok önemli bir pozisyon yakalamıştır. Örneğin Azerbaycan:

1. Azerbaycan, Cammu ve Keşmir meselesinde Pakistan'ı her zaman desteklemiş ve 2012 yılından itibaren ise Keşmir sorununun çözülmesi için İİT bünyesinde faaliyet gösteren temas grubunun üyesidir.
2. 2005 yılında Pakistan'ın Muzafferabad bölgesinde meydana gelen depremden sonra bölgenin yeniden yapılması için Azerbaycan tarafından 1 milyon dolar değerinde yardım yapılmıştı.
3. 2010-2011 yıllarında Pakistan'da meydana gelen taşkınlar sırasında Azerbaycan Pakistan'a 1 milyon dolara yakın yardım yapmıştır. Aynı zamanda Pakistan'a çeşitli alanlarda küçük ölçekli insani yardımlar yapmıştır.
4. Azerbaycan Pakistan'ın çeşitli uluslararası kuruluşlarda adaylığını her zaman desteklemektedir¹⁷⁷.

Pakistan İslam Cumhuriyeti dış politikada her zaman Azerbaycan'ın savunucusu olmuştur. Örneğin Pakistan:

1. Pakistan 1992-1994 yılının başlayan Karabağ savaşı sırasında Azerbaycan'a 1 milyon dolar değerinde yardımda bulunmuştur.
2. BM Güvenlik Konseyi'nde Yukarı Karabağ sorunu üzerine kabul edilen kararlarda önemli rol oynamıştır. Aynı zamanda Azerbaycan'ı tüm uluslararası toplantılarda, karşılıklı özellikle İİT'de tam olarak desteklemiştir.

¹⁷⁶ Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Bünyesinde Strateji Araştırma Merkezi, “BEST-TMS yayınları, Bakü 2016, Bağımsız Azerbaycan'ın 25 yılı Büyükelçilerin gözüyle, a.g.m., s. 246.

¹⁷⁷ Azerbaycan Pakistan İlişkileri (http://www.mfa.gov.az/files/file/Azerbaycan_-_Pakistan_munasibetleri_08.08.2014.pdf)

3.Ayrıca Pakistan Yukarı Karabağ sorunu ile ilgili İİT bünyesinde kurulan temas grubunun üyesidir.

4. Pakistan Yukarı Karabağ ve çevresindeki 8 ili işgal ettiği için Ermenistan'ı resmi devlet olarak tanımayan tek ülkedir.

5. Pakistan Senatosu'nun Dışışleri Komitesi 1 Şubat 2012 yılında Hocalı Olayını soykırımın olarak tanımıştır.

6.Pakistan Azerbaycan'ın çeşitli uluslararası kuruluşlarda adaylığını her zaman desteklemektedir¹⁷⁸.

4.3. Karabağ Sorununun Çözümüne Yönelik İİT Kararları

21 Ağustos 1969 yılında İsrail işgalinde bulunan Kudüs şehrinde başlayan El-Aksa (Mescidin yakılması) olayı sonrasında İslam dünyasında yeni bir uyanış dönemi başlamıştı. İslam dayanışması kapsamında uluslararası örgüt kurma fikri ortaya çıkmıştır. Bu mesele ilk kez 22-25 Eylül 1969 yılında Fas'ın başkenti Rabat'ta Müslüman ülkelerin devlet ve hükümet başkanları birinci toplantısında siyasi çözüme kavuşmuştur. Bu toplantıda kabul edilen karar ve bildirimlerde devletlerarası ekonomi, bilim, kültür ve diğer alanlarda işbirliği aynı zamanda karşılıklı sorunların BM ilkeleri doğrultusunda çözülmesi konusunda yükümlülükte bulunmuştur. Böylelikle İslam İşbirliği Teşkilatı (eski ismi İslam Konferansı Teşkilatı) kurulmuştu¹⁷⁹.

1972 yılının Mart ayında Cidde şehrinde düzenlenen Dışışleri Bakanları üçüncü toplantısında, İslam İşbirliği teşkilatının anayasası 30 devlet tarafından kabul edilmesinden sonra teşkilat hukuki statüye ulaşmıştı. Kabul ettiği kararlara göre İslam dünyasındaki sorunlar tartışılacak ve bu çerçevede örgütün politikaları koordine edilecektir. Bu politikalar oy birliği ile itiraz olmadığı takdirde kabul

¹⁷⁸Bağımsız Azerbaycan'ın 25 yılı Büyükelçilerin gözüyle ,a.g.m., s. 247.

¹⁷⁹ Ekmeleddin İhsanoğlu, a.g.e., s. 47-79 ; Bünyamin Keskin, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT):Tarihi, Yapısı ve Geleceği. SETA perspektif. Sayı 125. Nisan 2016.

edilecektir. İİT'nin esas amacı kurulan örgüt içerisinde İslam dayanışmasını güçlendirmek devletler arasında işbirliğini geliştirmek, ırkçılığı ve sömürgeciliği kaldırarak uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması, kutsal toprakların kurtarılıp korunması uğrunda mücadeleyi koordine etmekten ibaretti. İİT her zaman BM ile yoğun işbirlikleri içerisinde olmuş ilk defa 1975 yılında BM yanında gözlemci statüsü almıştı. BM ile İKT arasında işbirliği hakkındaki karar ise BM Genel Kurulunun 36.oturumunda yapılmıştı¹⁸⁰.

İsmi 28 Haziran 2011 tarihinde örgütün 38. toplantısında değiştirilerek İslam İşbirliği Teşkilatı yapılmıştı. Hâlihazırda 58 üyeden ibaret olan örgüt BM'den sonra dünyanın en büyük örgütü olarak faaliyetini sürdürmektedir¹⁸¹.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığın kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti 1991 yılının 9-11 Aralık tarihinde İİT'nin Senegal'ın başkenti Dakar 'daki İslam Zirvesi'nin olağan 6. toplantısında 46. üye olarak örgüte kabul edilmiştir. Kendi bağımsızlığını kazanan Azerbaycan uluslararası hukukun aktörü olarak kabul edildiği ilk uluslararası örgüt İİT'dir. O dönemde Azerbaycan'ın İİT'ye kabul edilmesi Ermenistan tecavüzüne uğradığından dolayı İslam devletleri tarafından desteklenmesi çok önemliydi. Azerbaycan'ın örgüte başvurması üzerine İİT'nin genel sekreteri Hamid Algabid kendi yardımcısı olan Muhammed Mohsi rehberliğindeki ekip Azerbaycan'daki siyasi durumu değerlendirmek ve Yukarı Karabağ sorununun barış yolu ile çözülmesi için Azerbaycan'a gönderdi. Gönderilen temsilcilerin bazıları Azerbaycan'da, Ermenistan'da, Türkiye'de, İran' da ve Rusya' da bulunmuşlardı. Aynı zamanda ekip içerisinde bulunan BM'in özel temsilcisi Yukarı Karabağ sorunu ile ilgili danışma içerikli görüşmeler yapmıştır¹⁸².

İİT ilk defa 1993 yılında Pakistan'ın Karaçi şehrinde gerçekleşen dışişleri bakanları 21. toplantısında Yukarı Karabağ sorunu ile ilgili karar kabul etmişti. Çıkarılan kararda Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı yapmış olduğu saldırganlık ve

¹⁸⁰Süleyman Sırrı Terzioğlu, a.g.e., s. 4-8. ; Ekmeleddin İhsanoğlu, a.g.e, s. 59.

¹⁸¹ Süleyman Sırrı Terzioğlu. a.g.e.s. 4-5.

¹⁸²Mehdiyev Elvin, a.g.t., s 40-41.

Azerbaycan topraklarını işgali kesin şekilde kınanmıştı. Kararda Ermenistan'ın askeri saldırganlığı sonucu Azerbaycan'da insani yaşam durumunun dayanılmaz seviyeye gelmesinden bahsedilmekteydi. Ermenistan'ın bu tutumu uluslararası barış için tehlike olduğundan, barışı sağlamak için bu devletin silahlı birliklerini Azerbaycan topraklarından çekmesi gerektiği belirtilmişti. Bunun yanı sıra, sorunun uluslararası sistemde tanınmış sınırın çerçevesinde çözülmesi tavsiye edilmektedir. Pakistan Karaçi şehrinde gerçekleştirilen dışişleri bakanlarının 21. toplantısının tam incelediğimiz zaman göremek olur ki oturum Pakistan tarafında yurutulması ve Türkiye ile birlikde Azerbaycan yönümlü tutum sergilemesiyle dostluk ve islami kimliğin öne çıktığını göre biliriz. Bu bağlamda Türkyenin ve Pakistanı beraber olarak Azerbaycan destek göstermesi İİT'nin üye olan devletler tarafından tam olarak desteklenmiştir.¹⁸³.

1994 yılında Kazablanka'da gerçekleşen İİT'nin 7. İslam Zirvesi toplantısında ve Dışişleri Bakanları 22. Konferansın'da Yukarı Karabağla ilgili bir karar daha kabul edilmişti. Alınan bu kararda Azerbaycan'ın topraklarının %20'sinin Ermenistan tarafından işgal edilmesi kesin dille kınanarak kötülenmiş ve savaş nedeniyle Azerbaycan'da 1 milyon kadar göçmenin zor durumda kalmasından endişe duyulduğu ifade edilmişti.1996 yılında Endonazya'nın başkenti Cakarta'daki İİT Dışileri Bakanlarının 24. toplantısında önemli bir karar daha kabul edilmişti. Bu kararın önceki kararlardan en önemli farkı somut bir nitelik taşımasıydı. Yani bu toplantının bir önceki toplantıdan ayırtıran en önemli nitelik çatışmanın net bir şekilde isimlendirilmesi idi. Daha önceki kararın başlığı Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki çatışma, çıkarılarak Ermenistan tarafından işgal edilen Azerbaycan toprakları olarak başlığı değiştirilmiştir. Bu kararda Ermenistan'ın işgalci ve saldırgan politikaları kesin dille kınanmış ve işgal altındaki toprakların en kısa zamanda boşaltılması talebinde bulunulmuştur. Aynı zamanda Ermenistan'ın bu tutumunun barış sürecine sorun çıkardığı vurgulanmıştı. Savaştan dolayı zorunlu göçmenlerin artması insani durumların çok kötü olmasından dolayı uluslararası

¹⁸³Elçin Ahmadov, Ermenistan'ın Azerbaycan'a Tecavüzü Tahlili(1987-2011. s. 860.

kamuoyunda Azerbaycan'daki bu soruna mali yardım sağlanması için ricada bulunmuşlardı¹⁸⁴.

1997 yılının 23-24 Mart tarihlerinde Pakistan'ın başkenti İslamabad'daki İslam Zirvesi'nin olağanüstü toplantısında Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü bir daha desteklenmiştir. Kararın 10. maddesinde Ermenistan'ın işgalci politikası bir daha kesin bir dille kınanmış ve Ermenistan'ın en kısa zamanda işgal ettiği Yukarı Karabağ topraklarının boşaltılması talebinde bulunulmuştur. 8-11 Aralık 1997 tarihinde İran'ın başkenti Tahran'daki 8. İslam Zirvesin 'de Tahran Deklarasyonu'nun 8. maddesi bizzat Yukarı Karabağ sorunu ile ilgili olmuştur. Bununla beraber, bu karar daha sonra yapılan Cakarta oturumunun kararları ile bir daha yeniden teyit edilmişti. Böylelikle, Tahran'da kabul edilen Deklarasyon 'da Azerbaycan'ın çıkarlarının tümü savunulmuştu. Tahran toplantısını bir önemi de şudur ki Kazablanka'daki 7. olağan İslam Zirvesi'ndeki toplantıdan çıkan "Ermenistan ve Azerbaycan Arasındaki Çatışma Hakkında" kararın ismi 8. Zirve toplantısında ismi değiştirilerek "Ermenistan'ın Azerbaycan'a Karşı Saldırısı Hakkında" karar olarak adlandırılmıştı¹⁸⁵.

2000 yılının 12-13 Kasım'ında Katar'ın başkenti Doha'daki 9. İslam Zirve toplantısında bugüne kadar alınan tüm kararlar yeniden incelenerek bir kez daha teyit edildi. Teyit edilen kararlarla beraber işgal edilmiş Azerbaycan topraklarında yok edilen tarihi-kültürel İslam medeniyetinin korunması için çok önemli kararlar kabul edildi¹⁸⁶.

Genel olarak İslam İşbirliği Teşkilatı'nın aldığı tüm karar ve belgeler her zaman Azerbaycan'ına lehine olmuştur. Bu prosedür İİT'nin tüm toplantılarında devam etmiş bazen yeni kararlar alınmış bazen de karar yeniden teyit edilmişti. Bu kararları incelediğim zaman Yukarı Karabağ sorunu üzerinde tüm kararların

¹⁸⁴Elçin Ahmadov, a.g.e., s.864-866 ; Azerbaycan Cumhurbaşkanı İşler-Daire Başkan Kütüphanası İslam Konferansı Teşkilatı (İKT) s.178-179.

¹⁸⁵Elçin Ahmadov, a.g.e., s. 868-872.

¹⁸⁶Elçin Ahmadov, a.g.e., s. 873-877.

alındığını görebiliriz. Mesala, 2000 yılında Kuala Lumpur, 2001 yılında Bomako, 2002 yılında Hartum, 2003 yılında Tahran, 2004 yılında İstanbul, 2005 yılında San'a, 2006 yılında Bakü, 2007 yılında İslamabad, 2008 yılında Kampala ve 2009 yılında Şam aynı zamanda 2003 yılında Putraca'daki 10. İslam Zirvesinde ve 2008 Dakar'daki 11. toplantılarda Ermenistan'ın tecavüzkar siyaseti kesin dille kınanmıştı. Ve Azerbaycan topraklarından derhal kayıtsız şartsız çıkması talebinde bulunulmuştu¹⁸⁷.

Ayrıca, 2008 yılında baş tutan 11. Zirve toplantısında İİT yeni nizamnamesi kabul edilmişti. Kabul edilen yeni nizamname Azerbaycan için ayrı bir öneme sahipti. Bu nizamnamenin temel amaçlar kısmına Azerbaycan'ın Temsilcilerinin çalışmaları sonucu topraklarının işgal altında olan devletlerin toprak bütünlüğünü sağlama hakkının yeni bir hüküm kabul edilmişti¹⁸⁸.

Son yıllarda Azerbaycan ve İİT arasındaki ilişkiler yeni bir aşamaya girmişti. İlk aşama daha çok siyasi belge ve kararlardan çıkarılmasında daha çok destek toplayarak Yukarı Karabağ sorununu dünya kamuoyuna duyurmaktan ibaret kalmıştı. İkinci aşama ise daha çok Hocalı 'ya Adalet kampanyası çerçevesinde yapılmaktadır. Hocalı katliamını soykırım olarak tanıyan ilk uluslararası örgüt İİT'dir. Sonuç olarak İİT'ye üye devletler Azerbaycan'ın haklı davasında taraftar olarak adil bir şekilde toprak bütünlüğü çerçevesinde destek vererek İslam dayanışmasına sadıktır¹⁸⁹.

¹⁸⁷ Organization of the Islamic Conference, Resolution No12/21-P Resolution No.14/26-P, Resolution No.17/27-P, Resolution No.21/28-P, Resolution No 21/9-P(IS), Resolution No 20/29-P, Resolution No 13/30-P, Resolution No 12/10-P(IS) Resolution No 10/31-P, Resolution No9/32-P, Resolution No 9/33-P, Resolution No7/34, Resolution No.10/11-P(IS), Resolution No 2/11-E (IS); Süleyman Sırrı Terzioğlu, a.g.e.,s.79-80.

¹⁸⁸ Azerbaycan Cumhurbaşkanı İşler-Daire Başkan Kütüphanesi. İslam Konferansı Teşkilatı (İKT) s.119-122.

¹⁸⁹ Elçin Ahmadov, a.g.e., s.873-874.

SONUÇ

XIX. yüzyılın başlarına kadar Yukarı Karabağ Azerbaycan'ın sınırları içinde bir toprak parçasıydı. Fakat, XVIII. yüzyılın sonları XIX. yüzyılın başlarından itibaren Çarlık Rusya'sının Güney Kafkasya'da işgalci bir politika izlemesi sonucunda Yukarı Karabağ siyasi anlam taşımağa başlamıştı. XIX. yüzyılın başlarından itibaren Çarlık Rusya'sı ve İran(Kaçarlar Devleti) arasında Azerbaycan coğrafyası üzerindeki mücadele savaşa dönüşmüştür. 1804-1812 ve 1826-1828 yılları arasında yapılan savaşları Çarlık Rusya'sı kazanmış,1813 Gülistan ve 1828 Türkmençay antlaşmasıyla Kuzey Azerbaycan'da hâkim güce dönüşmüştü. Çarlık Rusya'sı Kuzey Azerbaycan ve özellikle Yukarı Karabağ'da kendi otoritesini pekiştirmek için İran ve Osmanlı topraklarından (özellikle Doğu Anadolu'dan) Ermeni ahalisinin buraya iskân edilmesi projesi üzerinde çalışmaya başladı. Özellikle, Çarlık Rusya'sı 1828 yılında İran'la imzaladığı Türkmençay antlaşmasının 15. maddesi ve 1829 yılında Osmanlı Devleti ile imzaladığı Edirne antlaşmasının 11. maddesi gereğince Ermenilerin Azerbaycan topraklarına iskân edilmesinde kararlı olduğunu göstermişti.

Çarlık Rusya'sı tarafından Ermenilerin İran ve Osmanlı topraklarından Güney Kafkasya'ya ve özellikle Azerbaycan topraklarına (Yukarı Karabağ, Nahcivan ve Revan) iskân edilmesi için komisyon oluşturmuş, Ermeni ahalisinin İran ve Osmanlı topraklarındaki taşınmaz emlaki garanti altına almıştır. İran ve Osmanlı topraklarında iskân edilen Ermeni ahalisi genelde Azerbaycan'ın Revan, Yukarı Karabağ, Zengezur ve Nahcivan bölgelerine yerleştirilmişti. Ermeni ahalisinin Azerbaycan topraklarına iskân edilme süreci XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam etmiştir. İskân edilen Ermeni ahalisine verimli topraklar tahsis edilmiş ve üç sene devlet vergilerinden muaf tutulmuşlardır. Çarlık Rusya'sından tüm alanda destek alan Ermeni ahalisinin oranı Müslüman-Türk ahalisi ile mukayesede hayli artmıştır. Biz bu değişim dönemini Kafkasya Rus ordusunun komutanı olan Yermalov tarafından hazırlanan(1805-1822) statistik bilgilerde açıkça görebiliriz. Diğer bir Rus devlet adamı Şavrov' un kayıtlarında Kuzey Azerbaycan'ın Yukarı Karabağ, Revan ve Nahcivan topraklarındaki Ermeni ahalisinin sayısının arttığı gözükmektedir.

Dönemin istatistik verilerinden yola çıktığımız zaman Yukarı Karabağ'ın nüfusunun %78,3'ü Azerbaycan Türklerinden, %21,7'sinin Ermeni ahalisinden ibaret olduğunu görebiliriz. Fakat, Yukarı Karabağ'daki Ermeni ahalisinin oranı sabit kalmamış ve her geçen gün Azerbaycan Türk ahalisine göre daha fazla artmıştır.

Çarlık Rusya'sı tarafından Güney Kafkasya'ya iskân edilen Ermeni ahalisi için ilk dönemlerde siyasi bir ortam oluşturulmuş ve 1828 yılında Revan ve Nahcivan Hanlıklarının toprakları üzerine Ermeni vilayeti kurulmuştur. Fakat 1846 senesinde Çarlık Rusya'sı bu vilayeti ortadan kaldırmış ve Guberniye adıyla bir yönetim sistemi oluşturmuştur. 1849 yılında Revan Guberniyası oluşturulmuş ve Ermeni ahalisinin bu oluşumun içerisindeki konumu dış müdahaleler sonucunda artırılmıştı.

I. Dünya Savaşı sırasında Yukarı Karabağ'da nüfus dengesi altüst olmuştur. Bu sebeple savaş sırasında Türk ahalisinin büyük bir kısmı çeşitli nedenlerden dolayı göç etmiş, Ermeni ahalisi ise daha fazla göç alarak üstün bir pozisyon yakalamıştır. Dönemin istatistik verilerine göre I. Dünya savaşı yıllarında Ermeni nüfus oranı %46'ya yükselmiştir. Buna rağmen hala I. Dünya savaşı yıllarında Yukarı Karabağ bölgesinde Azerbaycan Türkü ahalisinin sayısı çoğunluğu teşkil etmekteydi.

1917 yılının Şubat Devrimi sonucunda Çarlık Rusya'sı yıkılmış ve bunun sonucunda Güney Kafkasya'da siyasi otorite zayıflamıştır. Bundan istifada eden Ermeni çeteleri Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde, özellikle Yukarı Karabağ, Revan, Nahcivan ve Bakü şehrinde Müslüman-Türk ahaliye karşı katliamlara başlamıştır. 1918 yılının Mart-Nisan aylarında Ermeni çeteleri tarafından Azerbaycan'ın en önemli şehirlerinde: Bakü, Kuba, Şamahı ve Lenkaran'da katliamlar yapılmış ve 200 binden fazla Türk-Müslüman ahali katledilmişti. Bu katliamlar Taşnak ve Hınçak partileri öncülüğünde yapılmaktaydı. 1918 yılının Mayıs ayından itibaren Osmanlı Devleti'nin müdahil olmasıyla Ermeni çetelerinin direnci kırılmış ve Kuzey Azerbaycan'daki Müslüman-Türk ahalisi fiziki olarak yok edilme politikasından kurtarılmıştı.

Çarlık Rusya'sının siyasi otoritesinin yıkılması Güney Kafkasya 'da bir siyasi kargaşa ortamını oluşturmuştu. Güney Kafkasya'daki siyasi partiler bu durumun kontrol altına alınması için bir takım öneriler vermiştir. Özellikle Azerbaycan Türk ahalisi, Ermeniler ve Gürcülerden oluşan bir Güney Kafkasya siyasi kurumunun oluşturulması ön görülmekteydi. Sırası ile Zakafkasya Komitesi, Zakafkasya Komiserliği ve Zakafkasya Seymi (Mavera-yı Kafkas) oluşturuldu. Fakat bu kurumların hiçbirisi Güney Kafkasya'daki siyasi istikrarsızlığı ortadan kaldıramadı ve kendini feshetmek zorunda kaldı.

26 Mayıs 1918 yılında Mavera-yı Kafkas (Transkafkasya) Cumhuriyeti'nin feshedilmesi sonucu Güney Kafkasya'da üç bağımsız devlet ortaya çıkmıştı (Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan). Güney Kafkasya'da üç devlet bağımsızlığını ilan ettikten sonra milli devletçiliğin oluşumu istikametinde önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Fakat 28 Mayıs 1918 yılında Tiflis'te ilan edilen Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ilk günden itibaren Yukarı Karabağ'da azınlık durumunda olan Ermeni ahalisi tarafından yapılan olumsuz olaylarla karşı karşıya gelmiştir. AHC'nin yöneticileri Yukarı Karabağ'daki olayları kontrol altına almak için Revan şehrini yeni kurulmuş Ermenistan Cumhuriyeti'nin başkenti olarak tanıdı. Bu adım Yukarı Karabağ'daki olayları dizginlemedi ve yeni çatışma ortamı oluştu. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Hükümeti tarafından Yukarı Karabağ'daki Ermeni olaylarını kontrol altında almak için 1919 yılında Karabağ General Gubernatorluğu adıyla bir idare oluşturuldu. İdarenin başına atanan Hosrovpasha Bey Sultanov Karabağ'daki Ermeni olaylarını tamamen kontrol altına aldı. Özellikle 1920 yılının Mart ayında Sovyet Rusya'sının desteği ile Yukarı Karabağ'daki Ermenilerin silahlı kıyamı başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

27 Nisan 1920 yılında Sovyet Rusya'sının XI. Kızıl Ordusu Başkent Bakü'yü işkâl ederek Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ni ortadan kaldırmıştır. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin yıkılması Yukarı Karabağ'daki Ermeni olaylarının yeni bir döneme girmesini etkilemiştir. Ermeniler Sovyet Rusya'sının yönetimindeki etkili Ermeni siyasilerin konumundan istifade ederek Azerbaycan'ın Yukarı Karabağ toprakları ile beraber Zengezur ve Nahcivan topraklarında iddiada bulundular.

Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin yıkılmasından sonra onun yerine kurulan Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin yöneticilerinin büyük çoğunluğu tarafından Ermenilerin toprak istekleri makul karşılanmış ve ilk etapta Zengezur toprakları Azerbaycan'dan koparılarak Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne verilmişti. Bu etaptan sonra Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti tarafından Nahcivan ve Yukarı Karabağ topraklarının kendilerine verilmesi ile ilgili çalışmalar devam ettirilmişti. Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Devlet başkanı Neriman Nerimanov'un çalışmaları sonucunda Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bu isteği başarısız olmuş, fakat Sovyetler Birliği'nin yönetimindeki Ermeni asıllı siyasilerin etkisiyle Yukarı Karabağ 1923 yılında Ermeni çoğunluk baz alınarak Özerk Cumhuriyet ilan edilmiştir.

SSCB'nin dağılma sürecinde Ermenistan tarafından Yukarı Karabağ üzerinde yeniden toprak iddiaları ortaya atıldı. 1980 yılının sonlarına doğru Ermenistan tarafından desteklenen Yukarı Karabağ icması Azerbaycan Devlet kurumlarını tanımayarak çatışma ortamı oluşturmaya başladılar. Azerbaycan Devleti tarafından Ermeni icmasını taşkınlıkları bitirme maksadıyla Yukarı Karabağ Özerk Cumhuriyeti'nin özerkliği feshedildi. Fakat bu adım Yukarı Karabağ'daki Ermeni çetelerinin kontrolden çıkmasına sebep oldu. Ve Ermenistan'ın olaylara müdahil olması sonucunda savaş patlak verdi. Bu savaş sonucunda Azerbaycan Yukarı Karabağ toprakları ile beraber onun etrafındaki 8 İlle (Kelbecer, Laçın, Kubadlı, Zengilan, Cebayıl, Fizuli, Ağdam ve Akdere) beraber toplam % 20 toprağını kaybetmiştir.

İslam İşbirliği Teşkilatı, 1991 yılından itibaren Yukarı Karabağ sorununun çözülmesi için BM ve AGİT'le beraber çok önemli çalışmalar yapmıştır. Özellikle, 1993-2009 yılları arasında İİT tarafından Karabağ sorunu ile ilgili hukuki bakımdan çok önemli kararlar kabul edilmişti. Yukarı Karabağ'da savaş daha da aktif aşamaya geçtiği sırada İİT bölgeye ilk delegesini göndermiş ve bölgeyle ilgili ilk raporunu yayınlamıştır. 1993 yılının 9-11 Aralık tarihinde Azerbaycan İslam Zirvesi'nin olağan 6. Zirvesi'nde 46. üyesi olarak örgüte dâhil olmuştur. Örgüt ilk defa 1993 yılında Pakistan'ın Karaçi şehrindeki Dışişleri Bakanları'nın 21. toplantısında

Azerbaycan'ın işgal edilmiş Yukarı Karabağ toprakları ile ilgili ilk karar çıkarılmıştı. Çıkarılan kararda Ermenistan'ın saldırgan politikası kesin dille kınanmıştı. Aynı zamanda Azerbaycan'da savaş sonucu kendi topraklarından mülteci durumuna düşmüş 1 milyondan fazla insanın ekonomik durumundan da bahsedilerek Ermenistan'ın bu tutumunun uluslararası barış için bir tehlike olduğu belirtilmiştir.

İİT'nin 1994 yılındaki 7. İslam Zirvesi'nde ve Dışişleri Bakanları'nın 22. Zirvesin 'de Yukarı Karabağ'la ilgili bir karar daha kabul edilmiştir. Bu kararda Ermenistan'ın işgalci politikası kesin dille kınanmış ve 1 milyona yakın göçmenin durumundan endişe duyulduğu ifade edilmişti. 1996 yılına gelindiğinde Endonezya'nın başkenti Cakarta'daki Dışişleri Bakanları'nın 24. toplantısında Yukarı Karabağ'la ilgili önemli bir karar kabul edilmiştir. Kabul edilen kararın bir önceki karardan en önemli farkı kararın net bir şekilde isimlendirilmesiydi.

1997 yılında Pakistan'ın başkenti İslamabad'daki İslam Zirvesi'nin olağan toplantısında Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü bir daha desteklenmişti. Ermenistan'ın işgalci politikası kararın 10. maddesinde bir daha kesin dille kınanmıştı. Aynı yılın 8-11 Aralık'ında İran'ın başkenti Tahran'daki 8. İslam Zirvesi'nde Tahran Deklarasyonu kabul edilmişti. Deklarasyonun 8. maddesi bizzat Yukarı Karabağ sorununa vurgu yapmaktaydı. Bu karar Cakarta oturumunda bir daha teyit edilmiştir. Terhan oturumunda çıkarılan kararda Azerbaycan'ın çıkarları tam olarak savunulmuştur. Tahran Deklarasyonu'nun esas önemi, Kazablanka'daki 7. İslam Zirvesi'nde çıkarılan "Ermenistan ve Azerbaycan Arasında Çatışma Hakkında" kararının ismi "Ermenistan'ın Azerbaycan'a Karşı Saldırısı" olarak değiştirilmiştir.

2000 yılında Doha (Katar)'daki 9. Zirve toplantısında daha bir önemli olaylar yaşanmıştı. Bu Zirve'de İİT tarafından çıkarılan tüm kararlar bir daha teyit edilmekle beraber işgal edilmiş Azerbaycan topraklarında yok edilmek istenen ve edilen İslam medeniyetinin korunması için önemli kararlar kabul edilmişti.

Genel olarak bakarsak İİT'nin aldığı tüm kararlar Azerbaycan'ın lehine olmuş ve tüm toplantılarında aynı şekilde devam etmiştir. Alınan tüm kararları incelediğimiz zaman Yukarı Karabağ'la ilgili tüm prosedürlerin kabul edildiğini

görebiliriz. Bu prosedür Kuala Lumpur (2000), Bomako (2001), Hartum (2002), Tahran(2003), İstanbul(2004), San'a (2005), Bakü (2006), İslamabad (2007), Kampala (2008) ve Şam (2009) toplantılarında Ermenistan'ın işgal politikası kesin dille kınanmış ve kayıtsız şartsız Yukarı Karabağ'dan çıkması talep edilmiştir.

İİT tarafından Yukarı Karabağ'la ilgili çıkarılan tüm kararlarda açık şekilde görünmektedir ki, örgüt sorunun çözülmesinde çaba göstermektedir ama sorunun tam çözülmesinde etkili olamamıştır. İİT tarafından Yukarı Karabağ sorunun çözülmesi ile ilgili çıkarılan kararlar neden uygulanmıyor? Bunun çeşitli nedenleri var. Bu nedenler içerisinde örgüte üye devletlerarasında bir takım fikir ayrılıklarının olmasını gösterebiliriz. İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye devletlerin tamamı Yukarı Karabağ sorununun mahiyeti ile ilgili tam bilgili değildir. Bununla beraber üye devletlerden bazıları (İran örneği) siyasi çıkarlarından dolayı Yukarı Karabağ sorunun çözülmesine engel olmaktadır. İran İslam Cumhuriyeti'nin Ermenistan'la sıkı siyasi, ekonomik hatta askeri ilişkileri bunu kanıtlar niteliktedir. Sonuç olarak sosyal İnşacılık teorisinden yaklaştığımız zaman İslam İşbirliği Teşkilatı Yukarı Karabağ sorununa hukuki açıdan samimi olmakla beraber gerekli tüm kararları çıkarsa da, Güney Kafkasya'daki çatışma ortamı Rusya'nın tekelinde bulunduğundan sorununun çözülmesi gecikmektedir.

EK.1. İslam Zirvesinin Olağan ve Olağanüstü toplantıları

İslam Zirvesi olağan dışında olağanüstü oturumlar da yapılabilmektedir. Bu olağanüstü oturumu çağırma yetkisi Dışişleri Bakanları Konsey ve üye devletlerinin basit çoğunluğunun desteğini almak şartıyla örgüte üye olan devletlerin girişimi ya da Genel Sekreterin çağırısı üzerine mümkün olmaktadır.

İslam Zirvesinin olağan toplantıları

- 1.İslam Zirve Konferansı Rabat (Fas) 22-25 Eylül1969
- 2.İslam Zirve Konferansı Lahor (Pakistan) 22-24 Şubat 1974
- 3.İslam Zirve Konferansı Mekke (Suudi Arabistan) 25-29 Ocak 1981
- 4.İslam Zirve Konferansı Kazablanka (Fas) 16-19 Ocak 1984
- 5.İslam Zirve Konferansı Kuveyt (Kuveyt) 26-29 Ocak 1987
- 6.İslam Zirve Konferansı Dakar (Senegal) 9-11 Aralık 1991 (Bu zirvede Azerbaycan örgüte tam üye olarak kabul edilmişti)
- 7.İslam Zirve Konferansı Kazablanka (Fas) 13-15 Aralık 1994
- 8.İslam Zirve Konferansı Tahran (İran) 9-11 Aralık 1997
- 9.İslam Zirve Konferansı Doha (Katar) 12-13 Kasım 2000
- 10.İslam Zirve Konferansı Putrajayn (Malezya) 16-17 Ekim 2003
- 11.İslam Zirve Konferansı Dakar (Senegal) 13-14 Mart 2008
- 12.İslam Zirve Konferansı Kahire (Mısır) 6-7 Şubat 2013

13.İslam Zirve Konferansı İstanbul (Türkiye) 14-15 Nisan 2016

İslam Zirvesinin olağanüstü toplantıları

1.İslam Zirve Konferansı İslamabad (Pakistan) 23-24 Mart 1997

2.İslam Zirve Konferansı Katar (Doha) 4-5 Mart 2003

3.İslam Zirve Konferansı Mekke (Suudi Arabistan) 7-8 Aralık 2005

4.İslam Zirve Konferansı Mekke (Suudi Arabistan) 14-15 Ağustos 2012

5.İslam Zirve Konferansı Cakarta (Endonezya) 6-7Mart 2016

EK.2. Dışışleri Bakanlar Konseyi Olağan Konferansları

1.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Cidde (Suudi Arabistan) 1970

2.Dışışleri Bakanlar Konferansı- Karaçi (Pakistan) 1970

3.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Cidde (Suudi Arabistan) 1972

4.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Bingazi (Libya) 1973

5.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Kuala Lumpur (Malezya) 1974

6.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Cidde (Suudi Arabistan) 1975

7.Dışışleri Bakanlar Konferansı - İstanbul (Türkiye)1976

8.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Trablus (Libya) 1977

9.Dışışleri Bakanlar Konferansı -Dakar (Senegal)1978

10.Dışışleri Bakanlar Konferansı – Fas (Fas) 1979

- 11.Dışışleri Bakanlar Konferansı - İslamabad (Pakistan) 1980
- 12.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Bağdad (Irak) 1981
- 13.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Niamey (Nijer) 1982
- 14.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Dakka (Bangladeş) 1983
- 15.Dışışleri Bakanlar Konferansı - San'a (Yemen)1984
- 16.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Fas (Fas)1986
- 17.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Amman (Ürdün) 1988
- 18.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Riyad (Suudi Arabistan) 1989
- 19.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Kahire (Mısır)1990
- 20.Dışışleri Bakanlar Konferansı - İstanbul (Türkiye) 1991
- 21.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Karaçi (Pakistan) 1993
- 22.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Kazablanka (Fas) 1994
- 23.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Konakri (Gine) 1995
- 24.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Cakarta (Endonezya)1996
- 25.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Doha (Katar)1998
- 26.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Ouagadougou (Burkina Faso)1999
- 27.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Kuala Lumpur (Malezya) 2000
- 28.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Bamako (Mali) 2001
- 29.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Hartum (Sudan)2002
- 30.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Tahran (İran)2003

- 31.Dışışleri Bakanlar Konferansı - İstanbul (Türkiye) 2004
- 32.Dışışleri Bakanlar Konferansı - San'a (Yemen)2005
- 33.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Bakü (Azerbaycan)2006
- 34.Dışışleri Bakanlar Konferansı - İslamabad (Pakistan) 2007
- 35.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Kampala (Uganda)2008
- 36.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Şam (Suriye) 2009
- 37.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Düşenbe (Tacikistan) 2010
- 38.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Astana (Kazakistan)2011
- 39.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Cibuti (Cibuti) 2012
- 40.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Kanakri (Gine) 2013
- 41.Dışışleri Bakanlar Konferansı - Cidde (Suudi Arabistan)2014
- 42.Dışışleri Bakanlar Konferansı -Kuveyt (Kuveyt) 2015
43. Dışışleri Bakanlar Konferansı - Taşkent (Özbekistan) 2016

Dışışleri Bakanlar Konseyi Olağanüstü Konferansları.

- 1.Dışışleri Bakanlar Konferansı olağanüstü toplantıları - İslamabad (Pakistan) 1980
- 2.Dışışleri Bakanlar Konferansı olağanüstü toplantıları - Amman (Ürdün) 1980
- 3.Dışışleri Bakanlar Konferansı olağanüstü toplantıları - Fas 1980
- 4.Dışışleri Bakanlar Konferansı olağanüstü toplantıları - New York(ABD) 1980
- 5.Dışışleri Bakanlar Konferansı olağanüstü toplantıları - İstanbul (Türkiye) 1992

6.Dışışleri Bakanlar Konferansı olağanüstü toplantıları - Cidde (Suudi Arabistan)
1992

7.Dışışleri Bakanlar Konferansı olağanüstü toplantıları - İslamabad (Pakistan) 1994

8.Dışışleri Bakanlar Konferansı olağanüstü toplantıları - Doha (Katar) 26 Mayıs
2001

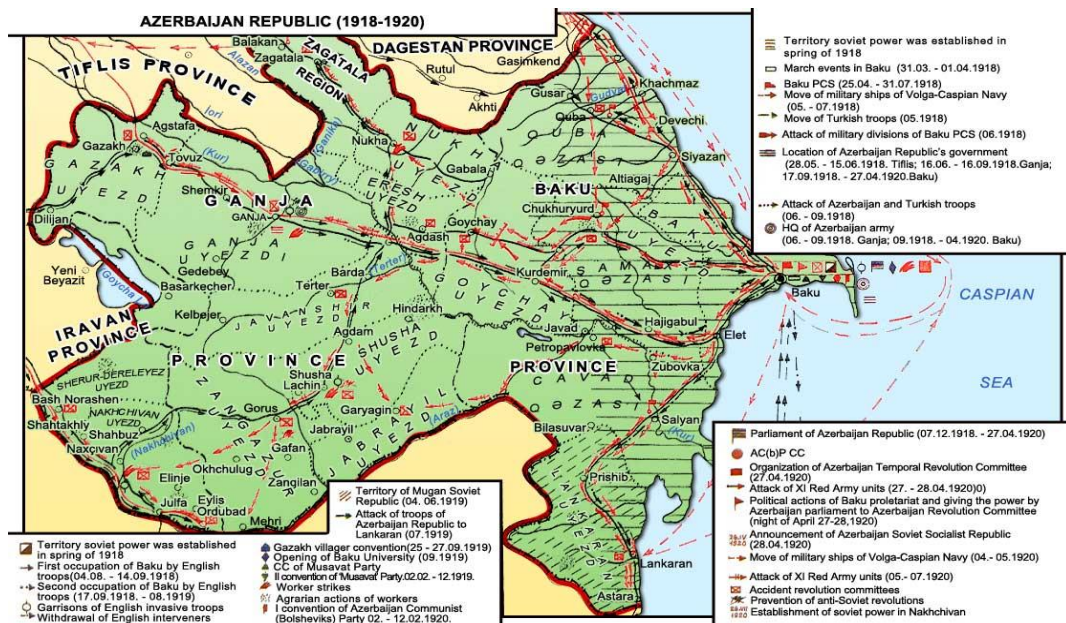
9.Dışışleri Bakanlar Konferansı olağanüstü toplantıları - Doha (Katar) 10 Ekim 2001

10.Dışışleri Bakanlar Konferansı olağanüstü toplantıları - Doha (Katar) 10 Aralık
2001

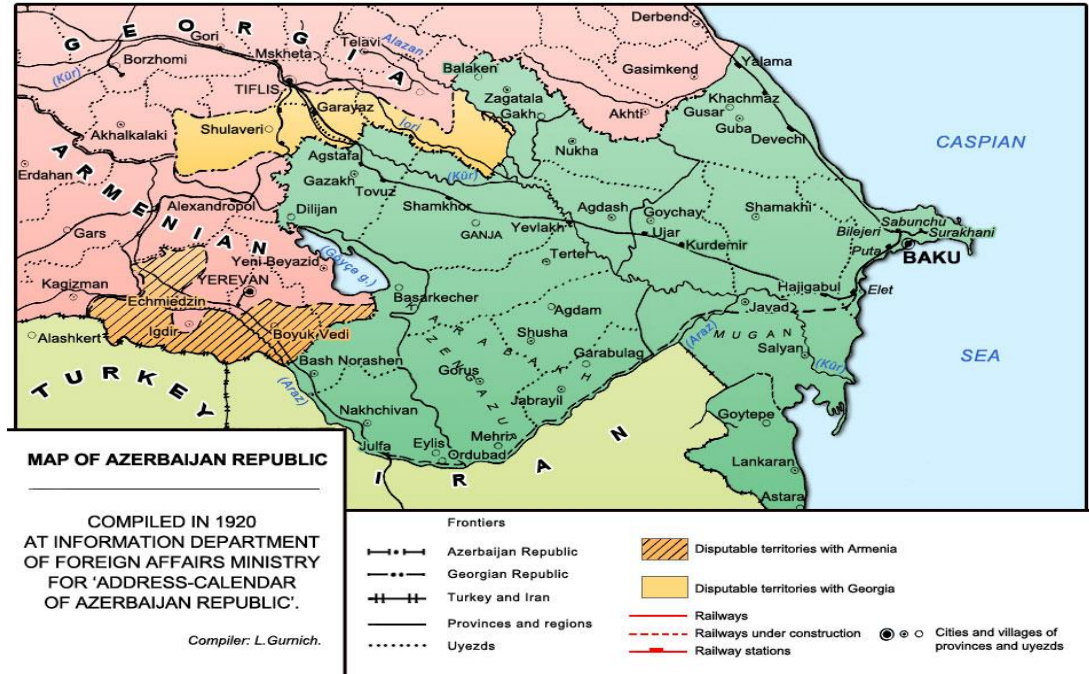
Ek.3.1809-1817 Yıllarında Karabağ

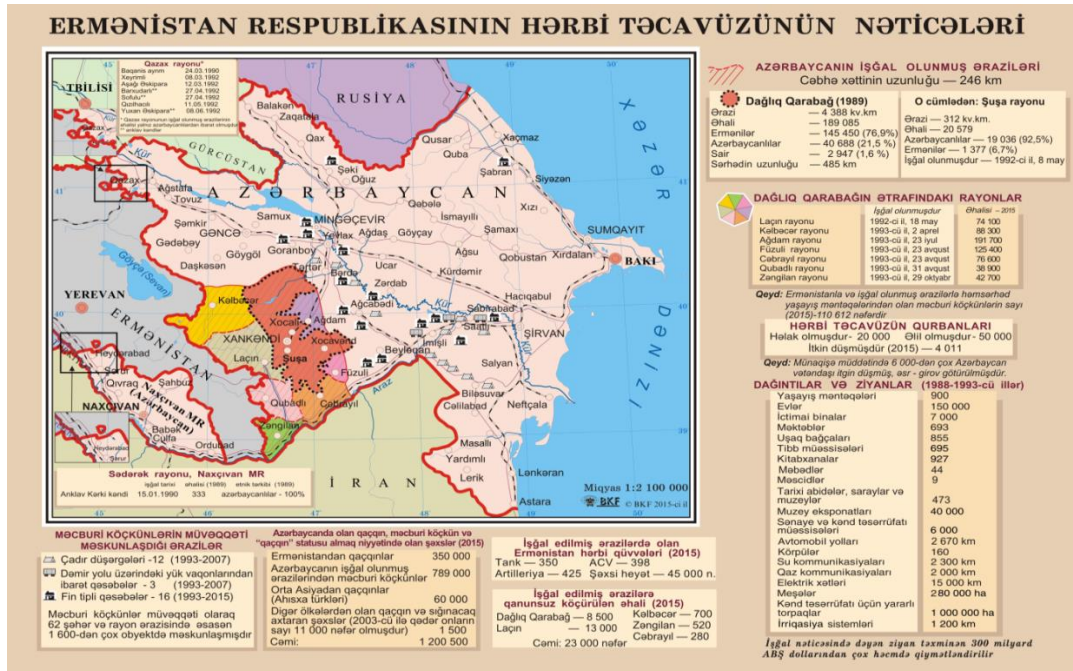
Ek.4. Azərbaycan Halk Cumhuriyeti (1918-1920)

Ek.5.1920 Yılında Azərbaycan

Ek.6.Yukarı Karabağ'ın Şimdiki Durumu

EK.7. Ermenistan Tarafından İşgal Edilen Azerbaycan Toprakları

Hocavend

Arazisi: 1458 km²

Nüfusu: 84.000

İşgal Tarihi : [2 Ekim 1992](#)

Ölü Sayısı:

Hocalı

Arazisi: 970 km²

Nüfusu: 11.567

İşgal Tarihi: 26 Şubat 1992

Arazisi: 970 km²

Ölü Sayısı: 613

Şuşa

Arazisi: 289 km²

Nüfusu: 24.900

İşgal Tarihi: 8 Mayıs 1992

Ölü Sayısı: 193

Özürlü Sayısı: 102

Laçın

Arazisi: 1.875 km²

Nüfusu: 60.000

Ölü Sayısı: 259

İşgal Tarihi: 18 Mayıs 1992

Özürlü Sayısı: 225

Kelbecer

Arazisi: 1.936 km²

Nüfusu: 55.000

İşgal Tarihi: 2 Aralık 1993

Özürlü Sayısı: 49

Ağdam

Arazisi: 1154 km²

Nüfusu: 158.000

İşgal Tarihi: 23 Temmuz 1993

Ölü Sayısı: 538

Özürlü Sayısı: 587

Cebrayıl

Arazisi: 1050 km²

Nüfusu: 52.049

İşgal Tarihi: 23 Ağustos 1993

Ölü Sayısı: 347

Özürlü Sayısı: 172

Kubatlı

Arazisi: 826 km²

Nüfusu: 33.800

İşgal tarihi: 31 Ağustos 1993

Ölü Sayısı: 232

Özürlü Sayısı: 146

Fuzuli

Arazisi: 1.112 km²

Nüfusu: 95.940

İşgal Tarihi: 23 Ağustos 1993

Ölü Sayısı: 528

Özürlü Sayısı: 1.309

Zengilan

Arazisi: 707 km²

Nüfusu: 35.550

İşgal Tarihi: 29 Ekim 1993

Ölü Sayısı: 191

Özürlü Sayısı: 110

EK.8. BM Güvenlik Konseyinin Çıkardığı Kararlar (884, 874, 853, 822)

884.

UNITED
NATIONS

Security Council

S

Distr.
GENERAL

S/RES/884 (1993)
12 November 1993

RESOLUTION 884 (1993)

Adopted by the Security Council at its 3313th meeting,
on 12 November 1993

The Security Council,

Reaffirming its resolutions 822 (1993) of 30 April 1993, 853 (1993) of 29 July 1993 and 874 (1993) of 14 October 1993,

Reaffirming its full support for the peace process being pursued within the framework of the Conference on Security and Cooperation in Europe (CSCE), and for the tireless efforts of the CSCE Minsk Group,

Taking note of the letter dated 9 November 1993 from the Chairman-in-Office of the Minsk Conference on Nagorny Karabakh addressed to the President of the Security Council and its enclosures (S/26718, annex),

Expressing its serious concern that a continuation of the conflict in and around the Nagorny Karabakh region of the Azerbaijani Republic, and of the tensions between the Republic of Armenia and the Azerbaijani Republic, would endanger peace and security in the region,

Noting with alarm the escalation in armed hostilities as consequence of the violations of the cease-fire and excesses in the use of force in response to those violations, in particular the occupation of the Zangelan district and the city of Goradiz in the Azerbaijani Republic,

Reaffirming the sovereignty and territorial integrity of the Azerbaijani Republic and of all other States in the region,

Reaffirming also the inviolability of international borders and the inadmissibility of the use of force for the acquisition of territory,

Expressing grave concern at the latest displacement of a large number of civilians and the humanitarian emergency in the Zangelan district and the city of Goradiz and on Azerbaijan's southern frontier,

1. Condemns the recent violations of the cease-fire established between the parties, which resulted in a resumption of hostilities, and particularly condemns the occupation of the Zangelan district and the city of Goradiz,

93-63120 (E)

/...

S/RES/884 (1993)
Page 2

attacks on civilians and bombardments of the territory of the Azerbaijani Republic;

2. Calls upon the Government of Armenia to use its influence to achieve compliance by the Armenians of the Nagorny Karabakh region of the Azerbaijani Republic with resolutions 822 (1993), 853 (1993) and 874 (1993), and to ensure that the forces involved are not provided with the means to extend their military campaign further;

3. Welcomes the Declaration of 4 November 1993 of the nine members of the CSCE Minsk Group (S/26718) and commends the proposals contained therein for unilateral cease-fire declarations;

4. Demands from the parties concerned the immediate cessation of armed hostilities and hostile acts, the unilateral withdrawal of occupying forces from the Zangelan district and the city of Goradiz, and the withdrawal of occupying forces from other recently occupied areas of the Azerbaijani Republic in accordance with the "Adjusted timetable of urgent steps to implement Security Council resolutions 822 (1993) and 853 (1993)" (S/26522, appendix) as amended by the CSCE Minsk Group meeting in Vienna of 2 to 8 November 1993;

5. Strongly urges the parties concerned to resume promptly and to make effective and permanent the cease-fire established as a result of the direct contacts undertaken with the assistance of the Government of the Russian Federation in support of the CSCE Minsk Group, and to continue to seek a negotiated settlement of the conflict within the context of the CSCE Minsk process and the "Adjusted timetable" as amended by the CSCE Minsk Group meeting in Vienna of 2 to 8 November 1993;

6. Urges again all States in the region to refrain from any hostile acts and from any interference or intervention, which would lead to the widening of the conflict and undermine peace and security in the region;

7. Requests the Secretary-General and relevant international agencies to provide urgent humanitarian assistance to the affected civilian population, including that in the Zangelan district and the city of Goradiz and on Azerbaijan's southern frontier, and to assist refugees and displaced persons to return to their homes in security and dignity;

8. Reiterates its request that the Secretary-General, the Chairman-in-Office of the CSCE and the Chairman of the CSCE Minsk Conference continue to report to the Council on the progress of the Minsk process and on all aspects of the situation on the ground, in particular on the implementation of its relevant resolutions, and on present and future cooperation between the CSCE and the United Nations in this regard;

9. Decides to remain actively seized of the matter.

Security Council

Distr.
GENERALS/RES/874 (1993)
14 October 1993

S

RESOLUTION 874 (1993)

Adopted by the Security Council at its 3292nd meeting,
on 14 October 1993

The Security Council,

Reaffirming its resolutions 822 (1993) of 30 April 1993 and 853 (1993) of 29 July 1993, and recalling the statement read by the President of the Council, on behalf of the Council, on 18 August 1993 (S/26326),

Having considered the letter dated 1 October 1993 from the Chairman of the Conference on Security and Cooperation in Europe (CSCE) Minsk Conference on Nagorny Karabakh addressed to the President of the Security Council (S/26522),

Expressing its serious concern that a continuation of the conflict in and around the Nagorny Karabakh region of the Azerbaijani Republic, and of the tensions between the Republic of Armenia and the Azerbaijani Republic, would endanger peace and security in the region,

Taking note of the high-level meetings which took place in Moscow on 8 October 1993 and expressing the hope that they will contribute to the improvement of the situation and the peaceful settlement of the conflict,

Reaffirming the sovereignty and territorial integrity of the Azerbaijani Republic and of all other States in the region,

Reaffirming also the inviolability of international borders and the inadmissibility of the use of force for the acquisition of territory,

Expressing once again its grave concern at the human suffering the conflict has caused and at the serious humanitarian emergency in the region and expressing in particular its grave concern at the displacement of large numbers of civilians in the Azerbaijani Republic,

1. Calls upon the parties concerned to make effective and permanent the cease-fire established as a result of the direct contacts undertaken with the assistance of the Government of the Russian Federation in support of the CSCE Minsk Group;

93-55741 (E)

/...

S/RES/874 (1993)
Page 2

2. Reiterates again its full support for the peace process being pursued within the framework of the CSCE, and for the tireless efforts of the CSCE Minsk Group;

3. Welcomes and commends to the parties the "Adjusted timetable of urgent steps to implement Security Council resolutions 822 (1993) and 853 (1993)" set out on 28 September 1993 at the meeting of the CSCE Minsk Group and submitted to the parties concerned by the Chairman of the Group with the full support of nine other members of the Group, and calls on the parties to accept it;

4. Expresses the conviction that all other pending questions arising from the conflict and not directly addressed in the "Adjusted timetable" should be settled expeditiously through peaceful negotiations in the context of the CSCE Minsk process;

5. Calls for the immediate implementation of the reciprocal and urgent steps provided for in the CSCE Minsk Group's "Adjusted timetable", including the withdrawal of forces from recently occupied territories and the removal of all obstacles to communications and transportation;

6. Calls also for an early convening of the CSCE Minsk Conference for the purpose of arriving at a negotiated settlement to the conflict as provided for in the timetable, in conformity with the 24 March 1992 mandate of the CSCE Council of Ministers;

7. Requests the Secretary-General to respond favourably to an invitation to send a representative to attend the CSCE Minsk Conference and to provide all possible assistance for the substantive negotiations that will follow the opening of the Conference;

8. Supports the monitoring mission developed by the CSCE;

9. Calls on all parties to refrain from all violations of international humanitarian law and renews its call in resolutions 822 (1993) and 853 (1993) for unimpeded access for international humanitarian relief efforts in all areas affected by the conflict;

10. Urges all States in the region to refrain from any hostile acts and from any interference or intervention which would lead to the widening of the conflict and undermine peace and security in the region;

11. Requests the Secretary-General and relevant international agencies to provide urgent humanitarian assistance to the affected civilian population and to assist refugees and displaced persons to return to their homes in security and dignity;

12. Requests also the Secretary-General, the Chairman-in-Office of the CSCE and the Chairman of the CSCE Minsk Conference to continue to report to the Council on the progress of the Minsk process and on all aspects of the situation on the ground, and on present and future cooperation between the CSCE and the United Nations in this regard;

13. Decides to remain actively seized of the matter.

UNITED
NATIONS

S

Security Council

Distr.
GENERAL

S/RES/822 (1993)
30 April 1993

RESOLUTION 822 (1993)

Adopted by the Security Council at its 3205th meeting,
on 30 April 1993

The Security Council,

Recalling the statements of the President of the Security Council of 29 January 1993 (S/25199) and of 6 April 1993 (S/25539) concerning the Nagorny-Karabakh conflict,

Taking note of the report of the Secretary-General dated 14 April 1993 (S/25600),

Expressing its serious concern at the deterioration of the relations between the Republic of Armenia and the Republic of Azerbaijan,

Noting with alarm the escalation in armed hostilities and, in particular, the latest invasion of the Kelbadjar district of the Republic of Azerbaijan by local Armenian forces,

Concerned that this situation endangers peace and security in the region,

Expressing grave concern at the displacement of a large number of civilians and the humanitarian emergency in the region, in particular in the Kelbadjar district,

Reaffirming the respect for sovereignty and territorial integrity of all States in the region,

Reaffirming also the inviolability of international borders and the inadmissibility of the use of force for the acquisition of territory,

Expressing its support for the peace process being pursued within the framework of the Conference on Security and Cooperation in Europe and deeply concerned at the disruptive effect that the escalation in armed hostilities can have on that process,

1. Demands the immediate cessation of all hostilities and hostile acts with a view to establishing a durable cease-fire, as well as immediate

93-24771 (E)

/...

withdrawal of all occupying forces from the Kelbadjar district and other recently occupied areas of Azerbaijan;

2. Urges the parties concerned immediately to resume negotiations for the resolution of the conflict within the framework of the peace process of the Minsk Group of the Conference on Security and Cooperation in Europe and refrain from any action that will obstruct a peaceful solution of the problem;

3. Calls for unimpeded access for international humanitarian relief efforts in the region, in particular in all areas affected by the conflict in order to alleviate the suffering of the civilian population and reaffirms that all parties are bound to comply with the principles and rules of international humanitarian law;

4. Requests the Secretary-General, in consultation with the Chairman-in-Office of the Conference on Security and Cooperation in Europe as well as the Chairman of the Minsk Group of the Conference to assess the situation in the region, in particular in the Kelbadjar district of Azerbaijan, and to submit a further report to the Council;

5. Decides to remain actively seized of the matter.

UNITED
NATIONS**S**

Security Council

Distr.
GENERALS/RES/853 (1993)
29 July 1993

RESOLUTION 853 (1993)

Adopted by the Security Council at its 3259th meeting,
on 29 July 1993The Security Council,Reaffirming its resolution 822 (1993) of 30 April 1993,Having considered the report issued on 27 July 1993 by the Chairman of the Minsk Group of the Conference on Security and Cooperation in Europe (CSCE) (S/26184),Expressing its serious concern at the deterioration of relations between the Republic of Armenia and the Azerbaijani Republic and at the tensions between them,Welcoming acceptance by the parties concerned of the timetable of urgent steps to implement its resolution 822 (1993),Noting with alarm the escalation in armed hostilities and, in particular, the seizure of the district of Agdam in the Azerbaijani Republic,Concerned that this situation continues to endanger peace and security in the region,Expressing once again its grave concern at the displacement of large numbers of civilians in the Azerbaijani Republic and at the serious humanitarian emergency in the region,Reaffirming the sovereignty and territorial integrity of the Azerbaijani Republic and of all other States in the region,Reaffirming also the inviolability of international borders and the inadmissibility of the use of force for the acquisition of territory,

1. Condemns the seizure of the district of Agdam and of all other recently occupied areas of the Azerbaijani Republic;
2. Further condemns all hostile actions in the region, in particular attacks on civilians and bombardments of inhabited areas;

93-42834 (E) 290793

290793

/...

3. Demands the immediate cessation of all hostilities and the immediate, complete and unconditional withdrawal of the occupying forces involved from the district of Agdam and all other recently occupied areas of the Azerbaijani Republic;
4. Calls on the parties concerned to reach and maintain durable cease-fire arrangements;
5. Reiterates in the context of paragraphs 3 and 4 above its earlier calls for the restoration of economic, transport and energy links in the region;
6. Endorses the continuing efforts by the Minsk Group of the CSCE to achieve a peaceful solution to the conflict, including efforts to implement resolution 822 (1993), and expresses its grave concern at the disruptive effect that the escalation of armed hostilities has had on these efforts;
7. Welcomes the preparations for a CSCE monitor mission with a timetable for its deployment, as well as consideration within the CSCE of the proposal for a CSCE presence in the region;
8. Urges the parties concerned to refrain from any action that will obstruct a peaceful solution to the conflict, and to pursue negotiations within the Minsk Group of the CSCE, as well as through direct contacts between them, towards a final settlement;
9. Urges the Government of the Republic of Armenia to continue to exert its influence to achieve compliance by the Armenians of the Nagorny-Karabakh region of the Azerbaijani Republic with its resolution 822 (1993) and the present resolution, and the acceptance by this party of the proposals of the Minsk Group of the CSCE;
10. Urges States to refrain from the supply of any weapons and munitions which might lead to an intensification of the conflict or the continued occupation of territory;
11. Calls once again for unimpeded access for international humanitarian relief efforts in the region, in particular in all areas affected by the conflict, in order to alleviate the increased suffering of the civilian population and reaffirms that all parties are bound to comply with the principles and rules of international humanitarian law;
12. Requests the Secretary-General and relevant international agencies to provide urgent humanitarian assistance to the affected civilian population and to assist displaced persons to return to their homes;
13. Requests the Secretary-General, in consultation with the Chairman-in-Office of the CSCE as well as the Chairman of the Minsk Group, to continue to report to the Council on the situation;
14. Decides to remain actively seized of the matter.

EK.9. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Yukarı Karabağ Sorunuyla İlgili Kararları

Organization of the Islamic conference

1. Resolution No. 12/21-P. Conflict between Armenia and Azerbaijan

The Twenty-First Islamic Conference of Foreign Ministers (Session of Islamic Unity and Cooperation for Peace, Justice and Progress), held in Karachi, Islamic Republic of Pakistan, from 4 to 8 Zul Qa'ddah, 1413H (25-29 April, 1993),

Proceeding from the principles and objectives of the Charter of the Organization of the Islamic Conference;

Gravely concerned over the serious escalation of the conflict between Armenia and Azerbaijan over the Karabakh issue;

Strongly condemning the recent Armenian offensive against Azerbaijan and the occupation of Azeri territory;

Deeply distressed by the magnitude and severity of humanitarian problems resulting from Armenian aggression against the Republic of Azerbaijan;

Recalling the principled position taken by the Fifth Extraordinary Session of the Islamic Conference of Foreign Ministers, held in Istanbul in June 1992 on this issue;

Also recalling the relevant paragraphs of the Final Communiqué adopted by the OIC Coordination Meeting of the Foreign Ministers at the United Nations, New York, on 23 September, 1992;

Noting the efforts made by the neighbouring countries and regional states notably the Islamic Republic of Iran and the Republic of Turkey to promote a peaceful settlement of the Karabakh issue;

Conscious of the threat posed to international peace and security by this latest Armenian aggression;

Aware of the disruptive effect that this new military offensive can have on the peace process being pursued within the framework of the CSCE;

Noting with appreciation the Report of the Secretary General on this subject (Document No.ICFM/21-93/PIL/D.6/ Rev.I);

Strongly condemns the Armenian aggression against the Republic of Azerbaijan.

Demands the immediate withdrawal of Armenian forces from all occupied Azeri territories and strongly urges Armenia to respect the sovereignty and territorial integrity of the Republic of Azerbaijan.

Calls for a just and peaceful settlement of the Karabakh issue on the basis of respect for the principles of territorial integrity of states and inviolability of internationally recognized frontiers.

Urges both Armenia and Azerbaijan to engage constructively in the ongoing CSCE peace process and refrain from any action that will make it more difficult to reach a peaceful solution.

Reaffirms its total solidarity and support for the efforts being made by the Government and people of Azerbaijan to defend their country.

Calls for enabling the forcibly displaced persons to return to their homes in safety, honour and dignity.

Requests the Member States, the Islamic Development Bank and other Islamic institutions to provide urgent financial and humanitarian assistance to the Republic of Azerbaijan.

Requests also the UN Secretary General and the President of the Security Council to use their full authority for the adoption of the Security Council Resolution condemning the Armenian aggression and demanding immediate withdrawal of Armenian military formations from all occupied Azeri territories.

Requests further the Secretary General to follow up the implementation of this Resolution and to submit a Report thereon to the Twenty-Second Islamic Conference of Foreign Ministers.

**20. Resolution no. 10/11-P (IS) on the aggression of the Republic of
Armenia
against the Republic of Azerbaijan
Dakar. March 13-14, 2008**

Proceeding from the principles and objectives of the Charter of the Organization of the Islamic Conference;

Gravely concerned over the aggression by the Republic of Armenia against the Republic of Azerbaijan which has resulted in the occupation of about 20 percent of the territories of Azerbaijan;

Expressing its profound concern over continued occupation of significant part of the territories of Azerbaijan and illegal transfer of settlers of the Armenian nationality to those territories;

Deeply distressed over the plight of more than one million Azerbaijani displaced persons and refugees resulting from the Armenian aggression and over magnitude and severity of these humanitarian problems;

Reaffirming all previous relevant resolutions and, in particular, the Resolution No. 21/10-P(IS), adopted by the Tenth Session of the Islamic Summit Conference held in Putrajaya, from 20 to 21 Shaban, 1424H (16-17 October 2003);

Urging strict adherence to the Charter of the UN and full implementation of the relevant Security Council resolutions;

Welcoming all diplomatic and other efforts for the settlement of the conflict between Armenia and Azerbaijan;

Reaffirming commitment by all Member States to respect the sovereignty, territorial integrity and political independence of the Republic of Azerbaijan;

Noting also the destructive influence of the policy of aggression of the Republic of Armenia on the peace process within the OSCE framework;

Taking note of the Report of the Secretary General (Document No.OIC/ICFM-34/POL/SGREP.6).

1. Strongly condemns the aggression of the Republic of Armenia against the Republic of Azerbaijan.

2. Considers the actions perpetrated against civilian Azerbaijani population in the occupied Azerbaijani territories as crimes against humanity.

3. Strongly condemns any looting and destruction of the archeological, cultural and religious monuments in the occupied territories of Azerbaijan.

4. Strongly demands the strict implementation of the United Nations Security Council resolutions 822, 853, 874 and 884, and the immediate, unconditional and complete withdrawal of Armenian forces from all occupied Azerbaijani territories including the Nagorno-Karabakh region and strongly urges Armenia to respect the sovereignty and territorial integrity of the Republic of Azerbaijan.

5. Expresses its concern that Armenia has not yet implemented demands contained in the above stated UN Security Council resolutions.

6. Calls on the UN Security Council to recognize the existence of aggression against the Republic of Azerbaijan; to take the necessary steps under Chapter VII of the Charter of the United Nations to ensure compliance with its resolutions; to condemn and reverse aggression against the sovereignty and territorial integrity of the Republic of Azerbaijan, and decides to take coordinated action to this end at the United Nations.

7. Urges all States to refrain from providing any supplies of arms and military equipment to Armenia, in order to deprive the aggressor of any opportunity to escalate the conflict and to continue the occupation of the Azerbaijani territories. The territories of the Member States should not be used for transit of such supplies.

8. Calls upon Member States, as well as other members of the international community, to use such effective political and economic measures as required in order to put an end to Armenian aggression and occupation of the Azerbaijani territories.

9. Calls for a just and peaceful settlement of the conflict between Armenia and Azerbaijan on the basis of respect for the principles of territorial integrity of states and inviolability of internationally recognized borders.

10. Decides to instruct the Permanent Representatives of Member States at the United Nations in New York, while voting at the UN General Assembly, to give full support to the issue of territorial integrity of the Republic of Azerbaijan.

11. Urges Armenia and all Member States of the OSCE Minsk Group to engage constructively in the ongoing OSCE peace process on the basis of the relevant resolutions of the UN Security Council and the relevant OSCE decisions and documents, including those of the First Additional Meeting of the OSCE Council of 24 March 1992, OSCE Summits of 5-6 December 1994, 2-3 December 1996, 18-19 November, 1999, and refrain from any action that will make it more difficult to reach a peaceful solution.

12. Expresses its full support for the three principles of the settlement of the armed conflict between Armenia and Azerbaijan contained in the statement of the OSCE Chairman-in-Office at the 1996 Lisbon OSCE Summit, namely the territorial integrity of the Republic of Armenia and the Republic of Azerbaijan, highest degree of self-rule of the Nagorno-Karabakh region within Azerbaijan and guaranteed security for this region and its whole population.

13. Stresses that fait accompli may not serve as a basis for a settlement, and that neither the current situation within the occupied areas of the Republic of Azerbaijan, nor any actions, including arranging voting process, undertaken there to consolidate the status quo, may be recognized as legally valid.

14. Demands to cease and reverse immediately the transfer of settlers of the Armenian nationality to the occupied territories of Azerbaijan, which constitute a blatant violation of international humanitarian law and has a detrimental impact on the process of peaceful settlement of the conflict, and agrees to render its full support to the efforts of Azerbaijan undertaken to this end, including at the General Assembly of the United Nations, inter alia, through their respective Permanent Missions to the United Nations in New York.

15. Requests the OIC Member States to encourage their legal and physical persons not to be engaged in economic activities in the Nagorno-Karabakh region and other occupied territories of Azerbaijan.

16. Expresses its support to the activities of the OSCE Minsk Group and consultations held at the level of the Foreign Ministers of Azerbaijan and Armenia and its understanding that a step-by-step solution will help to ensure gradual elimination of the most serious consequences of the aggression against the Republic of Azerbaijan.

17. Requests the Secretary General to communicate the principled and firm position of the OIC vis-à-vis the Armenian aggression against the Republic of Azerbaijan, to the current Chairman of the Organization for Security and Cooperation in Europe.

18. Reaffirms its total solidarity with and support for the efforts undertaken by the Government and people of Azerbaijan to defend their country.

19. Calls for enabling the displaced persons and refugees to return to their homes in safety, honour and dignity.

20. Expresses its appreciation to all Member States which have provided humanitarian assistance to the refugees and displaced persons and urges all the others to extend their contribution to these people.

21. Expresses its concern over the severity of humanitarian problems concerning the existence of more than one million displaced persons and refugees in the territory of the Republic of Azerbaijan and requests the OIC Member States, the Islamic Development Bank and other Islamic Institutions to render much needed financial and humanitarian assistance to the Republic of Azerbaijan.

22. Considers that Azerbaijan has the right for appropriate compensation with regard to damages it suffered as a result of the conflict and puts the responsibility for the adequate compensation of these damages on Armenia.

23. Requests the Secretary-General to follow up the implementation of this resolution and to report thereon to the 12th Islamic Summit Conference.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Arı Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004.

Arı Tayyar, *Uluslararası İlişkiler ve Dış politika*, Alfa yayımları, İstanbul 1999.

Alexander Wendt (ter; Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer Ilhamur Öner), *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi, Küre yayınları, İstanbul 2012.*

Azerbaycan Tarihi, IV Cilt, Elm Yayın evi, Bakü 2007.

Arıboğan, D. Ü. *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri (Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi)*, Der Yayınları, İstanbul 1996.

Aytekin Yılmaz, *Uluslararası İlişkiler,(Teori Temel Kavramlar Yeni Gelişmeler)*, Kadim yayınları 2012.

Bal İdris, *Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler*, Lalezar Kitab evi, Ankara 2008.

Balta Evrem, *Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.*

Brown Chris, Ainley Kirsten, (çev Arzu Oyacıoğlu)*Uluslararası İlişkileri Anlamak*, Yayın odası, İstanbul 2007.

Bilal N. Şimşir, *Azerbaycan (Azerbaycan'ın Yeniden Doğuş Sürecinde Türkiye-Azerbaycan İlişkileri)*, Bilgi yayınları 2005.

Borzy Buzan, *The Level of Analysis Problem in International Relations Reconsidered*, Chapter 9, Author(s) Ken Booth, Steve Smith, Polity Press Pub place Cambridge, England 1995,

Chris Brown, Kirsten Ainley, *Uluslararası İlişkilerin Anlamak*, Yayın odası, İstanbul 2007.

Çakmak Haydar, *Uluslararası İlişkilere; Giriş Kavramlar ve Teoriler*, Doğu Kitab evi, İstanbul 2014.

Carr **H. Edward**, *Yirmi Yıl Krizi 1919 –1939, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.*

Carr **H. Edward**, *Utopian Background*, Robert L. Pfaltzgraff, [politics and the international system](#), New York.

Davutoğlu Ahmet, Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası konumu, Küre Yayınları, İstanbul 2001.

Deniz Ülker Arıboğan, Globalleşme Senaryosunun Aktörleri (Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi), Der Yayınları, İstanbul 1996.

Elhan Süleymanov, Vurğun Süleymanov Ermenistan'ın, Azerbaycan'a karşı silahlı tecavüzü ve işkâlin ağır neticeleri, Bakü 1998.

Elçin Ahmadov Ermenistan'ın Azerbaycan'a Tecavüzü: Tahlili(1987-2011), Ansiklopedik Yayınları, Bakü 2012.

H.Birsan Örs (Der) 19 Yüzyıldan 20.Yüzyıl Modern Siyasal İdeolojiler, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, İstanbul 2016

Heywood Andrew, Siyaset (orjinal ismi Politics) (Edü Buğra Kalkan),Adres Yayınları, Ankara 2007.

İhsanoğlu Ekmeleddin, Yeni Yüzyılda İslam Dünyası İslam Konferansı Teşkilatı (1969-2009),Timaş Yayınları, İstanbul 2013.

Kasımlı Cavid, Efegil Erten, Dağlık Karabağ Üzerine Yazılar, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2014.

Kasımlı Cavid, Aslan İsa, Azerbaycan Ve Dağlık Karabağ Üzerine Analizler, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2014.

Kamer Kasım, Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya, USAK yayınları, Ankara 2011.

Kardeş Şaban, Balcı Ali, Uluslararası İlişkilere Giriş, Küre Yayınları, İstanbul 2014.

M.Vedat Gürbüz, Kafkasya'da Siyaset (Çatışma Ortamı ve Taraf Güçleri) ,Kadim yayınları 2012.

Michael W.Doyle, ter, Dr. M. Polat Kalafatoğlu, Muhammed Aydın, Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler (Liberalizm ve Dünya Siyaseti),uluslararası ilişkiler Kütüphanesi, İstanbul 2013.

Mahmutov Yakup ve Şükürov Kerim, “Karabağ Tarihi Geçmişten Günümüze”, Erkam Matbaası, İstanbul 2012.

- Nadir Savaşçı (tercüman) Markisis - Leninist Politik ve Ekonomi politik sözlüğü II cilt.*
- Namik Kemal Öztürk, Bürokrasinin Gücü ve Siyaset. Siyaset yayınları, İstanbul 1998.*
- Niccolo Machivelli, Hükümdar (çev. Hasan Ali Yücel), İş Bankası yayınları, İstanbul 2008.*
- Oran Baskın, Türk Dış Politikası Cilt I (1919-1980), II (1980-2001), III (2001-2012), İletişim yayınları, İstanbul 2003.*
- Oğuzlar Tarık, Uluslararası sistemin yapısı ve Dış politika, İletişim yayınları, İstanbul 2010.*
- Ramazan Gözen, Uluslararası İlişkiler Teorileri, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.*
- Roymond Tanter, Explanation, Prediction and Forecasting in International Politics, James Rosenau, Vincet Davis (ed), The Analysis of international Politics, Now York, the free Press.*
- Samir Amir, (Sürekli Savaş ve Dünya'nın Amerikalaştırılması)(editör, Fikret Başkaya) Liberal Virüs, Maki Basın yayınları.*
- Süleymanlı Ebülfez, Milletleşme Sürecinde Azerbaycan Türkleri, Ötüken Yayın evi, İstanbul 2006.*
- Sönmezoğlu Faruk, Güneş Hakan, Keleşoğlu Erhan, Uluslararası İlişkilere Giriş, Der Yayınları, İstanbul 2011.*
- Sancaktar Caner, Çomak Hasret. Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar, Beta yayın evi, İstanbul 2013.*
- Scott Burchill, Andrew Linklater, Ricard Devetak, Jock Donnelly, Terry Nardin, Matthew Paterson, Christan Reus-smit, Jacqui True, (ter: Muhammed Ağca, Ali Aslan)Uluslararası İlişkiler Teorileri, Küre Yayınları, İstanbul 2014.*
- Tofik Köçerli, Karabağ Yalan ve Hakikat, Bakü 1998.*
- Tofik, Köçerli, Karabağ, Bakü 2002.*
- Tzu, Savaş Sanatı, (çev. Osman Pamukoğlu) Anahtar Kitaplar, İstanbul 2016.*
- Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, (ter: Özge Keleşçi) Uluslararası İlişkiler Teorileri (Disiplin ve Çeşitlilik) Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya 2016.*
- Torbjorn L. Knutsen, History of International Relations Theory, Manchester University Press, 1997.*

Turan Kayaoglu, *The Organization of Islamic Cooperation: Politics, Problems, and Potential (Global Institutions)* Taylor Francis Ltd 2015.

Terzioğlu Süleyman Sırrı, *İslam İşbirliği Teşkilatı, Adalet Yayınları, İstanbul* 2013.

Uçarol Rifat, *Siyasi Tarih 1789-1999, Filiz Kitabevi, İstanbul* 2000.

Veliyev Afkan, *Tarihten Günümüze Azerbaycan, Milenum Yayıncılık, İstanbul* 2009.

Yayla Attila, *Liberalizm, Turhan Kitabevi, Ankara* 1992.

Yeşilot Okan, *Ateş Çemberinde Azerbaycan, Yeditepe Yayınevi, İstanbul* 2013.

Quincy Wright, “*The Form of A Discipline of International Relations*”, James Rosenau, (ed), *International Politics and Foreign Policy*, New York: The Free Press, 1972.

Tezler ve Dergiler

Ensar Muslu, *Uluslararası Sistemde Uluslararası Örgütlerin Rolü: İslam Konferansı Örgütü Örneği, Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyasi Bilimler Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Tez Danışmanı Burak Samih Gülboy, İstanbul- 2012.*

Toğrul Aliyev, *Dağlık Karabağ sorunu ve uluslararası Örgütler, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Tez Danışmanı Y. Doç. Dr. Funda Keskin, Ankara-2006.*

Kiliç, İ. A, *İslam İşbirliği Teşkilatı ve Ekmeleddin İhsanoğlu örneği, Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı. Tez danışmanı, prof. Dr. Levent Ürer, İstanbul - 2014.*

Cemil Nesirov, *Avrupa Konseyi – Azerbaycan İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, T.C Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Çağrı Erhan, Ankara - 2006.*

İrfan Çiftçi, *Uluslararası İlişkilerde ‘öteki’ kavramı ve Avrupa Birliği ile İslam Konferansı Örgütü’nün 2002 İstanbul buluşmasında ‘Türk modeli’ söylemi, Yüksek Lisans Tezi ,T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Toktamış Ateş, İstanbul - 2006.*

Zaur Şiriyev, *Avrupa Birliği’nin bölgesel çatışmalara yönelik politikaları çerçevesinde Yukarı Karabağ ve Güney Osetya sorunları, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Danışmanı prof. Dr. A. Füsun Arsava, Ankara-2008.*

Kudret Çeltekligil, 1990 Sonrası Azerbaycan Ermenistan İlişkilerinde Dağlık Karabağ sorunu, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Tez danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Muzafer Ürekli, İstanbul- 2012.

Aysel Bedelova, Ermenistan – Azerbaycan Çatışması Ve Uluslararası Örgütler Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Türk dünyası işletme fakültesi uluslararası ilişkiler bölümü, Yüksek lisans tezi, Tez Danışmanı, Dr. Elşen Memmedli, Bakü-2016.

Halil Akkurt, Yapılandırmacı Yaklaşım Yönelik Eleştiriler ve Tarih Öğretiminin yansımaları, Yüksek lisans tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Orta öğretim Sosyal Alanlar Eğitim Ana Bilim Dalı, Tarih Eğitim Bilim Dalı, Tez Danışmanı Doç. Dr. Halil Ekşi, İstanbul-2010.

Anar Khalilov, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Karabağ Sorunu, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Programı, Tez Danışman Doç. Dr. Oğuz Sancakdar, İzmir-2008.

Namig Mahmudov, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinin Yıkılışından Sonra Azerbaycan-Rusya İlişkiler, Yüksek Lisan Tezi, T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Tez Danışmanı, Y.Doç. Dr. Turgay Cin, İzmir-2010

Robert Keohane, Neoliberal Institutionalism: A Perspective on World Politics, International Institutions and State Power: Essays in International Relations, Boulder: CO, Westview, ed. Keohane,

Khan, S. Saad, Reasserting International Islam: A Focus on the Organization of the Islamic Conference and Other Islamic Institutions, Karaçi: Oxford University Press,2001

Khan, S, Saad, Reasserting International Islam: A Focus on the Organization of the Islamic Conference and Other Islamic Institutions, Karaçi: Oxford University Press,2001.

Reus Smit, Christian, The Moral Purpose of the State: Culture, Social Identity, and Institutional Rationality in International Relations, Princeton: Princeton University Press,1999.

Karns P. Margaret, Karen A. Mingst, International Organizations: The Politics and Processes of Global Governance, Boulder, Colorado: Lynne Rienner2004.

Haas,M, Peter, Saving the Mediterranean: The Politics of International Environmental Cooperation, New York: Columbia University Press,1990.

Crawford C. Neta, *Argument and Change in World Politics: Ethics, Decolonization, and Humanitarian Intervention*, New York: Cambridge University Press, 2002.

Wendt, Alexander E, "the agent-structure problem in international relations theory," *international organizations*. 1987.

Wendt, Alexander, "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics," *International Organizations*. 1992.

Wendt Alexander, "Constructing International Politics," *International Security*, 1995.

Wendt Alexander, *Social Theory of International Politics* (Cambridge: Cambridge University Press), 1999.;

Stephan Walt, *Uluslararası İlişkiler: Bir Dünya Binbir Kuram*, Foreign Policy: Bilginin , (Çev. Başak Çalı), İstanbul: [İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları](#), 1998, s.14-29.

Metin Bezikoğlu, *The Deterioration Of Ottoman Administration In The Light Of The Ottoman-Russian War Of 1768-1774*. Bilkent University, 2001.

Gruber Lloyd, *Ruling the World: Power Politics and the Rise of Supranational Institutions*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000

Erdal Karaman, *Karabağ Ağzları, Yüksek Lisans Tezi*, T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Prof. Dr. Emine Gürsoy, İstanbul-2005.

Emin Yakışıklı, *Dağlık Karabağ Sorununun Türkiye-Ermenistan İlişkilerine Etkileri, Yüksek Lisan Tezi*, T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tez Danışmanı Doç. Dr. İrfan Kaya Ülger, Kocaeli-2010.

Mustafa Aydın, *Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi " Teorisi Kökeni, Kapsamı, Kırıtığı, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası İlişkiler Dergisi. Cilt 1, Sayı 1 (Bahar 2004)*

Erol Kürkçüoğlu, *1918-1920 Türkiye - Azerbaycan İlişkileri*, Doktora tezi, T.C. Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, Tez Danışmanı, Prof. Dr. Enver Konukçu, Erzurum-1994.

Kamil Süleymanov, *Türk Kamuoyunda Dağlık Karabağ Sorunu ve Türkiye Cumhuriyetinin Dağlık Karabağ politikası*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Tez danışmanı Prof. Dr. Mahmut İhsan Özgen, İstanbul- 2013.

Nesrin Sarıahmetoğlu. Azeri- Ermeni Münasebetleri ve Dağlık Karabağ olayları .T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Ana Bilim Dalı.İstanbul-1989.

P.Ahmedov Bakü Üniversitesi Haberler Azerbaycan Cumhuriyeti ve İslam İşbirliği Teşkilatı: Diplomatik İlişkilerde 20 yıl.

Morgaret Karns P, Karen A, International Organizations , The Politice and Processes of Global Governace, Boulder, Colardo, Lunya Rienner , 2004.

Elçin Ehmedov, Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı yanında Devlet Yönetimi Akademi yası. Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı tecavüzü (1987-2011). Bakü: Ansiklopedik yayınları, Bakü, 2012, 912 s.

Karabağ: Hafıza kitabı (Garabagh:Memory book).

Elşen İzzetgil. Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Rusya'nın Bölgeye yönelik Stratejisi.

Zabil Bayramli. Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi. XVI-XVII. Yüzyıllarda Karabağ'ın Etno-Politik Durumu .Yıl: 2012, Sayı: 8.

Karabağ Savaş'ı Siyasi-hukuki-ekonomik analiz (Editör Osman Nuri Aras).

Uluslararası Suçlar Ve Tarih. International Crimes and History. SSCB`de Yari-Özerkliğin Hukuki Durumu: Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Örneği. Gülşen Paşayeva, İrada Bağırova, Kamal Makili Aliyev, Ferhad Mehdiyev 2013, Sayı 14ISSN: 1306-9136

Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanının İşler İdaresinin Başkan Kütüphanesi. Dağlık Karabağ Azerbaycan SSR-in içeriğinde.

Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanımızın İşler İdaresinin Başkan Kütüphanes,, Dağlık Karabağ Sorunu Uluslararası Örgütlerin görüşülmekte.

*1936 Constitution Of The USSR (1936 il SSCB Anayasası)
(<http://www.departments.bucknell.edu/russian/const/1936toc.html>)*

*1977 Constitution Of The USSR (1977 il SSCB Anayasası)
(<http://www.departments.bucknell.edu/russian/const/1977toc.html>)*

Kahan Onur Arslan. İkinci Binin Eşiğinde Bir İnsanlık Ayıbı: 'Hocalı Soykırımı'

Hakan Boz, Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan-İran İlişkilerinde İşbirliği ve Çatışma Alanları (1991 –2013) T.C.Atılım Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

Fatma Aslı Kelkitli, Azerbaycan-Türkiye-İran Üçgeni: Politik Sorunların Gölgesinde Ekonomik İşbirliği Çabaları. Karadeniz Araştırmaları.

Bağımsız Azerbaycan'ın 25 yılı Büyükelçilerin gözüyle, Devlet bağımsızlığını yeniden kazanmasının 25. yıldönümü. makaleler toplusu, 2016 Azerbaycan -Türkiye.

Bünyamin Keskin. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT):Tarihi, Yapısı ve Geleceği. SETA perespektiv. sayı 125. Nisan 2016.

Gamze Güngörmüş Kona. Türkiye Azerbaycan İlişkilerinde : Büyük umutlar-Talihsiz Gelişmeler ve Yapıları gerekenler.

Emine Vildan Özyılmaz. Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 15 /2 (2013)

Cavid Mövsümlü. Müasir Dönemde Pakistan – Azerbaycanlar ilişkileri 1991-2013 (Modern Dönemde Pakistan - Azerbaycan İlişkileri 1991-2013) (yüksek lisans, tarih fakültesi. Bakü Devlet Üniversitesi).

Emin Şihaliyev, Reha Yılmaz. Ermenistan-Azerbaycan Çatışması: Çözüm Yoluındaki Temel Sorunlar Ve Gelecek Senaryoları. Bilge Strateji, Cilt 7, Sayı 13, Güz 2015.

Kafkasya`da Beklentiler ve Olanaklar (Bölgesel Güç ve Garanti Etenki Olarak Türkiye`nin rolü) Konrad Adenauer Stiftung dergisi.

İnternet Kaynakları ve PDF

Organisation of Islamic Cooperation (OIC): 2012c Subsidiary Organs (Announcement), http://www.oic-oci.org/page_detail.asp?p_id=64

Organisation of Islamic Cooperation (OIC): 2012b Specialized Institutions and Organs (Anouncement),http://www.oic-oci.org/page_detail.asp?p_id=65

Organisation of Islamic Cooperation (OIC): 2012a Affiliated Institutions (Anouncement),http://www.oic-oci.org/page_detail.asp?p_id=66

Organization of the Islamic Conference, Resolution No.14/26-P, Resolution No.17/27-P, Resolution No.21/28-P, Resolution No 21/9-P(IS), Resolution No 20/29-P, Resolution No 13/30-P, Resolution No 12/10-P(IS) Resolution No 10/31-P, Resolution No9/32-P, Resolution No 9/33-P, Resolution No7/34, Resolution No.10/11-P(IS) ,Resolution No 2/11-E (IS)

BM resmi internet sayfası. (2008, Mart 14). *General Assembly Adopts Resolution Reaffirming Territorial Integrity Of Azerbaijan, Demanding Withdrawal Of All Armenian Forces*. 86th plenary meeting Friday, 14 March 2008, 10 a.m. New York: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/62/PV.86

Karabağ, <http://www.president.az/azerbaijan/karabakh>.

Aslanlı, A. (30.06.2016). *Tebriz Araştırmaları Enstitüsü . Karabağ Sorunu ve İran* , <http://tebaren.org/?p=304>

Azerbaycan-İran İlişkileri [http://mfa.gov.az/files/file/Azerbaycan - İran munasibetleri.pdf](http://mfa.gov.az/files/file/Azerbaycan_-_Iran_munasibetleri.pdf)

Araz Aslanlı, *Karabağ Sorunu ve Azerbaycan-Türkiye-Ermenistan İlişkileri*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi, 2012. I. Cilt, I. Sayı

Sayıde Guliyeva, (2013). *Hocalı Soykırımının Tanınması İçin İslam İşbirliği Teşkilatının Aldığı Önlemler* (Junior research fellow, History department, Baku State University, Cilt:32 Sayı:54 - Ankara Üniversitesi Dergiler Veritabanı.

Ağacan, K. *İrenin Kafkasya Politikası. ASAM Kafkasya Uzmanı*. http://www.circassiancenter.com/ccturkiye/arastirma/0163_iraninkafkasyapolitikasi.htm.

Akdevelioğlu, A. (2004). *İran İslam Cumhuriyeti'nin Orta Asya ve Azerbaycan Politikaları*. <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2010/09/Iran-Islam-Cumhuriyetinin-Orta-Asya-ve-Azerbaycan-Politikalari.pdf>

Philippe De Suremain. <http://icps.com.ua/en/about-the-center/the-supervisory-board/philippe-de-suremain/>

Azerbaycan Cumhuriyeti İstatistik Komitesi (01.25.2016). *Azerbaycan'ın Nüfusu* (Statistik Belleten) <http://www.stat.gov.az/source/demography/ap/>

Merkezi, F. (2013, Temmuz Cilt IX Sayı 2). *Orta Doğu Araştırma Dergisi . Elazığ .*

Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği . *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 2 (Yaz),

Kafkasya Üzerine: Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan ilişkileri. Cengiz Günay <http://www.tmkvatolye.org/makaleler/cengiz-gunayin-kafkasya-uzerine-makalesi-turkiye-ermenistan-ve-azerbaycan-iliskileri/>

Muhittin Ataman / Ayşe Nur Göksen. *Sembolizm Ve Aktivizm Arasında İslam İşbirliği Teşkilatı*. SETA, Ocak 2014 Sayı: 76 http://file.setav.org/Files/Pdf/20140113194826_sembolizm-ve-aktivizm-arasinda-islam-isbirligi-teskilati-pdf.pdf

Çeki Bilmen, *Uluslararası İlişkilerde Realizm*. (<http://www.salom.com.tr/haber-73829-uluslararasi-iliskilerde-realizm.html>)

Özlük Erdem, Şaban Çalış *Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm - Realizm Tartışması*. file:///C:/Users/VIP/Downloads/448-898-1-SM%20(2).pdf

Tarik Oğuzlu, *İnşacı Kuramın Temel Varsayımları*.

https://www.academia.edu/7691696/Liberalizm_Uluslararası%C4%B1_%C4%B0li%C5%9Fkiler_Giri%C5%9F_Kıyab%C4%B1

Ergin Ergül, *Yeni Bir Uluslararası İnsan Hakları Mekanizması: İİT Bağımsız Daimi İnsan Hakları Komisyonu*. TAAD, Yıl:5, Sayı:19 (Ekim 2014) file:///C:/Users/VIP/Downloads/2a87b-d116a-e106e-27785%20(8).pdf

Karabağ Tarihi. Karabağ En Eski Zamandan Hanlıklara Kadar. (http://www.virtuallkarabakh.az/read.php?lang=4&menu=129&id=1542#.WOtrzW_yjIU)

Karabağ Sorunu Ve Kürekçay Anlaşması (<http://1905.az/tr/karabag-sorunu-ve-kurekcay-anlasmasi/>)

Kürekçay anlaşması (http://garabagh.net/content_60_tr.html)

İnci Bilgin. *Karabağ Sorunu*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler (<http://akademikperspektif.com/2014/10/01/karabag-sorunu/>)

Dağlık Karabağ (<http://www.president.az/azerbaijan/karabakh>)

Azerbaijan Pakistan 20 Years of Friendship and Cooperation. (http://azertag.az/en/xeber/Azerbaijan_and_Pakistan_20_years_of_friendship_and_cooperation_book_issued-230403)

Azerbaycan Pakistan İlişkileri ([http://www.mfa.gov.az/files/file/Azerbaycan - Pakistan_munasibetleri_08.08.2014.pdf](http://www.mfa.gov.az/files/file/Azerbaycan_-_Pakistan_munasibetleri_08.08.2014.pdf))

Dağlık Karabağ'da çözüm girişimleri, AGİT Minsk Grubu'nun (<http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/daglik-karabagda-cozum-girisimleri-agit-minsk-grubunun-muzakere-cikmazi>)

Ermenistan'ın Azerbaycan'a Yönelik Tecavüzü (<http://1905.az/tr/ermenistanin-azerbaycana-yonelik-tecavuzu/>)

Azerbaycan, Ermenistan ve AGİT Minsk Grubu çerçevesinde Karabağ Sorunu.
(<http://politikaakademisi.org/2013/09/28/azerbaycan-ermenistan-ve-agit-minsk-grubu-cercevesinde-karabag-sorunu/>)

AGİT belge 24 mart 1992 (http://garabagh.net/content_199_tr.html)

United Nationus, Security Council, S/RES/822, 30 Nisan 1993

United Nationus, Security Council, S/RES/853, 29 Temmuz 1993

United Nationus, Security Council, S/RES/874, 14 Ekim 1993

United Nationus, Security Council, S/RES/ 884, 12 Kasım 1993